

---

# “Wat weet zo’n meid in Den Haag er nou van?”

De Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf en  
geschiedschrijving over de Indonesische dekolonisatieoorlog (1945-  
1950), 1950-2001

---



Bezoek van staatssecretaris G.J.H.M. Peijnenburg aan de Sectie Krijgsgeschiedenis, 1967. Rechts het hoofd van de Sectie, luitenant-kolonel G.J. van Ojen jr. (Beeldbank NIMH).

**E.M.F.F. Miedema**  
s1362712

Masterscriptie  
Universiteit Leiden  
29 juli 2019

Supervisor: Prof. dr. Henk te Velde  
Tweede lezer: Prof. dr. Ben Schoenmaker

## Inhoudsopgave

Inleiding .....	3
Hoofdstuk 1: Geschiedenis van het NIMH in vogelvlucht .....	8
Hoofdstuk 2: KNIL-gedenkboeken: de jaren 1950-1980 .....	17
Hoofdstuk 3: De rol van de Sectie Krijgsgeschiedenis en het Bureau Maritieme Historie in het regeringsonderzoek naar ‘excessen’ in 1969 .....	30
Hoofdstuk 4: “Met dragonders-laarzen door de porseleinkast”: de reactie van de Sectie Militaire Geschiedenis op deel 12 van <i>Het Koninkrijk van Loe de Jong</i> .....	46
Hoofdstuk 5: Op weg naar wetenschappelijke onafhankelijkheid: de jaren 1980-2000.....	63
Slotbeschouwing .....	81
Epiloog .....	86
Tijdslijn .....	89
Bibliografie .....	91

## Inleiding

De afgelopen jaren is de discussie over de daden van Nederlandse militairen in de Indonesische dekolonisatieoorlog opnieuw opgelaaid. Deze discussie is niet nieuw. Al tijdens de Atjeh-oorlog (1873-ca.1913) werd in Nederland een fel debat gevoerd over de manier waarop het Nederlandse leger huishield op Noord-Sumatra.<sup>1</sup> Vandaag de dag heeft deze discussie, hoewel nog steeds incidenteel gevoerd, een vaste plek verworven in het Nederlandse publieke debat.

Na de terugtrekking van het Nederlandse leger uit Indonesië eind 1949 werden de Nederlandse militairen gelauwerd en werd er gezwegen over de oorlog die toen geen oorlog mocht heten, maar werd betiteld als 'politieacties'. Twintig jaar later werd die stilte verbroken, toen Indië-veteraan Joop Hueting op 17 januari 1969 in een uitzending van *Achter het Nieuws* verscheidene oorlogsmisdaden van het Nederlandse leger tijdens de dekolonisatieoorlog in Indonesië uit de doeken deed en daarmee het startsein gaf voor een verhitte discussie, waarin andere veteranen fel tegenwicht boden tegen deze ontboezemingen. Het gevolg hiervan was een onderzoek in opdracht van de regering naar mogelijke 'excessen' van Nederlandse militairen, dat drie maanden later werd vastgelegd in de *Nota betreffende het archievenonderzoek naar gegevens omtrent excessen in Indonesië begaan door Nederlandse militairen in de periode 1945-1950*, kortweg de *Excessennota*.<sup>2</sup>

Vanaf dat moment werd het woord 'exces' gebruikt om de misdaden van Nederlandse militairen te duiden. Er werd aangenomen, en sterk door de veteranen en Nederlandse regering benadrukt, dat de daden van buitensporig geweld uitzonderingen waren. Vlak na de totstandkoming van de *Excessennota* publiceerden Indiëveteranen Jacques van Doorn en Wim Hendrix hun studie *Ontsporing van geweld: het Nederlands-Indonesisch conflict*. Tijdens en na hun uitzending naar Indonesië waren ze in het geheim bezig geweest met deze studie, maar ze aarzelden over het publiceren ervan en konden geen uitgever vinden die het aandurfde om de studie te publiceren. De ontboezemingen van Hueting op de nationale televisie gaf hen echter vertrouwen om toch door te zetten met de publicatie van hun werk. Ze wilden hiermee Nederland inzicht geven in de consequenties van het gebruik van militair geweld tijdens de dekolonisatieoorlog, zonder daarbij specifieke zondebokken aan te wijzen. Er werden geen namen genoemd van militairen of politici, aangezien de auteurs meenden dat de individuele soldaat niet schuldig was aan het toepassen van de misdaden, maar de autoriteiten die hen in die positie brachten. Deze strategie bleek echter niet erg effectief. Hoewel het boek de nodige media-aandacht kreeg, bleef een reactie van zowel het militaire als het politieke kamp uit en journalisten verzuimden de inhoud van het boek te vertalen in kritiek op politici. Ook onder academici bleef het boek vrijwel onopgemerkt. Uiteindelijk had de veelbelovende studie van Van Doorn en Hendrix weinig impact op het debat.<sup>3</sup>

Nog eens twintig jaar later, in november 1987, lekte de concepttekst van een paragraaf in deel twaalf van de reeks boeken over Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog van historicus Loe de Jong uit. Opmerkelijk was dat De Jong hierin niet het woord 'excessen', maar 'oorlogsmisdrijven' gebruikte om de daden van de Nederlandse

---

<sup>1</sup> Paul van 't Veer, *De Atjeh-oorlog* (Amsterdam 1969) 126-134; Paul Bijl, *Emerging Memory. Photographs of Colonial Atrocity in Dutch Cultural Remembrance* (Amsterdam 2015) 247-252.

<sup>2</sup> Stef Scagliola, *Last van de oorlog: de Nederlandse oorlogsmisdaden in Indonesië en hun verwerking* (Amsterdam 2002) 108-109.

<sup>3</sup> *Ibid.*, 202-211.

militairen tijdens de dekolonisatie van Indonesië te beschrijven. Dit was opnieuw aanleiding voor een verhitte publieke discussie waarin de veteranen, die inmiddels een sterke lobby hadden gevormd, eveneens de boventoon voerden en De Jong zich gedwongen zag het woord 'oorlogsmisdrijven' te veranderen in het gangbare 'excessen'.<sup>4</sup> Om het eufemistische karakter van de term 'excessen' te benadrukken, zal het woord in deze scriptie enkel tussen aanhalingstekens worden gebruikt.

Inmiddels zijn de meeste veteranen overleden of van zeer hoge leeftijd en is hun invloed afgenomen. Het gebruik van het woord 'oorlogsmisdrijf' is nog altijd omstreden, maar levert niet meer zulke verhitte discussies op als in 1987 het geval was. Dit wil echter niet zeggen dat het onderwerp van het Nederlandse politieke en militaire optreden in Indonesië in de jaren 1945-1950 niet meer tot heftige publieke debatten leidt. Na documentaires op de Nederlandse televisie over de standrechtelijke executies van Indonesische mannen in het West-Javaanse dorp Rawagede (tegenwoordig Balongsari) op 9 december 1947 klaagden advocaten Liesbeth Zegveld en Anne Scheltema Beduin namens de Javaanse weduwen van de geëxecuteerde mannen de Nederlandse staat aan. Op 14 september 2011 stelde de rechtbank, tegen alle verwachtingen in, de Nederlandse staat verantwoordelijk voor deze misdaden en gelastte het betalen van een schadevergoeding aan de weduwen. De uitspraak van de rechtbank kan worden gezien als een belangrijk breekpunt in het debat, waarin tot dan toe de Indiëveteranen de scepter hadden gezwaaid. De uitspraak was tevens het startsein voor een groot aantal schadeclaims die Indonesische slachtoffers van het Nederlandse militaire optreden tijdens de dekoloniatieoorlog, met steun van Zegveld, tegen de Nederlandse staat indienden.

De uitspraak van de rechtbank leidde ertoe dat er verschillende stemmen opkwamen die pleitten voor een breed gedragen en diepgravend onderzoek naar het Nederlandse militaire optreden tijdens de Indonesische dekoloniatieoorlog. In 2012 schreven de directeurs van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV), het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) en het Nederlands Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies (NIOD) een open brief in *de Volkskrant*, waarin zij aandrongen op een onderzoek naar de aard van het geweld en optreden van de Nederlandse krijgsmacht in Indonesië.<sup>5</sup> Datzelfde jaar werd dit voorstel afgewezen door de regering. In 2015 wees historicus Anne-Lot Hoek in *NRC-Handelsblad* Nederlandse historici op hun taak om de Indonesische dekoloniatieoorlog niet alleen op de onderzoeksagenda te zetten, maar vooral ook om daarbij de juiste vragen te stellen. Het onderzoek dat tot dan toe had plaatsgevonden had geen vraagtekens gesteld bij de aard en omvang van het gebruik van grensoverschrijdend geweld aan Nederlandse zijde.<sup>6</sup> In 2016, nadat het proefschrift *De brandende kampongs van Generaal Spoor* van historicus Rémy Limpach, het resultaat van zijn promotieonderzoek aan de universiteit van Bern, in Nederland verscheen en het debat over het Nederlandse koloniale verleden wederom aanzwengelde, stemde de regering in met het onderzoeksvoorstel van het KITLV, NIOD en NIMH.<sup>7</sup> Op 1 september 2017 ging dit onderzoek van start, de titel dragend: *Onafhankelijkheid, dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië 1945-1950*, gefinancierd door de Nederlandse overheid, maar onafhankelijk

---

<sup>4</sup> Scagliola, *Last van de oorlog*, 221-238.

<sup>5</sup> Gert Oostindie, Piet Kamphuis en Marjan Schwegman, 'Onderzoek geweld Nederland in 'Indië'', *de Volkskrant*, 19 juni 2012.

<sup>6</sup> Anne-Lot Hoek, 'Historici, stel je juiste vragen over NL-Indië', *NRC-Handelsblad*, 20 juni 2015.

<sup>7</sup> Annemarie Kas, 'Nieuw onderzoek naar dekolonisatie Indië', *NRC-Handelsblad*, 2 december 2016.

uitgevoerd door de drie bovenstaande onderzoeksinstituten.<sup>8</sup>

Hoewel deze onderzoeksinstituten nu de buit hebben binnengehaald is er veel kritiek geweest op de manier waarop historici zich hebben opgesteld in het publieke debat over de dekolonisatieoorlog. Historicus Stef Scagliola noemt journalisten de aanjagers van het debat en stelt dat zij degenen zijn die de gepleegde oorlogsmisdaden tijdens de dekolonisatieoorlog in Indonesië op de publieke agenda hebben gezet. Daarmee stelt ze dat historici duidelijk niet vooraan stonden in de discussie en zich enigszins terughoudend hebben opgesteld in het openlijk spreken van en publiceren over de Nederlandse verantwoordelijkheid van grensoverschrijdend oorlogsgeweld tijdens de Indonesische dekolonisatieoorlog.<sup>9</sup> Journalist John Jansen van Galen ging nog verder, toen hij tijdens de kick-off van het dekolonisatie-onderzoek in Pakhuis de Zwijger op 14 september 2017 stelde dat het NIOD, KITLV en NIMH met dit onderzoek eigenlijk hun 'premie op plichtsverzuim incasseerden'.<sup>10</sup> Hiermee wees hij de instituten op het feit dat zij niet zelf in staat zijn geweest een breed onafhankelijk onderzoek te organiseren in de afgelopen jaren en daar nu met een subsidie als het ware voor werden beloond.

Hoewel de term plichtsverzuim feitelijk gezien niet juist is, aangezien alle drie de instituten de afgelopen jaren veel geld en mankracht hebben gestoken in onderzoek naar de Indonesische dekolonisatieoorlog, is het toch opmerkelijk dat er pas zeventig jaar na dato draagvlak is gevonden voor een breed en onafhankelijk onderzoek naar het gebruik van grensoverschrijdend geweld tijdens de Indonesische dekolonisatieoorlog. Het onderzoek blijft bovendien niet vrij van kritiek. Jeffry Pondaag van het Comité Nederlandse Ereschulden is betrokken bij de rechtszaken die advocaat Liesbeth Zegveld voor de Indonesische weduwes voert tegen de Nederlandse staat. Vanuit die positie stellen het Comité Nederlandse Ereschulden en Histori Bersama, een andere organisatie die zich bezighoudt met het Nederland-Indonesische verleden, zich zeer kritisch op tegenover het onderzoek. Eén van de meest- en vaak eerstgenoemde argumenten in deze kritiek stelt de onafhankelijkheid van het NIMH ter discussie. Aangezien het NIMH onderdeel uitmaakt van het Ministerie van Defensie en in die positie onderzoek doet naar de claims van Indonesische weduwes op een schadevergoeding, zou de rol van het NIMH in het onderzoek volgens tegenstanders teveel lijken op een 'slager die zijn eigen vlees keurt'.<sup>11</sup>

Te dicht op de bronnen of niet, het NIMH verkeert in een unieke positie als het gaat om historisch onderzoek naar de Nederlandse krijgsmacht. In het verleden heeft het instituut al laten zien in deze positie kritische studies te kunnen publiceren. Een voorbeeld hiervan is de publicatie van het proefschrift *Marsroutes en Dwaalsporen* van Petra Groen in 1991, waarin zij als eerste Nederlandse historicus diepgravend onderzoek deed naar het Nederlands militair-strategische beleid tijdens de dekolonisatieoorlog, hoewel dit begin jaren negentig, een paar jaar na de rel over het gebruik van de term 'oorlogsmisdrijven' van Loe de Jong, een zeer ongemakkelijk thema was om over te publiceren voor de Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmacht (de voorganger van het NIMH). Een recenter voorbeeld hiervan is *De brandende kampongs van Generaal Spoor* in 2016, waarmee

---

<sup>8</sup> Voor meer informatie over het onderzoeksprogramma zie: [www.ind45-50.org](http://www.ind45-50.org).

<sup>9</sup> Scagliola, *Last van de oorlog*, 120-123, 241-246.

<sup>10</sup> Pitch John Jansen van Galen tijdens de kick-off 'Overbodig of hard nodig?' van het onderzoek Dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië, 1945-1950, zie: <<https://dezwijger.nl/programma/overbodig-of-hard-nodig>, 1:10:00 - 1:15:00.

<sup>11</sup> Folder 'Doorbraak', [www.doorbraak.eu](http://www.doorbraak.eu); Marjolein van Pagee, 'Het onderzoek naar Nederlands-Indië is gedoemd te mislukken', *HP/De Tijd*, 18 september 2017, <https://www.hpdetijd.nl/2017-09-18/nederlands-indie-onderzoek-gedoemd/>.

Limpach, sinds 2014 Wetenschappelijk Medewerker bij het NIMH, een cruciale laatste duw gaf aan de regering om het besluit voor een grootschalig onderzoek tot uitvoer te brengen.

Toch schuilt er enige waarheid in de woorden van Van Galen, aangezien het NIMH niet de kans heeft gezien eerder met een doorbraak in het onderzoek te komen en er een Zwitsers-Nederlandse historicus voor nodig had om aan te tonen dat de oorlogsmisdaden, begaan door Nederlandse militairen tijdens de Indonesische dekolonisatieoorlog, geen incidenten waren zoals de *Excessennota* in 1969 beweerde, maar van structurele aard waren.<sup>12</sup> Had het NIMH niet, juist in haar positie als onderdeel van het Ministerie van Defensie, de taak op zich moeten nemen om eerder diepgravend onderzoek te doen naar deze kwestie en zodoende eerder met deze conclusie naar buiten komen?

Om meer inzicht te krijgen in de precieze rol van het NIMH in onderzoek naar de Indonesische dekolonisatieoorlog, zal deze scriptie antwoord geven op de vraag: welke rol heeft de Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf (voorganger van het NIMH) gespeeld in onderzoek naar de Indonesische dekolonisatieoorlog en hoe valt die rol en de ontwikkeling daarvan te verklaren? Om deze vraag te kunnen beantwoorden is van belang om het emancipatieproces van de Sectie Militaire Geschiedenis naar het Nederlands Instituut voor Militaire Historie in acht te nemen. Dit proces zal een centrale rol spelen in deze scriptie.

Voor deze scriptie verrichtte ik naast historiografisch onderzoek, ook onderzoek naar jaarverslagen van het instituut, beleidsdocumenten, correspondenties, notulen van vergaderingen, krantenartikelen en deed ik uiteraard literatuuronderzoek. Daarnaast bestudeerde ik de collectie over de *Excessennota* in het Nationaal Archief en de collectie over de totstandkoming van *Het Koninkrijk* van Loe de Jong bij de NIOD. Ook interviewde ik Petra Groen, Piet Kamphuis en Kees Schulten, die alle drie een belangrijke rol speelden in het onderzoek. De interviews zullen op den duur worden opgenomen in de collectie van het NIMH.

De scriptie is opgedeeld in vijf delen, die elkaar min of meer chronologisch opvolgen. Ten eerste zal aandacht besteed worden aan de geschiedenis van het NIMH, om de *casestudy* van de geschiedschrijving over de Indonesische dekolonisatieoorlog context te geven. Vervolgens wordt in vier hoofdstukken de geschiedschrijving over de Indonesische dekolonisatieoorlog door medewerkers van de Sectie over een tijdsbestek van vijftig jaar (1950-2001) onderzocht. 2001 is als eindpunt gekozen omdat de toenmalige minister van Defensie, Frank de Grave, toen het onderzoek en de publicaties van de Sectie middels een Kamerbrief als 'onafhankelijk' bestempelde. Deze gebeurtenis zal in het eerste hoofdstuk aan bod komen. Voor die tijd werden de publicaties van de Sectie vaak als reflectie van het gedachtegoed van de Landmachttop beschouwd. Dit zorgde vanaf de jaren negentig voor spanningen tussen de Defensietop en de Sectie, wat De Grave deed besluiten een Kamerrapport op te maken over de status van de Sectie. Het tweede hoofdstuk zal de periode 1950-1980 behandelen, waarna het derde hoofdstuk dieper in zal gaan op de totstandkoming van de *Excessennota* en de rol die de Sectie hierin speelde. Het vierde hoofdstuk behandelt de rol die de Sectie speelde in de discussie rondom deel 12 van *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* van Loe de Jong. In dit hoofdstuk zal ook worden stilgestaan bij de term 'oorlogsmisdaden', aangezien het gebruik van die term de kern van het debat in dit hoofdstuk vormt. Waarom was dit zo'n beladen term en is dat wellicht nog steeds zo? Ten slotte bestrijkt het vijfde hoofdstuk de periode 1980-2000.

---

<sup>12</sup> Rémy Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor* (Amsterdam 2016) 737-781.

Hierin zal uitgebreid aandacht besteed worden aan drie hoofdpersonen in deze periode op de Sectie: Petra Groen, nog altijd werkzaam op het NIMH, Hans Zwitzer, oud-medewerker van de Sectie en Piet Kamphuis, voormalig directeur van zowel de Sectie als het NIMH. Om meer licht te laten schijnen op de ontwikkeling die de Sectie doormaakte in deze jaren, besteedt het laatste hoofdstuk ook aandacht aan de jubileumboeken over het Korps Commandotroepen, die de Sectie in 1982 en 1997 uitgaf. Wat is er veranderd in de beschrijving van de oorlogsmisdaden begaan door kapitein Westerling en zijn troepen op Zuid-Sulawesi in de loop van die jaren? Aangezien de discussie na de eeuwwisseling, en zeker na de uitspraak van de rechtbank in 2011, een nieuwe wending nam, werd besloten om deze periode niet mee te nemen in het onderzoek. De ontwikkelingen na 2001 zullen alleen in de epiloog kort aan bod komen.

## 1. Geschiedenis van het NIMH in vogelvlucht

Allereerst is het noodzakelijk om zicht te krijgen op de ontwikkeling die het instituut vanaf zijn oprichting doormaakte, alvorens dieper in de materie te kunnen duiken. Het ontwikkelingsproces van het instituut was van grote invloed op de taken die het instituut uitvoerde, in het bijzonder het onderzoek naar de Indonesische dekolonisatieoorlog, dat logischerwijs vanaf de jaren vijftig een aanvang vond. Daarom begint deze scriptie met een vogelvlucht door de geschiedenis van het instituut.

In 1891 vond het krijgsgeschiedkundige instituut van de Koninklijke Landmacht zijn oorsprong, toen luitenant-kolonel François de Bas door een koninklijk besluit werd belast met “het doen van nasporingen en het maken van studiën op het gebied van de Nederlandse krijgsgeschiedenis”.<sup>13</sup> Deze benoeming kwam niet als een donderslag bij heldere hemel, maar was een resultaat van de historische context waarin Nederland zich in het midden van de negentiende eeuw bevond: na de Belgische afscheiding in 1830 moest Nederland zich definitief verzoenen met het feit zich niet langer zich te kunnen laten gelden als ‘grote mogendheid’ in Europa, waarna het een nieuw narratief nodig had: een nationalistisch verhaal om het land toch het aanzien van een grote mogendheid te geven. Heroïsche veldtochten van Oranjetelgen bleken hiervoor uiterst geschikt. Toch was het niet enkel de hang naar een nationalistisch narratief dat luitenant-kolonel De Bas een aanvang deed maken met ‘s lands militaire geschiedschrijving. Een familieschandaal gaf uiteindelijk de doorslag. Toen bleek dat de ongetrouwde dochter van De Bas zwanger was geraakt van een van zijn luitenanten bracht dit, zoals dit in de geschiedenis wel vaker gebeurde, de positie van De Bas in gevaar. De schande bleek zo groot dat zijn functioneren onmogelijk werd en hij was gedwongen non-activiteit aan te vragen. Zijn benoeming tot eerste militair historicus van Nederland was een vriendendienst van luitenant-generaal J.W. Bergansius, toenmalig minister van Oorlog en oud-KMA-genoot van De Bas.<sup>14</sup>

De Bas was dus geen professioneel historicus, maar een militair met een historische pet op. Dit was echter geen probleem, aangezien geen kritische analyse van het verleden, maar juist nationalistische geschiedschrijving van hem werd verwacht. Deze trend zette zich lang voort. De eerste professioneel geschoolde historicus bij de Krijgsgeschiedkundige Sectie meldde zich pas in 1945.<sup>15</sup> J.W. Wijn was de eerste wetenschappelijk medewerker binnen de Sectie die was gepromoveerd in de geschiedenis en hij zou ook lang de enige blijven. Pas vanaf het einde van de jaren zeventig werd het gebruikelijk voor de Sectie om academisch geschoolde historici in dienst te nemen.<sup>16</sup>

Hoewel de aanstelling van De Bas dus eigenlijk terug is te voeren op een vriendendienst, werd in militaire kringen veel belang gehecht aan zijn werk. Wel realiseerde men zich al snel dat een man alleen weinig werk kon verzetten en gingen er stemmen op om de taak van De Bas te institutionaliseren. In 1894 verzocht de Koninklijke Akademie van Wetenschappen de minister van Oorlog een Krijgsgeschiedkundige Afdeling op te richten,

---

<sup>13</sup> Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel van het Hoofdkwartier Koninklijke Landmacht, *Nasporingen en studiën op het gebied der krijgsgeschiedenis*, negenenvijftigste jaarverslag, Jubileumuitgave 1891 – 24 april – 1966, 3.

<sup>14</sup> Piet Kamphuis, ‘Het zusterinstituut: De Sectie Militaire Geschiedenis’, in: *Oorlogsdocumentatie ’40-’45: Negende jaarboek van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie* (Amsterdam 1998) 228-241, aldaar 229-230.

<sup>15</sup> Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel, negenenvijftigste jaarverslag, 19.

<sup>16</sup> Interview Kees Schulten, Den Haag, 15 april 2019; Interview Piet Kamphuis, Alphen aan de Rijn, 10 april 2019.



naar voorbeeld van het 'Kaiserlich-Königliches Kriegsarchiv' in Wenen. In 1897 gaf de minister van Oorlog gehoor aan dit verzoek en richtte hij een Krijgsgeschiedkundig Archief op, met De Bas als directeur. Bij de oprichting bevatte het archief 255 boeken, 1130 archiefstukken en 578 kaarten en tekeningen.<sup>17</sup>

Naast het herbergen en beheren van archiefmateriaal begon het Krijgsgeschiedkundige Archief met de publicatie van militair-historische werken. De oprichting van het instituut in 1891 was natuurlijk niet het moment waarop militaire geschiedschrijving zijn aanvang vond; al vanaf de oudheid schreven zowel historici als militairen over veldslagen en militaire expedities. Ontwikkelingen in de manier waarop oorlogen gevoerd werden zorgden voor een andere omgang met het beschrijven ervan. Waar tijdens de oudheid en vroegmoderne tijd oorlogen vaak op een slagveld werden uitgevochten, werden oorlogen vanaf de Franse Revolutie steeds meer een zaak van alle mensen. De Industriële Revolutie maakte vervolgens niet alleen de reikwijdte van de bewapening groter, maar zorgde er ook voor dat het thuisfront zowel betrokken raakte bij de oorlog als doelwit werd.<sup>18</sup> Waar het voorheen de taak van een militair historicus was om een louter technisch verhaal af te steken over de operationele kant van oorlogvoering, was die taak nu verruimd naar het in acht nemen van – om maar wat te noemen – de internationale politieke situatie, de relatie van krijgsmacht en oorlog tot de samenleving en de psychologische aspecten van oorlogvoering. Dit maakte het vak tegelijkertijd ook relevanter.

De Bas legde zich in eerste instantie toe op het in kaart brengen van militair-historische bronnen om ze beschikbaar te maken voor het publiek. In 1894 had hij zijn resultaten op schrift gesteld onder de naam 'De schatkamers onzer krijgsgeschiedenis', voorzien van een flinke dosis nationalisme. Hij liet het dan ook niet na om in patriottische termen te spreken van de laatste militaire overwinning van het KNIL op het Indonesische eiland Lombok.<sup>19</sup>

In de jaren voor de Eerste Wereldoorlog bleef de focus van De Bas en zijn medewerkers gericht op het beschrijven van Nederlandse militaire heldenverhalen. Een resultaat hiervan is de reeks *Het Staatse Leger 1568-1795*. De Bas had luitenant-kolonel F.J.G. ten Raa aangenomen om een boekenreeks te schrijven over het leger dat was opgebouwd door prins Maurits om de Zeven Verenigde Provinciën der Nederlanden te verdedigen. Het bleek uiteindelijk een zeer lang project te worden: de eerste zeven delen werden in het eerste kwartaal van de twintigste eeuw uitgebracht, waarna er in 1940 en 1950 nog twee delen volgden en pas in 2012 kwam het laatste deel uit, bijna honderd jaar na de start van het project door Van Raa.<sup>20</sup> De boekenreeks kan eerder gedefinieerd worden als een bronnenpublicatie dan een geschiedwerk, aangezien de bronnen vaak letterlijk werden overgenomen en er weinig tot geen broninterpretatie aan te pas kwam.<sup>21</sup>

---

<sup>17</sup> Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel, negenenvijftigste jaarverslag, 7; Ben Schoenmaker, 'Clio at arms: military history in the Netherlands', *Mededelingen van de Sectie Militaire Geschiedenis Landmachtstaf*, XIV ('s-Gravenhage 1991) 82-104, aldaar 89.

<sup>18</sup> 'Krijgsgeschiedenis en militaire geschiedenis', *Militaire Spectator*, CXLV (juni 1976) 287.

<sup>19</sup> Schoenmaker, 'Clio at arms', 84.

<sup>20</sup> Pepijn Brandon, Review 93: Het Staatse Leger, deel IX, de achttiende eeuw, 1713-1795, *BMGN Low Countries Historical Review*, 128:4 (2013).

<sup>21</sup> *Ibid.*, 86-87.

## Koloniale krijgsgeschiedenis

Vanaf 1912, toen aan het Krijgsgeschiedkundig Archief een afdeling voor zee-krijgsgeschiedenis werd toegevoegd – die later zou uitgroeien tot het Bureau Maritieme Historie van de Marinestaf<sup>22</sup>-, pleitte De Bas voor de toevoeging van een koloniale krijgsgeschiedkundige afdeling. Hij stelde hier zelf over: “'t Valt niet te weerspreken, dat tot heden de geschiedenis van onze koloniën, waaraan Nederland zijn grootsheid en rijkdom vooral te danken heeft, slechts zeer onvoldoende aan het licht is gebracht.”<sup>23</sup> Toen deze afdeling in 1916 uiteindelijk werd opgericht, werd dit toegejuicht door niemand minder dan oud-gouverneur-generaal van Nederlands-Indië en zogenoemde ‘pacifator van Atjeh’ J.B. van Heutsz.<sup>24</sup> De eerste directeur van de Krijgsgeschiedkundige Afdeeling van den Generalen Staf van het Nederlandsch-Indische Leger te Bandung was oud-majoor van de cavalerie B. Hendriks. In 1916 schreef De Bas over deze afdeling: “Niet onwaarschijnlijk zal dit krijgsgeschiedkundig onderzoek in Indië tevens den stoot geven tot dergelijke werkzaamheden op ander gebied, waarmede onze koloniale belangen zeker zullen gebaat worden.”<sup>25</sup> Hiermee gaf De Bas duidelijk het doel van de afdeling aan.

De taken van de afdeling in Bandung waren:

1. Het opsporen en onderzoeken van bronnen (in dit geval over de Indische krijgsgeschiedenis)
2. Zoveel mogelijk gegevens van krijgsverrichtingen van het KNIL verzamelen.
3. Het aanleggen en beheren van een archief, waarin deze bronnen en gegevens werden bewaard.
4. Het publiceren van studies en het samenstellen van een ‘volledige geschiedenis van het Nederlandsch-Indische leger’.<sup>26</sup>

Voor dit laatste punt is interessant, aangezien een van de kerntaken van de afdeling dus het schrijven van een *volledige* geschiedenis van het KNIL was. In de hierop volgende hoofdstukken zal worden geconstateerd dat dit dan wel het uitgangspunt voor de Indische afdeling was, maar dat de wetenschappelijk medewerkers van de afdeling en later van de Sectie en NIMH hier tot op de dag van vandaag nog niet in zijn geslaagd.

Het doel van de krijgshistorische afdelingen was “om voor het tegenwoordige en voor toekomstige geslachten vruchten te plukken van de ondervinding en lessen uit het verledene.”<sup>27</sup> Met ‘toekomstige geslachten’ bedoelde De Bas echter alleen militairen, aangezien de afdeling onderdeel werd van de Generale Staf van Defensie en dat alle werknemers van de afdeling oud-militairen waren, die zelden of niet geschoold waren als historici. Ook meende hij dat militaire geschiedenis als het belangrijkste onderdeel van de militaire opleiding gold.<sup>28</sup> Hoewel het doel van de afdeling dus was om lessen uit het

---

<sup>22</sup> K.H.L. Gerretse, ‘Het prille begin’, in: Afdeling Maritieme Historie van de Marinestaf, *‘Onbevooroordeeld’? Vijfenzeventig jaar geschiedschrijving bij de Koninklijke Marine 1912-1987* (Den Haag 1987) 12-14, aldaar 13.

<sup>23</sup> F. de Bas, ‘De Krijgsgeschiedkundige Afdeeling van het Nederlandsch-Indisch Leger’, *Indisch Militair Tijdschrift*, XLVII (1916-II), 960.

<sup>24</sup> Ibid., 961.

<sup>25</sup> Ibidem.

<sup>26</sup> B. Hendriks, *Verslag betreffende oprichting, bestemming, werkwijze, werkzaamheden, enz. van de “Voorloopige Koloniale Afdeeling” van het Krijgsgeschiedkundig Archief van den Generalen Staf te ‘s-Gravenhage en van de Krijgsgeschiedkundige Afdeeling van den Generalen Staf te Bandoeng (1913 t/m 1917)* (Batavia 1918) 5.

<sup>27</sup> De Bas, ‘De Krijgsgeschiedkundige Afdeeling van het Nederlandsch-Indisch Leger’, 955.

<sup>28</sup> Petra Groen, ‘Koloniale politiek en militaire geschiedschrijving’, *Mededelingen van de Sectie Militaire Geschiedenis Landmachtstaf*, VI (1983) 93-119, aldaar 104.

verleden te trekken, was dit, doordat er in de teksten van De Bas weinig ruimte was voor analyse, interpretatie en vergelijking, niet noodzakelijkerwijs wat hij met zijn teksten teweeg bracht.<sup>29</sup>

De chef van de Generale Staf, generaal-majoor J.P. Michielsen, voerde in 1916 overleg met De Bas over de samenwerking tussen de afdelingen in Den Haag en in Bandung. Uit die samenwerking kwam in eerste instantie een repertorium voor de Nederlands-Indische krijgsgeschiedenis en een eerste deel van een geschiedenis van krijgsverrichtingen in Oost-Indië voort. Dit eerste deel bestreek de periode 1602-1619. Het kwam echter enkel in manuscript gereed en is nooit gepubliceerd. De Eerste Wereldoorlog maakte de samenwerking tussen beide instituten moeizaam waarna bezuinigingen de voortgang van beide instituties nog moeilijker maakten. In 1924 werd de afdeling in Bandung alweer opgeheven als gevolg van bezuinigingen.<sup>30</sup>

### Periode van verlies

In het interbellum voerde de regering veel bezuinigingen door binnen Defensie. Hoewel het Krijgsgeschiedkundig Archief bleef bestaan, waren er weinig financiële middelen voor publicaties.<sup>31</sup> Tijdens de Tweede Wereldoorlog bleven medewerkers van het Krijgsgeschiedkundig Archief doorgaan met het beheren van het archiefmateriaal en onderzoekwerk, maar er vonden slechts enkele publicaties plaats in het militair-historische tijdschrift de *Militaire Spectator*. Tijdens de oorlogsjaren leed het archief echter grote verliezen. Op 11 april 1944 trof een bom de Laan Copes van Cattenburch 23, waar het archief was ondergebracht. Een deel van het archief werd hierdoor verwoest. Het overgebleven deel van het archief werd hierna ondergebracht in een gebouw van de Hogere Krijgsschool aan de Nieuwe Uitleg 1 en een gebouw op het Korte Voorhout 16, waarna het laatste pand door de Duitsers werd verzegeld. Op 3 maart 1945 sloeg het noodlot echter definitief toe, toen beide gebouwen volledig werden verwoest bij het bombardement van Bezuidenhout. Zo is het merendeel van het archiefmateriaal van voor de Tweede Wereldoorlog dat in bezit was van zowel het Krijgshistorisch Archief als het Krijgshistorisch Instituut verloren gegaan.<sup>32</sup>

### De Tweede Wereldoorlog als breekpunt

De Tweede Wereldoorlog, die zowel een nieuw tijdperk in Europa inluidde als een voedingsbodem voor (militaire) geschiedschrijving schiep, markeerde een belangrijk keerpunt in de uitoefening van de militaire geschiedenis: (militair) historici richtten zich sindsdien meer op contemporaine geschiedenis.<sup>33</sup> Het bestuderen van de Indonesische dekolonisatieoorlog in de decennia erna valt binnen die trend, al valt echter zonder twijfel op te merken dat de oorlog in Indonesië aanzienlijk minder aandacht in de wetenschap heeft gekregen dan de Tweede Wereldoorlog.

Na de Tweede Wereldoorlog werd onder leiding van het nieuwe hoofd D.A. van Hilten van het instituut, dat toen was omgedoopt tot de Sectie Krijgsgeschiedenis van de Generale Staf nieuw materiaal verzameld over de Duitse aanval op Nederland in mei 1940, waarna een gloednieuwe stafserie het licht zag. In de jaren 1952-1963 vervaardigden

---

<sup>29</sup> Schoenmaker, 'Clio at arms', 84.

<sup>30</sup> Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel, negenenvijftigste jaarverslag, 9.

<sup>31</sup> Ibid., 13.

<sup>32</sup> Ibid., 16-17.

<sup>33</sup> Kamphuis, 'Het zusterinstituut', 228.

medewerkers van de Sectie veertien delen onder de naam *De Strijd op Nederlands grondgebied tijdens Wereldoorlog II*, vaker aangeduid als de *groene serie*, naar de kaftkleur van de boeken.<sup>34</sup> Hoewel de auteurs zoals gezegd amateurhistorici waren, brachten ze een zeer nauwkeurige studie naar het optreden van Nederlandse troepen en officieren tijdens de bezetting van Nederland door het Duitse leger tot stand. De auteurs, onder leiding van generaal-majoor V.E. Nierstrasz, beschreven gedetailleerd de verkeerde beslissingen en mislukte maatregelen van de legerleiding, hoewel ze het nalieten hier kritiek op te uiten. Geschiedschrijving was naar hun overtuiging een opsomming van feiten; kritiek zou een subjectieve weergave van de geschiedenis betekenen, terwijl de auteurs juist de lezer wilden aansporen een eigen, weloverwogen mening van de geschiedenis te vormen.<sup>35</sup> Later zou Rijksgeschiedschrijver Loe de Jong de *groene serie* gebruiken als belangrijke bron voor deel 3 van zijn reeks *Het Koninkrijk in de Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*.

Vlak na de Tweede Wereldoorlog werd de Afdeling Krijgsgeschiedenis KNIL in Bandung na 22 jaar inactiviteit nieuw leven ingeblazen. Reden was de prioriteit die de Defensietop gaf aan het onderzoeken van de strijd tegen Japan. In opdracht van de opperbevelhebber van Nederlands-Indië generaal Simon Spoor maakten medewerkers van de afdeling een begin met de boekenreeks *Nederlands-Indië contra Japan*. De eerste twee van de uiteindelijk zeven delen werden in Bandung gepubliceerd. De belangrijkste conclusie die de auteurs in de serie trokken was dat het verlies van de strijd tegen Japan afgewend had kunnen worden als de Nederlandse regering geen bezuinigingen had doorgevoerd binnen Defensie in de jaren twintig en dertig van de twintigste eeuw. Het was als het ware de 'Indische variant' op de traditionele verklaring voor het verlies tegen Duitsland in mei 1940. Zo kan de stafserie *Nederlands-Indië contra Japan* worden gezien als de Indische tegenhanger van de *groene serie*.<sup>36</sup> Ook is deze serie voor Loe de Jong de belangrijkste bron geweest voor de beschrijving van het KNIL in deel 11 van *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*.<sup>37</sup>

Nadat Nederland op 27 december 1949 de onafhankelijkheid van Indonesië aanvaardde, verhuisde de Afdeling Krijgsgeschiedenis KNIL van Bandung naar Den Haag, waar het onderdeel werd van de Sectie Krijgsgeschiedenis van de Generale Staf. Samen met het personeel verhuisde ook het archief van de afdeling, waaronder het archief van het kabinet van de Legercommandant, naar Den Haag en werd opgenomen in de collectie van de Sectie.<sup>38</sup> Aan het hoofd van de afdeling stond kolonel b.d. C. van den Hoogenband, die in Bandung betrokken was geweest bij de vervaardiging en publicatie van de eerste twee delen van *Nederlands-Indië contra Japan*. In Den Haag werd het werk aan deze serie voortgezet, met naast Van den Hoogenband als belangrijkste auteur kolonel b.d. L. Schotborgh. De afdeling, die in Den Haag voort bestond onder de naam 'Bureau Krijgsgeschiedenis voormalig KNIL' en later 'Bureau Indische Krijgsgeschiedenis', wijdde zich naast onderzoek naar de strijd tegen Japan in 1941-1942 ook aan de Indonesische dekolonisatieoorlog, aangeduid met de toentertijd gangbare benaming 'politieele acties'. Deze benaming wekt niet alleen de suggestie dat er alleen strijd was geleverd tijdens de twee politieele acties,

---

<sup>34</sup> Kamphuis, 'Het zusterinstituut', 231.

<sup>35</sup> Schoenmaker, 'Clio at arms', 90-91.

<sup>36</sup> Ibid., 94.

<sup>37</sup> NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies, Amsterdam, collectie 700: V Geschiedwerk, L t/m P, 16 maart 1984.

<sup>38</sup> Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Defensie; Generale Staf/ Staf van de Bevelhebber der Landstrijdkrachten, nummer toegang 2.13.196, inventarisnummer 3210, Verslag van bevindingen inzake uit Indonesië overgekomen archieven alsmede voorstel inzake uitvoering van de opdracht, 29 september 1967.

maar het zwakt ook de aard van het optreden af. Daarbij suggereert het ook nog dat het hier om een binnenlandse aangelegenheid zou gaan, aangezien het een politieel optreden betrof. Enkele publicaties kwamen uit deze werkzaamheden voort, maar een soortgelijke stafserie als over de oorlog tegen Japan is er, hoewel dit toch het plan was, nooit gekomen.<sup>39</sup>

Begin jaren vijftig adopteerde de Nederlandse krijgsmacht de organisatiestructuur van het Amerikaanse leger, waar militair-historische functies tot de hoogste staffuncties behoorden. Hierbij hoorde ook de functie van 'krijgsgeschiedkundige te velde'. Dit was een militair historicus wiens taak het niet alleen was om materiaal te verzamelen, maar ook om mee te velde te gaan om daar de gebeurtenissen en besluitvormingsprocessen vast te leggen.<sup>40</sup> Tegenwoordig bestaat deze functie nog steeds, in de vorm van een vanuit het NIMH afkomstige *operational war diarist*.<sup>41</sup>

Na de Tweede Wereldoorlog breidde de Sectie Krijgsgeschiedenis zich steeds meer uit. In de jaren vijftig en zestig bestond de Sectie uit zes afdelingen: het Bureau Huidige Krijgsgeschiedenis (in 1956 omgedoopt tot Bureau Contemporaine Krijgsgeschiedenis omdat het samengaan van de woorden 'huidig' en 'geschiedenis' verwarring zou scheppen)<sup>42</sup> bestudeerde de tijdsperiode na de Tweede Wereldoorlog, het Bureau Nieuwe Krijgsgeschiedenis bestudeerde de periode 1922-1945, het Bureau Oude Krijgsgeschiedenis bestudeerde de periode van voor 1922, het Bureau Krijgsgeschiedenis Voormalig KNIL (later Bureau Indische Krijgsgeschiedenis) ging in 1965 op in het Bureau Contemporaine Krijgsgeschiedenis, en de laatste afdeling, het Archief van de Koninklijke Landmacht, zorgde voor de opslag en beheer van de collecties en de Bibliotheek, waar alle boeken en literatuurstudies werden opgeborgen en beheerd. Terwijl de Sectie gedurende de jaren zestig werd getergd door bezuinigingen en de vrees voor opheffing groot was<sup>43</sup>, vond er eind jaren zestig een reorganisatie plaats. De zes afdelingen werden teruggebracht tot vier afdelingen: de bureaus Oude, Nieuwe en Contemporaine Krijgsgeschiedenis gingen op in de Auteursgroep, die krijgshistorische studies publiceert, het Bureau Ceremonieel ging over uniformen, tenues, onderscheidingstekenen, parades, etc., de Research- en Documentatiegroep kreeg een dienstverlenende taak: het behandelen van verzoeken om inlichtingen en bij de afdeling Bibliotheek waren vanaf nu ook foto's en films ondergebracht.<sup>44</sup> In een poging de Sectie te redden van opheffing door middel van professionalisering, nam de Sectie in 1974 voor het eerst een burgeracademicus, Kees Schulten, aan als hoofd van de Sectie. Hoewel de vacature zich enkel richtte op historici, werd Schulten, gepromoveerd in de Franse taal- en letterkunde, het meest geschikt geacht voor de baan. Schulten was hoofd tot 1989, waarna ditmaal wel een academisch geschoold historicus, Piet Kamphuis, het stokje overnam.<sup>45</sup>

---

<sup>39</sup> Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel, 51<sup>e</sup> en 56<sup>e</sup> jaarverslag, 1957-1963, 21-22; 58<sup>e</sup> jaarverslag, 1964, 20.

<sup>40</sup> Schoenmaker, 'Clio at arms', 92-93.

<sup>41</sup> E.M.F.F. Miedema, 'Koloniale war diaries. Een analyse van drie krijgsverslagen uit de Atjeh-oorlog', *Militaire Spectator*, 187:4 (2018) 224-237, aldaar 236.

<sup>42</sup> Krijgsgeschiedkundige Afdeling van de Generale Staf, *Nasporingen en studiën op het gebied der Krijgsgeschiedenis*, vijftigste jaarverslag (1956) 8.

<sup>43</sup> NL-HaNA, Def / Generale Staf 1945-1972, 2.13.196, inv. nr. 3022, Aantekeningen betreffende personeelssituatie Sectie Krijgsgeschiedenis Koninklijke Landmacht, nr. 5/71/CP, 7-10-1971.

<sup>44</sup> Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel van het Hoofdkwartier Koninklijke Landmacht, *Nasporingen en studiën op het gebied der Krijgsgeschiedenis*, tweeënzestigste jaarverslag, (1968) 10-25.

<sup>45</sup> Interview Kees Schulten, 15 april 2019; Vacature ministerie van Defensie voor historicus die kan worden benoemd tot hoofd van de Sectie Krijgsgeschiedenis, *Telegraaf* (27-04-1974).

### Het einde van de Koude Oorlog als breekpunt

Na het einde van de Tweede Wereldoorlog volgde een tweede keerpunt in de militaire geschiedschrijving door de Sectie: de val van het IJzeren Gordijn in 1989. Het einde van de Koude Oorlog had vergaande consequenties voor de krijgsmacht: verkleining en herstructurering veranderden de vorm van de krijgsmacht, terwijl de functie ervan ook veranderde omdat de dienstplicht werd opgeschort en het zwaartepunt kwam te liggen bij vredesoperaties. Niet alleen de vorm en functie van de krijgsmacht veranderden fundamenteel, na 1989 ging Europa een nieuw tijdperk in, waarin de oorlog terugkeerde naar Europa en er daarmee meer vraag naar militaire geschiedenis kwam.<sup>46</sup> In de nieuwe situatie bestond behoefte aan een dieper inzicht in de Koude Oorlog-periode, als ook aan beschrijvingen van het nieuwe tijdperk van vredesoperaties. Een nieuw thema in de militaire geschiedschrijving was de verhouding tussen maatschappij en krijgsmacht, terwijl operationele geschiedschrijving<sup>47</sup>, bij militair-historici altijd populair geweest, zijn vooraanstaande positie binnen de militaire geschiedschrijving behield. Niettemin vond deze laatste vorm van geschiedschrijving voornamelijk plaats binnen de gelederen van Defensie. Ook vandaag de dag zijn er nog weinig historici die operationele geschiedschrijving beoefenen aan universiteiten. Dat komt voornamelijk doordat het een specialistische vorm van geschiedschrijving is waar veel militaire vakkennis voor nodig is en veel historici het specialisme te beperkt vinden.<sup>48</sup>

### Onafhankelijk onderzoek?

In de jaren negentig deden zich vier ontwikkelingen voor bij de militairhistorische diensten van Defensie, die ertoe leidden dat de Minister van Defensie begon te twifelen aan hun bestaansrecht. In 1990 publiceerde de Sectie Militaire Geschiedenis van de KL het boek *Mei 1940. De strijd op Nederlands Grondgebied*, waarin de auteurs stellen dat de Nederlandse krijgsmacht kansloos was tegen het Duitse leger en dat ook Nederlandse militairen oorlogsmisdaden hadden begaan.<sup>49</sup> Een Grebbebergveteraan spande naar aanleiding van deze stelling een kort geding aan tegen de auteurs van het boek, waarbij hij eiste dat ze de conclusie zouden herzien.<sup>50</sup> De rechter stelde uiteindelijk de auteurs van de Sectie in het gelijk.<sup>51</sup> Vervolgens bracht Groen, wetenschappelijk medewerker van de Sectie Militaire Geschiedenis in 1991 haar proefschrift *Marsroutes en dwaalsporen. Het Nederlands militair-strategisch beleid in Indonesië 1945-1950* uit, een boek dat wederom vuur trok van veteranen, Indiëveteranen ditmaal, die hun eigen herinneringen aan de strijd in Indonesië niet konden rijmen met het beeld dat Groen van het beleid van generaal Simon Spoor schetste. De verschijning van dit boek leidde ditmaal niet tot een rechtszaak, maar wel tot een grote lading kritiek van veteranen en opgetrokken wenkbrauwen bij Defensie.<sup>52</sup>

In het boek *Van Korea tot Kosovo*, ook uitgebracht door de SMG, viel te lezen dat de toenmalige minister van Defensie, Frank de Grave gebruik maakte van de

---

<sup>46</sup> Kamphuis, 'Het zusterinstituut', 237.

<sup>47</sup> Operationele geschiedschrijving is, zoals de term al doet vermoeden, de beschrijving en analyse van de militaire praktijk: hoe zag een operatie eruit, wat was het doel, hoe werd het uitgevoerd en welke beslissingen lagen hieraan ten grondslag?

<sup>48</sup> Schoenmaker, 'Clio at arms', 100.

<sup>49</sup> NIMH, 057 Losse Stukken, inventarisnummer 3605, C.M. Schulten, Notitie politieke verantwoordelijkheid en militaire geschiedschrijving (Den Haag 28 augustus 2001).

<sup>50</sup> George Marlet, 'Ik beschuldig', over wat gebeurde op de Grebbeberg', *Trouw*, 11 januari 2010.

<sup>51</sup> Interview Piet Kamphuis, 11 april 2019.

<sup>52</sup> Interview Petra Groen, Den Haag, 6 mei 2019.

'kaasschaafmethode', wat niet in goede aarde viel bij De Grave zelf. Daarnaast had de Sectie Luchtmachthistorie, die in 1961 in het leven was geroepen, een boek uitgebracht over de Golfoorlog, waarin de auteurs concludeerden dat de Luchtmacht vliegtuigen naar het Midden-Oosten had gestuurd zonder toestemming van de minister. Hieruit bleek dus dat de minister weinig grip had op de Luchtmacht, wat zijn positie niet ten goede zou komen. Na bespreking van het manuscript voor dit boek op het ministerie van Defensie, besloot de Luchtmachtsectie te wachten met de publicatie hiervan.<sup>53</sup>

Al deze gebeurtenissen bij elkaar deden minister De Grave in 2000 besluiten een onderzoek in te stellen naar de verantwoordelijkheid van de Minister van Defensie voor de publicaties van zijn militairhistorische diensten. De hoofdvraag in dit onderzoek was: In hoeverre kan de Minister verantwoordelijk worden gesteld voor publicaties van de militairhistorische diensten?<sup>54</sup> Degene die het onderzoek uitvoerde was niemand minder dan Kees Schulten, voormalig hoofd van de Sectie Militaire Geschiedenis en tevens een van de auteurs van het boek *Mei 1940*. In nauw overleg met de toenmalige directeur van het Instituut voor Militaire Geschiedenis<sup>55</sup>, Piet Kamphuis, schreef Schulten een rapport waarin hij concludeerde dat het hoofd van de Sectie verantwoordelijk is voor het wetenschappelijk niveau van de publicaties en de auteurs verantwoordelijk zijn voor de inhoud ervan en dus niet de minister.<sup>56</sup> Over het naar buiten toe treden met publicaties van de Sectie stelde Schulten: "Door resultaten van historisch onderzoek te publiceren laat de krijgsmacht zien dat deze een open organisatie is die bereid is aan de samenleving verantwoording met betrekking tot zijn geschiedenis af te leggen."<sup>57</sup> Het rapport vond in het najaar van 2001 zijn weg naar een Kamerbrief, waarin minister De Grave de aanbeveling van Schulten overnam en concludeerde dat voortaan in alle publicaties van de militair-historische diensten van Defensie de tekst zou komen te staan:

'De meningen en opvattingen die in deze uitgave worden uitgesproken zijn en blijven voor de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur. Ze geven niet noodzakelijk de mening van de minister van Defensie weer.'<sup>58</sup>

Deze brief leidde een nieuw tijdperk in voor de Sectie Militaire Geschiedenis, waarin de wetenschappelijk medewerkers van de Sectie een grotere wetenschappelijke en publicitaire onafhankelijkheid bereikten dan eerder mogelijk was geweest.

### Nederlands Instituut voor Militaire Historie

In 2005 vond een grote reorganisatie plaats binnen Defensie om meer lijn te brengen in de Defensiestructuur, waarbij alle aparte krijgsmachtdelen direct onder de Commandant der Strijdkrachten (CDS) kwamen te vallen. Deze reorganisatie had tevens verstrekkende gevolgen voor de historische diensten van alle vier de krijgsmachtonderdelen. Waar deze

---

<sup>53</sup> NIMH, 057 Losse Stukken, inv. nr. 3605, Schulten, Notitie politieke verantwoordelijkheid en militaire geschiedschrijving.

<sup>54</sup> Ibidem.

<sup>55</sup> Op het moment dat het rapport verscheen onderging de Sectie Militaire Geschiedenis een naamverandering.

<sup>56</sup> Interview Piet Kamphuis, 10 april 2019; NIMH, 057 Losse Stukken, inv. nr. 3605, Schulten, Notitie politieke verantwoordelijkheid en militaire geschiedschrijving.

<sup>57</sup> NIMH, 057 Losse Stukken, inv. nr. 3605, Schulten, Notitie politieke verantwoordelijkheid en militaire geschiedschrijving.

<sup>58</sup> Semi-statisch Archief Rijswijk, Archief Politieke Leiding II, inv. nr. 697, F.H.G. de Grave, Brief notitie "Politieke verantwoordelijkheid en Militaire geschiedschrijving", D2001003102.

voor 2005 los van elkaar bestonden, met een eigen archief, en eigen onderzoeksprojecten, werden ze in 2005 samengevoegd tot één instituut. Het Instituut Militaire Geschiedenis (voortzetting van de SMG) van de Landmachtstaf, het Bureau Maritieme Historie van de Marinestaf en de Sectie Luchtmachthistorie en het Bureau voor Marechaussee Historie (BMH) werden samengevoegd tot het Nederlands Instituut voor Militaire Historie. Het toenmalige hoofd van het Instituut Militaire Geschiedenis, Piet Kamphuis, werd directeur van het gloednieuwe instituut.<sup>59</sup>

Nog steeds wordt het specialisme militaire geschiedenis in Nederland voornamelijk binnen de gelederen van Defensie uitgevoerd. Hoewel de Universiteit van Amsterdam sinds enkele jaren een Master Militaire Geschiedenis aanbiedt en steeds meer universiteiten een bijzonder hoogleraarschap militaire geschiedenis kennen, oefent het NIMH nog steeds het overgrote deel van de militaire geschiedschrijving uit. Hoewel de discipline in Nederland minder is ontwikkeld dan in landen als Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk, waar militaire geschiedenis van oudsher als belangrijke vorm van geschiedschrijving wordt gezien, heeft de discipline zich samen met de Sectie Militaire Geschiedenis ontwikkeld tot serieuze discipline. Het feit dat het NIMH momenteel als één van de drie instituten het onderzoeksproject over de Indonesische dekolonisatieoorlog uitvoert geeft hier blijk van.

---

<sup>59</sup> NIMH, Beleidsvoornemen Vorming Nederlands Instituut voor Militaire Historie, 31 augustus 2004.



## 2. KNIL-gedenkboeken: de jaren 1950-1980

“In het buitenland verschijnen nog herhaaldelijk boeken en artikelen, waarin de Nederlanders als koloniale uitbuiters en onderdrukkers worden gebrandmerkt en de “Vrijheidsstrijd” waarbij Indonesië het “koloniale juk” afschudde, wordt verheerlijkt en geprezen. In deze boeken en artikelen worden de feiten en omstandigheden dikwijls schromelijk verdraaid en de waarheid geweld aangedaan.”<sup>60</sup>

Dit zijn de eerste zinnen van het manuscript ‘De rol van de KL en het KNIL in Ned.-Indië (1945-1950). Het conflict tussen Nederland en Indonesië en de achtergronden daarvan’, geschreven door voormalig kolonel b.d. KNIL L. Schotborgh. Schotborgh, toenmalig hoofd van het Bureau Indische Krijgsgeschiedenis, onderdeel van de toen geheten Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel van het Hoofdkwartier van de Koninklijke Landmacht (SKG, voorganger van de SMG en NIMH), legde hier in 1964 de laatste hand aan. Het bovenstaande citaat is tekenend voor de geschiedschrijving over de Indonesische dekolonisatieoorlog in de eerste dertig jaar na de onafhankelijkheid van Indonesië en daarmee het Nederlandse verlies van haar kolonie Nederlands-Indië. Bij de Sectie werd de taak van het beschrijven van deze jaren toegewezen aan oud-KNIL officieren die allen zelf een rol hadden gespeeld in Indonesië tijdens de dekolonisatieoorlog.

Nadat de krijgsgeschiedkundige afdeling KNIL van Bandung naar Den Haag verhuisde en onderdeel werd van de Sectie Krijgsgeschiedenis in 1950, gingen verscheidene projecten van start. Een van de grotere projecten was de boekenserie *Nederlands-Indië contra Japan*. Verschillende auteurs, waaronder de hierboven genoemde kolonel Schotborgh werkten hieraan mee van 1948 tot 1961.

Over de Indonesische dekolonisatieoorlog werd daarentegen weinig geschreven in de eerste dertig jaar na de Tweede Wereldoorlog, zowel binnen de Sectie, als op universiteiten. Een piek aan publiciteit ontstond natuurlijk na de *Achter het Nieuws* uitzending met de veteraan Joop Hueting in 1969 en de *Excessenota*. De onrust die daarop volgde was voornamelijk aangewakkerd door journalisten en veteranen, terwijl de sfeer onder historici vrijwel onveranderd bleef.<sup>61</sup> Ook de Sectie beleefde zoals gezegd rustige jaren, maar deed toch verscheidene pogingen om eenzelfde soort boekenreeks over het Nederlandse optreden in Indonesië in 1945-1949 als dat over de strijd tegen Japan te vervaardigen.<sup>62</sup> Dit bleef echter bij pogingen, een dergelijke serie is er nooit gekomen.

In de late jaren vijftig en vroege jaren zestig vervaardigde de Sectie twee op zichzelf staande boeken over dit onderwerp. Ten eerste schreef J.F.R. van Vogelpoel twee delen over ‘De geschiedenis van de Koninklijke Landmacht na de Tweede Wereldoorlog’, waarvan hij in 1959 het tweede deel publiceerde dat de titel droeg ‘De opbouw ten behoeve van de Pacificatie van Nederlands-Indië 5 mei 1945 – 27 december 1949’. Van Vogelpoel werkte van

---

<sup>60</sup> Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag, Dekolonisatie van Nederlands-Indië (1945 - 1950), toegang 509, inv.nr. 1766-1768, Manuscript getiteld ‘De rol van de KL en het KNIL in Nederlands-Indië (1945-1949). Het conflict tussen Nederland en Indonesië en de achtergronden daarvan’ door kolonel b.d. (KNIL) L. Schotborgh met samenwerking van luitenant-kolonel b.d. E.L.F. Couvreur, luitenant-kolonel b.d. M. Nanlohy en kapitein b.d. (KNIL) F.B. van Straalen, 1949-1973.

<sup>61</sup> Scagliola, *Last van de oorlog*, 108-112.

<sup>62</sup> Krijgsgeschiedkundige Afdeling van het Hoofdkwartier van de Generale Staf, Nasporingen en studiën op het gebied der krijgsgeschiedenis, 50<sup>e</sup> jaarverslag, 1956; Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel van de Hoofdkwartier van de Koninklijke Landmacht, Nasporingen en studiën op het gebied der krijgsgeschiedenis, 51<sup>e</sup> en 56<sup>e</sup> jaarverslag: 1957-1963, 21.

1956 tot 1959 bij de Sectie bij het Bureau Contemporaine Krijgsgeschiedenis. Beide delen, waarvan de tweede over Nederlands-Indië, werden dus ook bij dat bureau geschreven. De Sectie publiceerde de boeken niet, maar enkel opgesteld en gedistribueerd voor ‘intern gebruik’ in het leger, meldt het jaarverslag.<sup>63</sup>

Het tweede boek kwam van de hand van sergeant-majoor B.C. Cats. Hij bracht in 1961 via de Sectie Krijgsgeschiedenis een *Overzicht van het verblijf van onze oorlogsvrijwilligers bij de lichte infanteriebataljons in het voormalige Nederlands-Indië 1945-1949* uit. Cats was zelf geen medewerker van de Sectie, maar het Bureau Indische Krijgsgeschiedenis hielp hem met het verstrekken van inlichtingen voor zijn overzicht, waarna het manuscript ‘onder auspiciën’ van de SKG werd uitgegeven. Beide uitgaven komen zowel qua inhoud als toon overeen. De auteurs staan stil bij de organisatie en reorganisatie van de Koninklijke Landmacht (KL) en het KNIL na de Tweede Wereldoorlog en de zending hiervan overzee. Daarbij bevatten ze veel technische details en beschrijvingen van de troepensamenstelling, emblemen en materieel, vaak in jargon en met gebruik van afkortingen. Zoals de titels van de boeken doen vermoeden – ‘pacificatie’, ‘onze oorlogsvrijwilligers’ – bezigen beide auteurs een zeer pro-Nederlandse toon. Een verklaring hiervoor kan gevonden worden in het feit dat Cats zelf in 1946 als oorlogsvrijwilliger naar Java gegaan, dus hij schreef gedeeltelijk vanuit zijn eigen perspectief.<sup>64</sup>

Dit perspectief komt vooral in Cats’ werk duidelijk naar voren: Indonesische strijdgroepen worden bijna zonder uitzondering aangeduid als ‘terroristen’ of ‘extremisten’ en neergezet als moordzuchtig en ongehoorzaam, aangezien niet met ze te onderhandelen viel en ze zich niet hielden aan de wapenstilstanden. De OVW-bataljons zagen de eerste politionele actie volgens Cats met vreugde tegemoet, aangezien de vrijwilligers hun taak om ‘orde en rust te brengen in Nederlands-Indië’ serieus namen. De beschrijving van de acties beperken zich dan ook tot heldhaftige beschrijvingen van gebiedsverovering en zuiveringsacties, waarbij de auteur met geen woord rept over het gebruik van grensoverschrijdend geweld door Nederlandse militairen, maar enkel de voortvarendheid, het élan en de moed benoemt en prijst. Ook benadrukt hij meermaals dat de Indonesische bevolking de Nederlandse troepen met open armen ontving, er hechte banden ontstonden en er orde en welvaart ontstond in de gebieden waar de Nederlanders militaire overmacht hadden.<sup>65</sup> Zo stelt Cats:

“Mede dankzij het doortastend optreden der OVW-bataljons kon er in 1946 aan de opbouw en het herstel van Indië begonnen worden. In het bevrijde gebied keerde de welvaart spoedig terug en bloeide handel en landbouw wederom op, echter in schrille tegenstelling tot de gebieden die door de republiek werden gecontroleerd, waar de bevolking verkommerde en de vruchtbare grond verdroogde.”<sup>66</sup>

De tweede politionele actie komt in het boek niet aan bod, aangezien er nauwelijks OVW’ers bij betrokken waren. Cats eindigt het overzicht met de terugreis van de vrijwilligersbataljons, die na ruim twee jaar van huis te zijn geweest, terugkeerden naar Nederland, waarbij

---

<sup>63</sup> Krijgsgeschiedkundige Afdeling van de Generale Staf, vijftigste jaarverslag, 1956, 8-9,35; NIMH, IJ16, Krijgsgeschiedkundige Afdeling van de Generale Staf, Nasporingen en studiën op het gebied der Krijgsgeschiedenis, tweeënvijftigste jaarverslag, 1958, 4.

<sup>64</sup> Staat van dienst Baltus Cornelis Cats, 28.08.13.004.

<sup>65</sup> B.C. Cats, *L.I.B.’s in de tropen: Een overzicht van het verblijf van onze oorlogsvrijwilligers bij de lichte infanteriebataljons in het voormalige Nederlands-Indië 1945-1949* (Maastricht 1961) 15.

<sup>66</sup> *Ibid.*, 16.

volgens de auteur “met weemoed” teruggedacht werd aan de “onvergetelijke tijd”: “Een tijd van bijzonder zware dienst, ongewisheid en soms teleurstellingen; doch ook een tijd van een diep geworteld kameraadschap, van samen ontdekken en beleven en gezamenlijk door alle moeilijkheden heen slaan.”<sup>67</sup>

Van Vogelpoel richt zich voornamelijk op de technische kant van de Nederlandse troepen zending naar Indonesië. Het gebruik van jargon en afkortingen is in zijn boek daarom sterker aanwezig dan in dat van Cats en de focus ligt bij Van Vogelpoel enkel bij de Nederlandse strijdkrachten. Hij hield zich verre van beschrijvingen over Indonesische strijdkrachten of bevolking en richtte zich vooral op militaire zaken, zoals de voorbereiding, samenstelling en het wijzigen hiervan, wat hij aanvulde met het beschrijven van politieke gebeurtenissen. De uitkomst hiervan is een zeer technisch verhaal, dat voor het niet-militaire oog met moeite valt te begrijpen.

### Kolonel L. Schotborgh

Al tijdens de totstandkoming van de boekenreeks *Nederlands-Indië contra Japan* vatte de Sectie zoals gezegd het plan op om tevens een boekenserie uit te brengen over de strijd in Indonesië na de oorlog met Japan. Deze ‘stafserie’ zou de naam *KNIL en KL in de Indische Archipel 1943-1949* krijgen.<sup>68</sup> Een bezuinigingsronde trof echter de Sectie, waarna werd besloten het werk enkel toe te spitsen op een beschrijving van de ‘politieke acties’.<sup>69</sup> Hoewel de Chef van de Generale Staf eerst tegen het plan was, gaf hij eind 1959 toch toe, nadat hij een brief van het toenmalige hoofd van de Sectie had ontvangen, kolonel M.L. van Ham, waarin laatstgenoemde uitleg gaf over het onderzoeksplan. Naast het belang van het onderzoek te benadrukken stelde Van Ham in deze brief ook dat beide officieren die het onderzoek zouden uitvoeren voormalig KNIL officieren waren die door hun functies na de Japanse capitulatie in Indonesië volgens Van Ham “voor die taak zeer geschikt worden geacht”.<sup>70</sup>

De hoofduitvoerder van de opdracht was kolonel Schotborgh, die zelf als KNIL officier een belangrijke rol had vervuld tijdens dekolonisatieoorlog en zoals gezegd betrokken was geweest bij de vervaardiging van de boekenserie *Nederlands-Indië contra Japan*. Hij hield er dan ook de duidelijke mening over de oorlog op na die in antirevolutionaire kringen aanhang vond. Zo had hij in 1953 al een artikel met de titel ‘De rol, welke Nederland in Indonesië heeft vervuld, meer in het bijzonder voor wat betreft de periode 1940-1949’ gepubliceerd in het maandblad *Antirevolutionaire Staatkunde*. Het artikel bevatte dezelfde strekking als het manuscript dat hij elf jaar later zou vervaardigen voor de Sectie Krijgsgeschiedenis: goedwillende Nederlandse militairen tegenover Indonesische terreur. In een zin: “Niemand zal [...] kunnen ontkennen dat de Nederlanders orde en welvaart hebben geschapen en dat Nederlands-Indië een voorbeeld was voor alle omringende landen.”<sup>71</sup>

---

<sup>67</sup> Cats, *L.I.B.'s in de tropen*, 23.

<sup>68</sup> Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel van het Hoofdkwartier Koninklijke Landmacht, *Nasporingen en studiën op het gebied der krijgsgeschiedenis*, vijftigste jaarverslag 1956, 17.

<sup>69</sup> Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel van het Hoofdkwartier Koninklijke Landmacht, *Nasporingen en studiën op het gebied der krijgsgeschiedenis*, eenenvijftigste-zesenvijftigste jaarverslag 1957-1962, 11.

<sup>70</sup> Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag, Couvreur, toegang 520, inv.nr. 1: Maandelijks chronologisch overzicht 'Stafwerk KNIL/KL' van de belangrijkste politieke en militaire ontwikkelingen, zoals mutaties, dislocaties, optreden eigen troepen en inlichtingen, geschreven per territoriaal/troepencommando en algemeen per maand, ontwerpversie en aantekeningen, 623/59, 11 november 1959.

<sup>71</sup> L. Schotborgh, ‘De rol, welke Nederland in Indonesië heeft vervuld, meer in het bijzonder voor wat betreft de periode 1940-1949’, *Antirevolutionaire Staatkunde*, VI (1953) 229-239, aldaar 232.

Ook droeg hij, eenmaal in dienst bij de SKG in 1962 bij aan het boek *Van Heiligerlee tot Korea: geschiedenis van de Koninklijke Landmacht*, waarbij in het hoofdstuk 'De Koninklijke Landmacht na mei 1945' aandacht werd besteed aan de Indonesische dekolonisatieoorlog.<sup>72</sup> In dit hoofdstuk gaat de auteur vrij gedetailleerd in op de militaire strategieën en uitvoeringen van de Nederlandse krijgsmacht gedurende de twee 'politiële acties', waardoor de beschrijvingen sterk aan een gevechtsverslag doen denken. Opmerkelijk is de laatste zin van het stuk:

"Gedurende de periode augustus 1945-december 1949 zijn in Indonesië bij onze landstrijdkrachten echter 2324 man gesneuveld. Hieruit volgt dat ruim 2000 man het slachtoffer zijn geworden van het niet naleven van de wapenstilstand-overeenkomsten door de Republiek. Dat onze strijdkrachten onder deze omstandigheden vrijwel steeds een grote zelfbeheersing hebben getoond, strekt hun tot eer en kan de bewondering voor onze troepen slechts vergroten."<sup>73</sup>

De auteur neemt hier duidelijk een pro-Nederlandse houding in bij het beschrijven van de oorlog, aangezien hij met deze zin de Nederlandse militairen als slachtoffers neerzette en met geen woord repte over slachtofferaantallen aan Indonesische kant. In het gehele boek zijn geen voetnoten toegevoegd en er is evenmin een bronnenlijst in het boek aanwezig. Op welke bronnen en literatuur de tekst gebaseerd is blijft voor de lezer dan ook onduidelijk.

Het manuscript 'De rol van de KL en het KNIL in Nederlands-Indië (1945-1949). Het conflict tussen Nederland en Indonesië en de achtergronden daarvan' is een uitgebreider werk. Het begint met een kort geschiedkundig overzicht van de Nederlandse vestiging in Nederlands-Indië, gaat vervolgens in op de Japanse overheersing tijdens de Tweede Wereldoorlog en wijdt daarna, voor het overgrote deel, uit over zowel de militaire als politieke gebeurtenissen vanuit Nederlands perspectief tijdens de jaren 1945-1949 in Indonesië. Schotborgh werkte van 1961 tot en met 1964 aan het manuscript met als doel het als boek uit te geven. Dit is echter nooit gebeurd. Waarom het manuscript nooit gepubliceerd is blijft onbekend. Het jaarverslag van 1964 stelt hierover: "ingevolge een eerder verstrekte opdracht zal vooralsnog niet tot publicatie daarvan worden overgegaan. In een later stadium ware te overwegen op welke wijze, al dan niet met de bovengenoemde chronologische overzichten, dit werkstuk in boekvorm kan worden uitgegeven."<sup>74</sup> Over die eerder verstrekte opdracht geeft het jaarverslag geen verdere informatie. Waarschijnlijk achtte de Sectie het manuscript nog niet klaar voor publicatie, wat zou impliceren dat er nog aan gewerkt moest worden voordat het gepubliceerd kon worden.

Voor wat betreft de inhoud van het manuscript kan worden opgemerkt dat het dezelfde strekking heeft als zijn artikel uit 1953 en de pagina's uit het boek over de geschiedenis van de Koninklijke Landmacht, maar dan uitgebreider en verder uitgewerkt. Opvallend is dat Schotborgh voor zijn manuscript dezelfde openingszinnen gebruikt als het artikel dat hij negen jaar eerder in *Antirevolutionaire Staatskunde* publiceerde en waarmee dit hoofdstuk begon. Hiermee zette hij gelijk de toon: Schotborgh zag zichzelf als de aangewezen persoon om duiding te geven bij wat er volgens hem was gebeurd tijdens de 'politieële acties'. Bij wijze van introductie stelt hij het doel van de studie: een beschrijving

---

<sup>72</sup> Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel van het Hoofdkwartier Koninklijke Landmacht, *Nasproingen en studiën op het gebied der krijgsgeschiedenis*, eenenvijftigste-zesenvijftigste jaarverslag 1957-1962, 22.

<sup>73</sup> J.G. Raatgever, *Van Heiligerlee tot Korea: Geschiedenis van de Koninklijke Landmacht* (Utrecht 1962) 83.

<sup>74</sup> Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel van het Hoofdkwartier Koninklijke Landmacht, *Nasproingen en studiën op het gebied der krijgsgeschiedenis*, achtenvijftigste jaarverslag, 1964, 19.

geven van de “eervolle rol” van de Nederlandse krijgsmacht, die “wellicht anders in het vergeetboek zou geraken”.<sup>75</sup> De 354 pagina’s die volgen spreiden echter een behoorlijk eenzijdige voorstelling van de werkelijkheid tentoon. Dit is ten eerste merkbaar in de gebruikte terminologie, die hier en daar zeer fel jegens de Republikeinse strijdkrachten is. Uit de introductie blijkt al dat de auteur de ‘eervolle rol’ van de Nederlandse krijgsmacht zal gaan belichten. Hiertegenover plaatst hij een stereotype beschrijving van de Indonesische nationalististen:

“Van dat ogenblik af – 17 augustus 1945 – kreeg de nationalistische beweging door intimidatie en terreur, aanvankelijk hoofdzakelijk uitgeoefend door een paar duizend fanatieke heethoofden, eerst op Java en daarna op Sumatra een verzamelpunt in de Republiek met haar rood-witte vlag. En het uitblijven van de geallieerden strijdkrachten, die het gezag van de Japanse militairen konden overnemen verschaftte haar de tijd en de gelegenheid om zich steeds verder in te graven.”<sup>76</sup>

Uit dit citaat blijkt ook dat Schotborgh het verlies van de oorlog en daarmee het verlies van de kolonie Nederlands-Indië zag als een grote fout, die hij vooral leek te wijten aan de instelling van de geallieerde strijdkrachten. Het manuscript leest hier en daar als een klaagzang ten aanzien van de internationale inmenging in het conflict en daarbij ook zijn teleurstelling in de Nederlandse regering, voornamelijk de PvdA, die ervoor zorgden dat de Eerste Politie Actie op 4 augustus 1947 werd gestaakt. De strekking van het manuscript valt daarom als volgt samen te vatten: de Nederlandse strijdkrachten vervulden een eervolle rol tijdens het conflict met Indonesië en hen valt dus ook niet te verwijten dat fanatieke heethoofden in Indonesië een nationalistische beweging in gang zetten, die zowel door internationale druk als door slechte politieke besluiten van de Nederlandse regering de overhand kreeg.

### *Grensoverschrijdend geweld*

Ten tweede blijft het onderwerp grensoverschrijdend geweld, toegepast door Nederlandse militairen, vrijwel onbesproken in het manuscript. De hoofdstukken over de politieke acties lijken vrijwel letterlijk te zijn overgenomen uit gevechtsverslagen. Los van een inleiding, waarin de auteur stelt dat de Nederlandse regering zichzelf om politieke, militaire en economische redenen gedwongen zag om naar de wapens te grijpen, en een slotbeschouwing, dicteert Schotborgh in deze hoofdstukken puntsgewijs en per dag de plaatsgehad hebbende militaire acties van zowel de KL als het KNIL. Deze aanpak maakt het verhaal vrij technisch en taai. Ook wordt hier alleen kennis gemaakt van gesneuvelden en gewonden aan Nederlandse zijde, terwijl de auteur over verliezen aan Indonesische kant met geen woord rept. Ook van oorlogsmisdaden aan Nederlandse kant maakt Schotborgh zoals gezegd geen melding, los van een enkele verwijzing naar ‘excessen’, die volgens hem altijd werden bestraft. Wat die excessen inhielden en op welke manier deze werden bestraft blijft onduidelijk. Het manuscript wordt voornamelijk gekenmerkt door uitingen van lof voor de Nederlandse militairen, zoals bijvoorbeeld waar het ging om hun zelfbeheersing:

“De in deze periode door onze strijdkrachten aan de dag gelegde zelfbeheersing en plichtsbetrachting was boven alle lof verheven. Onder deze zenuwslopende omstandigheden was het niet te verwonderen, dat men van Nederlandse zijde wel eens zijn geduld verloor,

---

<sup>75</sup> NIMH, Dekolonisatie van Nederlands-Indië, 509, inv.nr. 1767, 1.

<sup>76</sup> Ibid., 42-43.

doch excessen werden steeds bestraft, terwijl deze aan Republikeinse zijde juist werden geprezen en aangemoedigd.”<sup>77</sup>

Uit het bovenstaande citaat blijkt dat de nadruk in het manuscript voornamelijk lag op ‘rovende bendes’ van Indonesische kant, die het voortdurend op zowel de Nederlanders als de Indonesische bevolking voorzien zouden hebben. De bevolking zou daarentegen grotendeels op de hand van de Nederlanders zijn, maar werd ‘bedorven’ door nationalistische propaganda.<sup>78</sup>

Hoewel de terminologie en toon van het manuscript getuigen van een weinig zelfkritische houding, deed Schotborgh toch een poging enige nuance aan zijn verhaal toe te voegen. De auteur erkent bijvoorbeeld dat er in de koloniale geschiedenis van Nederland ook minder fraaie bladzijden voorkomen, maar hij voegt hieraan toe dat Nederland zich geenszins hoeft te schamen voor zijn geschiedenis, aangezien het kolonialisme volgens hem een ‘historische noodzakelijkheid’ was. Toch staat hij in de inleiding kort stil bij het fenomeen objectieve geschiedschrijving. Hierbij concludeert hij, terecht, dat niemand in staat is om het verleden volledig objectief weer te geven, aangezien gedachtegoed en stromingen uit een bepaalde tijd en milieu altijd van invloed zullen zijn op de interpretatie van historische gebeurtenissen. Daarom is het, volgens Schotborgh, de taak van een historicus om het verleden te interpreteren: “[i]edere generatie ziet het verleden van zijn standpunt uit. Zolang de geschiedenis zal worden beoefend, zal men haar altijd opnieuw beschrijven en interpreteren”. Deze ‘waarheid’ geeft de auteur naar eigen zeggen moed om de “even ingewikkelde als emotionele “Indonesische kwestie”” te beschrijven.<sup>79</sup> Dit is een interessante toevoeging, aangezien eerdere auteurs geen notie namen van dit punt. Wellicht zette Schotborgh hier de eerste stap in wetenschappelijke ontwikkeling.

In het manuscript, noch in het artikel maakt Schotborgh gebruik van voet- of eindnoten. Wel presenteert hij op de laatste bladzijden van zijn manuscript een korte literatuurlijst waarop zijn werk gebaseerd zou zijn. Hieruit blijkt dat hij zowel verschillende archiefbronnen als literaire studies heeft gebruikt om zijn manuscript op te baseren, hoewel die werken niet allemaal even objectief zijn, zoals bijvoorbeeld meerdere gedenkboeken van de KL en het KNIL, een boekenreeks over Nederlands-Indië uit 1917 en zijn eigen artikel voor *Antirevolutionaire Staatkunde* uit 1953.<sup>80</sup> Al met al heeft Schotborgh een manuscript geproduceerd waaruit een zeer koloniale wereldblik blijkt. Ook is het, zeker wanneer je de achtergrond van de auteur kent, voornamelijk een persoonlijk verhaal.

### Luitenant-kolonel E.L.F. Couvreur

Naast Schotborgh werkte nog een andere oud-KNIL officier op de Sectie aan geschiedschrijving over de Indonesische dekolonisatieoorlog: luitenant-kolonel b.d. KNIL E.L.F. Couvreur. Net als Schotborgh had Couvreur een persoonlijke band met de oorlog in Indonesië, aangezien hij ook als KNIL-officier in Nederlands-Indië was gestationeerd toen de Japanners hun inval deden, waarna hij werd geïnterneerd in een krijsgesvangenenkamp. Na de bevrijding werd hij, na een lang ziekteverlof, ingedeeld bij twee bataljons op Zuid-Borneo, wat in 1948 onder zijn commando kwam te staan. Zodoende speelde hij als KNIL-commandant een belangrijke rol in het verloop van de oorlog. Na de oorlog schreef hij een

---

<sup>77</sup> NIMH, Dekolonisatie van Nederlands-Indië, 509, inv.nr. 1767, 87.

<sup>78</sup> Ibid., 43.

<sup>79</sup> Ibid., 1.

<sup>80</sup> Ibid., 355-356.

korpsgeschiedenis van het XIIIe bataljon Infanterie, waar hij zelf bij was ingedeeld, over de jaren 1946-1949 en werkte hij mee aan het artikel 'De rol, welke Nederland in Indonesië heeft vervuld, meer in het bijzonder voor wat betreft de periode 1940-1949', dat onder Schotborghs naam werd gepubliceerd. Ook kreeg hij de opdracht, toen hij eind 1960 bij de Sectie Krijgsgeschiedenis HKGS kwam werken als administratief hoofdbambtenaar onder Schotborgh, om maandelijkse chronologische overzichten op te stellen over het conflict met Indonesië in de jaren 1945-1948. Deze overzichten zijn zeer uitgebreid. Couvreur stelde per maand zorgvuldig een overzicht op van zowel de politieke ontwikkelingen als de militaire acties van de KL en het KNIL, steeds afsluitend met een tijdlijn van de belangrijkste gebeurtenissen die maand. Deze overzichten heeft Schotborgh deels gebruikt in zijn manuscript, maar waardoor de overzichten verder voor zijn gebruikt, blijft onduidelijk. Hoewel Couvreur na het vertrek van Schotborgh bij de Sectie nog een aantal jaar werkzaam bleef aan de chronologisch overzichten, is onduidelijk wat het precieze doel van deze overzichten was.<sup>81</sup>

### Kolonel C.A. Heshusius

Het thema Nederlands-Indië 1945-1950 bleef, nadat Schotborgh zijn manuscript had afgerond zonder dat het tot een publicatie leidde, op de agenda van de Sectie staan. Nadat de functie van Schotborgh in 1964, na de herstructurering van de Sectie kwam te vervallen, voordat hij ervoor kon zorgen dat zijn manuscript werd gepubliceerd, wees het hoofd van de Sectie voormalig kolonel b.d. KNIL C.A. Heshusius aan om deze taak voort te zetten. Kolonel Heshusius zich in 1973 als vrijwillige medewerker bij de Sectie Krijgsgeschiedenis aangemeld en was tevens als KNIL-officier persoonlijk betrokken geweest bij de Indonesische dekolonisatieoorlog. In 1947 was hij Commandant 2<sup>e</sup> Eskadron Vechtwagens geweest en daarna weinig direct betrokken geweest bij de oorlog, aangezien hij het commando kreeg over de Schoolcompagnie Opleidingscentrum Officieren. Ook had hij de Tweede Wereldoorlog grotendeels doorgebracht in een Japans interneringskamp.<sup>82</sup> Zo kwam de opdracht om de 'politonele acties' te beschrijven, na een vruchteloze poging van Schotborgh, bij Heshusius terecht. Wederom werd een oud-KNIL officier hiervoor aangewezen, aangezien zijn persoonlijke deelname aan de oorlog als een pluspunt gezien werd voor het onderzoek.<sup>83</sup> Dat dit de objectiviteit zou vertroebelen werd kennelijk niet als een probleem ervaren.

Een grote stafuitgave over de strijd in Indonesië in de jaren 1945-1950 kwam er echter wederom niet, hoewel dit het doel was en hiervoor ook alles in het werk werd gesteld door Heshusius en majoor H.L. Zwitzer, tevens persoonlijk verbonden aan de oorlog, die door het nieuwe sectiehoofd, dr. C.M. Schulten in 1974 aan het project werd toegevoegd.<sup>84</sup> In deze jaren poogde de Sectie Krijgsgeschiedenis de band tussen hen en Indonesië te versterken. Verscheidene bezoeken vonden plaats, zowel van afgevaardigden van het krijgshistorisch instituut uit Jakarta, als (oud-)officieren van het Tentara Nasional Indonesia (TNI): het republikeinse leger, aan de Sectie en in de zomer van 1976 gingen Heshusius en

---

<sup>81</sup> NIMH, Couvreur, 520, inv.nr. 45; Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel van het Hoofdkwartier Koninklijke Landmacht, Nasporingen en studiën op het gebied der krijgsgeschiedenis, eenenvijftigste-zesenvijftigste jaarverslag 1957-1962, 21, 45.

<sup>82</sup> Staat van dienst Carel Albert Heshusius, 16.04.29.021, 29 april 1916 – 22 januari 2005.

<sup>83</sup> Sectie Krijgsgeschiedenis Koninklijke Landmacht, Nasporingen en studiën op het gebied der krijgsgeschiedenis, zevenenzestigste jaarverslag, 1973, 14.

<sup>84</sup> Sectie Krijgsgeschiedenis Koninklijke Landmacht, Nasporingen en studiën op het gebied der krijgsgeschiedenis, achtenzestigste jaarverslag, 1974, 20; Interview Kees Schulten, 15 april 2019.

Zwitzer zelf naar Indonesië voor archiefwerk en om interviews af te nemen van TNI-kopstukken, Indonesische militair-historici en politici, ten behoeve van hun onderzoek.<sup>85</sup> Van dit bezoek verscheen een kort verslag. Heshusius en Zwitzer verbleven ruim twee maanden in Indonesië, waar zij op Java een bezoek brachten aan verschillende steden. Volgens het verslag was er op geen enkele manier sprake van wrok tussen de beide partijen:

“Er was – zoals ook verwacht – zelfs bij de oudere generatie geen spoor van bitterheid te bespeuren naar aanleiding van het vroegere militaire conflict. Integendeel de indruk werd verkregen dat juist omdat het een Nederlands militair team was en omdat dit het eerste bezoek van nederlandse krijgsgeschiedkundige onderzoekers was, men er een eer in stelde hen zo volledig mogelijk terwille te zijn. Alle onderwerpen, ook de meest gevoelige, konden steeds in alle openheid met de indonesische gesprekspartners worden behandeld”<sup>86</sup>

In hoeverre dit daadwerkelijk het geval is geweest valt niet te achterhalen, aangezien de gehouden interviews nooit zijn getranscribeerd. Dat er van Nederlandse zijde toch sprake was van enige scepsis, blijkt wanneer in het verslag de Indonesische geschiedschrijving voor wat betreft de jaren 1945-1949 wordt belicht. Heshusius en Zwitzer stellen in dit verslag dat er veel Indonesische krijgsgeschiedkundige publicaties over de strijd waren te vinden, maar dat die stuk voor stuk “overdadig en emotioneel” van toon waren. Ook merkten de auteurs op:

“[v]erder kenmerkt een aanzienlijk deel van de aangetroffen literatuur zich door eindeloze herhalingen van propagandistische- en patriottische aard; dit karakter beheerst werkelijk een groot deel van de officiële geschiedschrijving waardoor veel van de literatuur moeizaam leesbaar is, soms erg onzakelijk is, ja zelfs irriterend gaat worden.”<sup>87</sup>

Dat ditzelfde gold voor de Nederlandse krijgshistorische geschiedschrijving van eigen makelij, werd niet opgemerkt. Sterker nog, in een interview met het tijdschrift *Legerkoerier* waarin beide heren over hun reis vertelden, stelde Heshusius dat het besluit om de reis te maken onder meer was genomen om “ons niet schuldig [te] maken aan een eenzijdige verteltrant, vanuit Nederlands oogpunt gezien. Dat zou onjuist zijn.”<sup>88</sup> Hier voegt hij aan toe dat het onderzoek aan ‘de andere kant’ eigenlijk weinig tot niets had opgeleverd. De interviews leverden geen verrassende antwoorden op en ook het archiefonderzoek verliep moeizaam: “[e]r zijn daar praktisch geen papieren gegevens, terwijl wij hier in de papieren gegevens stikken. Maar wij hebben tenminste met de andere kant gesproken”, concludeert Heshusius.<sup>89</sup> Dit citaat geeft de algehele houding van de onderzoekers weer: de poging om de Indonesische kant van het verhaal mee te nemen in het onderzoek leek al genoeg te zijn om het doel van ‘onpartijdigheid’ bereikt te hebben.

Volgens het verslag was de reis een succes, maar de interviewresultaten vielen dus tegen. De oorzaak hiervoor zou kunnen liggen bij de subjectieve vragen die Heshusius en Zwitzer voor de geïnterviewden hadden opgesteld. Er werd bijvoorbeeld gevraagd naar de grootste problemen die officieren tegenkwamen in het organiseren van het leger, met wat

---

<sup>85</sup> Sectie Krijgsgeschiedenis Koninklijke Landmacht, Nasporingen en studiën op het gebied der krijgsgeschiedenis, zeventigste jaarverslag, 1976, 6.

<sup>86</sup> C.A. Heshusius en H.L. Zwitzer, *Verslag omtrent militair-historisch onderzoek in Indonesië over de periode 1945-1949 door een team van de Sectie Krijgsgeschiedenis K.L.* ('s-Gravenhage 1976) 3.

<sup>87</sup> *Ibid.*, 5.

<sup>88</sup> Evert Wouters, ‘Ge hebt ons goed geregeerd, maar ge hebt ons geregeerd’. Het conflict zit in dit ene zinnenetje van Mohammed Hatta’, *Legerkoerier*, 27:2 (1977) 2-6, aldaar 3.

<sup>89</sup> Wouters, ‘Ge hebt ons goed geregeerd, maar ge hebt ons geregeerd’, 3.



voor ongelukken ze te maken kregen in de guerrillastrijd en of ze ook zoveel last hadden van de ‘rovende bendes’ in hun gebied.<sup>90</sup> Ze deden dus blijkbaar niet op alle mogelijke manieren moeite om niet in een ‘eenzijdige verteltrant’ te vervallen. In het interview in *Legerkoerier* komen ook de zogenoemde ‘excessen’ aan bod, die besproken zouden zijn tijdens de interviews. Alleen Heshusius geeft hier zijn mening over. In eerste instantie stelt hij dat ‘excessen’ nu eenmaal bij oorlogvoering horen:

“Er wordt weleens gedacht dat Nederlanders daar vreselijke bloedbaden hebben aangericht. Het is inderdaad zo, dat Nederlanders excessen hebben begaan. Dat kan haast niet anders. Maar de andere partij heeft ook excessen op zijn geweten. Er is namelijk geen guerrillaoorlog en geen koloniale oorlog, die helemaal schoon is. Er is überhaupt geen oorlog die schoon is. Want oorlog is een smerig bedrijf. En daar heeft deze oorlog geen uitzondering op gemaakt. Dat hoeven we helemaal niet te verdoezelen. Voor hun was het een vrijheidsoorlog en voor ons ging het om een stuk Nederland waar een opstand was uitgebroken, die gedempt moest worden. Dus het gelijk zat aan beide kanten.”<sup>91</sup>

Daarnaast stelt hij dat Nederlandse militairen in de meeste gevallen juist mild voor hun tegenstander waren: “[m]en kon zo makkelijk bij ons saboteren”. Vervolgens sluit hij af met de stelling dat het in een guerrillaoorlog altijd moeilijk is om je tegenstander te herkennen, aangezien veel Indonesische militairen geen uniform droegen. Heshusius stelt hier dus eigenlijk dat er niet al te kritisch naar ‘excessen’ moest worden gekeken, aangezien die ten eerste onvermijdelijk zijn in een oorlog, ten tweede bijna niet voorkwamen aan Nederlandse zijde en des te meer aan Indonesische zijde, en ten derde vaak ‘per ongeluk’ begaan werden, omdat een burgerman voor vijand werd aangezien. Of hij enkel het maken van burgerslachtoffers als het begaan van ‘excessen’ zag, of dat er volgens hem nog meer vormen van excessief gedrag waren, wordt niet duidelijk, aangezien de interviewer hier niet op doorvroeg. Toch valt zijn eerlijkheid in dit citaat op, waarbij hij gebruik van grensoverschrijdend geweld door Nederlandse militairen niet onder het tapijt veegt en ook een poging doet oog te hebben voor de Indonesische zijde.

In hetzelfde interview levert Heshusius kritiek op veteranen als Hueting en Van Doorn en Hendrix, die zich publiekelijk kritisch uitlieten over de daden van Nederlandse militairen. Hij stelt: “je hoort ook nog steeds vreemde dingen van mensen die er bij geweest zijn. Maar het er bij geweest zijn is niet voldoende voor een overall beeld. Java heeft een lengte van Amsterdam tot de Côte d’Azur [...] Weten wij hier precies wat er allemaal in Straatsburg gebeurt?”<sup>92</sup> Dit argument is echter tevens goed bruikbaar om vraagtekens te zetten bij de combinatie van zijn positie als oud-KNIL officier en (amateur)historicus. Waarom zou hij als ervaringsdeskundige immers de best aangewezen persoon zijn om historisch onderzoek uit te voeren naar de oorlog waarin hij zelf een rol heeft gespeeld?

Zoals gezegd bleef een uitgebreide publicatie over de oorlog met Indonesië uit. In plaats daarvan publiceerden Heshusius en Zwitser in 1977 het overzichtswerk *Het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger 1830-1950: een terugblik*. In dit boek, dat voornamelijk uit foto’s met korte beschrijvingen bestaat, staan de auteurs stil bij de Java-oorlog, de Atjeh-oorlog, generaal van Heutsz, de inname van Nederlands-Indië door Japan, en op het einde komen ook kort de ‘politioele acties’ aan bod. Deze worden besproken als heldenverhalen, waarbij

---

<sup>90</sup> Heshusius en Zwitser, *Verslag omtrent militair-historisch onderzoek in Indonesië over de periode 1945-1949 door een team van de Sectie Krijgsgeschiedenis K.L.*, bijlage d, 1-3.

<sup>91</sup> Wouters, ‘Ge hebt ons goed geregeerd, maar ge hebt ons geregeerd’, 6.

<sup>92</sup> *Ibid.*, 2.

de “Indonesische beroepsmilitairen van het KNIL” “zij aan zij met de dienstplichtige jongens van de KL” streeden tegen republikeinse strijdkrachten. Opvallend is wel dat hier geen termen gebruikt werden als ‘rovende bendes’ en ‘terroristen’ om de vijand aan te duiden. Verder blijven de korte teksten bij de foto’s aan de oppervlakte en wordt er weinig informatie verstrekt over militaire acties.<sup>93</sup>

De samenwerking tussen Heshusius en Zwitzer werd gekenmerkt door een militair-hiërarchische verhouding tussen de twee heren. Heshusius was als kolonel hoger in rang dan de majoor Zwitzer, die nota bene van de militaire administratie afkomstig was. Het kwam erop neer dat Zwitzer het werk deed, maar dat Heshusius het woord voerde en bepaalde wat er gebeurde.<sup>94</sup> Daar kwam bij dat Heshusius in traditionele KNIL-kringen verkeerde, waar hij een graag geziene gast was. Zo had hij bijvoorbeeld ook een eigen reisbureau waarmee hij voor ‘officieren en hunne dames’ georganiseerde reizen door Indonesië aanbood.<sup>95</sup>

Eind jaren zeventig kwam er een einde aan de samenwerking en richtten zowel Zwitzer als Heshusius zich op hun eigen onderzoek. In 1978 bracht Heshusius wederom een overzichtswerk over het KNIL uit, ditmaal toegespitst op de cavalerie en pantsertroepen in de periode 1814-1950. Ook in dit boek is de terminologie over de Indonesische strijdkrachten milder. Hoewel de beschrijvingen toch nog doen denken aan een heldenverhaal van de Nederlandse troepen, worden Indonesische troepen niet meer aangeduid met termen als ‘terroristen’ of ‘extremisten’. De auteur besteedt zelfs aandacht aan successen en verliezen aan Indonesische zijde: “[o]p Java en Sumatra begon de guerrilla enorme vormen aan te nemen en de tegenstander werd met de dag sterker en bekwaamer in zijn militaire optreden. De verliescijfers namen aan beide zijden grote afmetingen aan.”<sup>96</sup> De strijd zelf komt echter enkel zeer bondig aan bod en aandacht voor extreem geweld van beide kanten is er niet.

Al met al kunnen de publicaties van Heshusius omschreven worden met de woorden van Ewald Vanvugt in een recensie over het boek *Soldaten van de kompenie. KNIL 1830-1950*, dat Heshusius in 1986 op eigen initiatief uitbracht:

“Ik wil de samensteller niet lastig vallen met zekere onvolkomenheden van zijn boek, maar moet wel kwijt dat het werk als geheel het militaire bedrijf in een versluisend licht stelt. In het zachte licht onder de waringinbomen en in de rust van de veranda wordt opnieuw *tempo doeloe*, de goede oude tijd, herdacht. In deze stemming lijken de drama’s die zich afspeelden op veel plaatsen die het KNIL aandeed, te worden afgedaan met een terloops: “*Adoe, adoe!*””<sup>97</sup>

### Majoor H.L. Zwitzer

Hans Zwitzer begon zijn carrière als militair historicus zoals gezegd in samenwerking met Heshusius. Daarnaast heeft hij, net als Heshusius, na hun gemeenschappelijke publicatie over de geschiedenis van het KNIL, ook zelf gewerkt aan andere opdrachten over hetzelfde

---

<sup>93</sup> H.L. Zwitzer en C.A. Heshusius, *Het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger 1830-1950. Een terugblik* (’s-Gravenhage 1977) 161-170.

<sup>94</sup> Interview Piet Kamphuis, 10 april 2019.

<sup>95</sup> Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD), Amsterdam, Archief 302: Geschiedwerk L. de Jong, inventarisnummer 196, brief Heshusius aan De Jong, 23 juni 1983.

<sup>96</sup> C.A. Heshusius, *KNIL – Cavalerie 1815-1950. Geschiedenis van de Cavalerie en Pantsertroepen van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger* (’s-Gravenhage 1978) 90.

<sup>97</sup> Ewald Vanvugt, ‘Kameraadschap als camouflage’, *Volkskrant* (17-01-1987); ‘adoe adoe’ betekent in dit verband zoveel als: ‘spijtig, maar het is niet anders’.

onderwerp. Hij schreef bijvoorbeeld in 1975 een hoofdstuk over de militaire aspecten van het Nederlandse optreden in Indonesië voor het schoolboek *Van Indië naar Indonesië*. Hoewel de toon in de gezamenlijke publicatie met Heshusius milder is, legt Zwitzer in dit hoofdstuk de nadruk op 'rovende en moordende bendes' en 'war lords' van Indonesische kant en schrijft hij met verwondering en respect over de Nederlandse acties. Zo stelt hij bijvoorbeeld dat Nederland het in 1947 was gelukt om 107.000 manschappen van de Koninklijke Landmacht te verzamelen in Indonesië, hetgeen hij een "respect afdwingende prestatie voor een land dat zelf nauwelijks bevrijd was" noemde.<sup>98</sup> Ook toont hij een tabel met de aantallen gesneuvelde Nederlandse militairen in de jaren 1945-1949 die hij vervolgens gebruikt om de agressiviteit van de Indonesische strijdkrachten tegen het Nederlandse leger te benadrukken. Hij stelt dat de Nederlandse doden vooral vielen tijdens perioden van wapenstilstand, waarmee hij wil aangeven dat Nederlandse militairen zich aan die wapenstilstand hielden en Indonesiërs niet. Dit argument is echter onvolledig, omdat hij dit in eerste instantie niet vergelijkt met het aantal dodelijke slachtoffers aan Indonesische zijde. Pas aan het einde van het hoofdstuk vermeldt hij een cijfer dat dit zou moeten aangeven: gebaseerd op een krantenartikel van J.A.A. van Doorn in het *NRC-Handelsblad* van 11 januari 1975 stelt Zwitzer dat er in 1949 "aan de kant van de Republiek 60.000 militairen in acties sneuvelde".<sup>99</sup> Deze uitspraak rammelt echter aan verschillende kanten. Ten eerste wordt hier gedoeld op Republikeinse militairen, terwijl het niet erg waarschijnlijk is dat er bij het noteren van slachtofferaantallen in Nederlandse gevechtsrapporten onderscheid gemaakt werd tussen Republikeinse militairen, strijders uit andere strijdgroepen en burgers. Daar komt nog bij dat, zoals Heshusius al stelde in de *Legerkoerier*, het verschil tussen een Indonesische burger en een vijandelijk gezinde strijder vaak moeilijk vast te stellen was. Ten tweede stelt Zwitzer hier het aantal Nederlandse dodelijk slachtoffers over vijf jaar, 4.751 volgens hem, tegenover een schatting van de Indonesische gesneuvelde in enkel het jaar 1949, wat een behoorlijk scheef beeld geeft. Toch is de toevoeging van het dodenaantal aan Republikeinse zijde een van de sterkste kanten van het hoofdstuk, omdat hij hiermee de oorlog enigszins in perspectief plaatst, iets wat in de voorgaande besproken werken niet gebeurde. Ook maakt hij met de expliciete verwijzing naar Van Doorn een statement, dat voorgaande auteurs niet maakten, over het perspectief van de geschiedschrijving. Hij keurt het kritische perspectief van Van Doorn, dat zich voornamelijk richtte op de geweldsontsporingen van Nederlandse militairen, niet af, maar neemt het juist mee in zijn onderzoek. Hoewel deze verwijzing naar Indonesische slachtoffers zorgde voor een wat genuanceerder beeld van de oorlog, valt het hoofdstuk dat Zwitzer voor het schoolboek schreef in zijn geheel niet zo te betitelen. Zo zorgde Zwitzer er dus voor dat er, door de situatie vanuit een gekleurd Nederlands perspectief te beschrijven, een onvolledig en onjuist beeld over de oorlog in Indonesië in schoolboeken verscheen en daarmee kinderen in heel Nederland op school een subjectieve weergave van de geschiedenis voorgeschoteld kregen.

Vanaf de jaren tachtig maakte Zwitzer zich steeds verder los van Heshusius en begon een eigen perspectief op de koloniale geschiedenis te vormen. In het hoofdstuk over de jaren van modernisering binnen de Sectie zal Zwitzers latere werk aan bod komen.

---

<sup>98</sup> NIMH, Dekolonisatie van Nederlands-Indië, 509, inv.nr. 1738: Artikel getiteld 'Militaire aspecten in Indonesië 1945 - 1949' door majoor H.L. Zwitzer. Bevat tevens de begeleidende brief aan A.L. Verhoog, 5.

<sup>99</sup> Ibid., 8.

## Conclusie

Over de eerste drie decennia na het verlies van de oorlog met Indonesië valt te concluderen dat er bij de Sectie Krijgsgeschiedenis van de Koninklijke Landmacht, op zijn zachtst gezegd, niet erg kritische wetenschappelijke studies zijn verschenen over het Nederlandse militaire optreden in Indonesië in de jaren 1945-1949. Zeker de studies uit de jaren vijftig en zestig zijn doordrongen van zeer gekleurde en felle terminologie wanneer het de Indonesische tegenstander betreft. Termen als 'terroristen', 'extremisten', 'rovende bendes', 'heethoofden', 'trouweloosheid' en 'vergif' werden bijna standaard gebruikt bij beschrijvingen van republikeinse strijdkrachten, Indonesische nationalisten en andere opstandelingen. Daartegenover schilderden de auteurs de Nederlandse militairen af als 'eervol', 'goedgezind', 'beheerst' en 'trouw'. Over oorlogsmisdaden van Nederlandse militairen werd met geen woord gerept. 'Excessen' kwamen misschien voor, maar in kleine mate, terwijl de tegenstander zich daar voortdurend schuldig aan gemaakt zou hebben. De Indonesische burgerbevolking stond tussen beide partijen in, werd gezien als loyaal aan de Nederlanders, maar ook als makkelijk te beïnvloeden door 'nationalistische propaganda'. In het verlengde hiervan werd het gebied dat onder Nederlands militair gezag stond voorgesteld als een paradijs, waar sawa's overdadig veel rijst schonken en de welvaart en handel bloeide. In de gebieden onder Indonesisch gezag verdorde de grond echter en verkommerde de bevolking.

Dankzij recenter historisch onderzoek weten we dat de werkelijkheid echter niet zo zwart-wit was. Interessant is dat sommige van de in dit hoofdstuk genoemde auteurs zich daar wel van bewust leken te zijn, aangezien zij zich openlijk toededen op de vraag wat objectieve geschiedschrijving precies inhoudt. Schotborgh stelde in zijn manuscript dat interpretatie van historische bronnen in elke generatie anders zal zijn en Heshusius en Zwitzer poogden door middel van interviews met Indonesische ervaringsdeskundigen het Indonesische perspectief mee te nemen in hun onderzoek. Het bleef echter bij een poging, want in geen van de bovengenoemde studies worden beide kanten evenredig belicht.

Wel is een lichte verschuiving van het perspectief waarneembaar in tijd. Waar de studies uit de jaren vijftig en zestig geen goed woord over hebben voor de Indonesische tegenstander, verdwijnen de subjectieve termen waarmee de auteurs de tegenstander omschreven langzaam uit het vocabulaire van de Sectie in de jaren zeventig. Heshusius en Zwitzer gebruikten in hun studies mildere termen om de tegenstander te beschrijven, of noemde hem gewoon bij naam. Ook probeerde Zwitzer het Indonesische perspectief enigszins te betrekken in het verhaal door een schatting van het Indonesische dodenaantal in 1949 te noemen. Toch is nuance in deze studies ver te zoeken en zetten de auteurs, allen Indiëveteranen, zichzelf lijnrecht tegenover veteranen als Hueting en Van Doorn en Hendrix die wandaden van Nederlandse militairen aan de kaak wilden stellen. Zo kun je de geschiedschrijving op de Sectie Krijgsgeschiedenis in de eerste decennia na de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog typeren met de beschrijving 'door veteranen voor veteranen'.

Dit hoofdstuk roept twee vragen op. Ten eerste lijkt de strekking van de besproken werken in dit hoofdstuk niet verrassend: veteranen die hun eigen daden legitimeren. Toch hadden de veteranen in kwestie een speciale taak, zij trachtten geschiedschrijving over de oorlog te bezigen en hadden daarmee de taak van (amateur)historicus erbij gekregen. Wilden zij serieus genomen worden als historici, dan moesten ze enige afstand bewaren tot het onderwerp dat zij bestudeerden. De Franse historicus Raphaëlle Branche stelde in haar *keynote speech* tijdens de conferentie *Comparing the Wars of Decolonization* in juni 2019 dat er vanaf het begin van de oorlog sprake was van een 'verantwoordelijkheidskloof'.

Degene die de oorlog was gestart en had verloren, in dit geval Nederland, werd niet verantwoordelijk gesteld voor de begane oorlogsmisdaden en aangerichte schade.<sup>100</sup> Zo ontstond het idee dat er ook niets was om verantwoordelijk voor gesteld te *worden*. Nederland had namelijk een legitieme strijd geleverd. De auteurs van de Sectie beschreven de oorlog binnen dit paradigma.

De tweede vraag die oprijst uit dit hoofdstuk is waarom het onderzoek dat bij de Sectie over de Indonesische dekolonisatieoorlog is gedaan, door verschillende personen, over de jaren niet heeft geleid tot een publicatie over het optreden van de Nederlandse strijdkrachten in Indonesië. In 1959 werd op de Sectie begonnen met onderzoek naar de jaren 1945-1949 in Indonesië, dit werd in de loop van de jaren door verschillende wetenschappelijk medewerkers van de Sectie uitgevoerd, maar had tot het eind van de jaren zeventig niet tot een publicatie geleid. Hoe kon dit? Het manuscript van Schotborgh lag immers al klaar om uitgegeven te worden, waarom is dit niet gebeurd? En waarom stelde het hoofd van de Sectie Heshusius aan om deze opdracht opnieuw uit te voeren? Een antwoord op die laatste vraag zou kunnen zijn dat de Sectie in de jaren zeventig langzaam begon aan een professionaliseringsslag, die in de jaren tachtig en negentig echt tot uiting zou komen. Het manuscript van Schotborgh uit de eerste helft van de jaren zestig was daarom in de jaren zeventig al gedateerd. De ontwikkeling naar institutionalisering zette zich dus in de tweede helft van de jaren zeventig in, onder leiding van Kees Schulten.

---

<sup>100</sup> Raphaëlle Branche, 'Political uses of decolonization history: Comparing the French, Dutch and British cases', keynote speech tijdens de conferentie *Comparing the Wars of Decolonization, 1945-1962*, 20 juni 2019, 5.

### 3. De rol van de Sectie Krijgsgeschiedenis en het Bureau Maritieme Historie in het regeringsonderzoek naar 'excessen' in 1969

Na het onthullende televisieoptreden van psycholoog en veteraan Joop Hueting, waarin hij het feit dat Nederlandse militairen oorlogsmisdaden hadden begaan in Indonesië tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog aankaarte en daarbij stelde dat deze oorlogsmisdaden niet van incidentele, maar van structurele aard waren geweest, greep PvdA-politicus Joop den Uyl de kans om op te roepen tot een onderzoek naar de aard van het gedrag van Nederlandse militairen in Indonesië. De PvdA drong al langer aan op zo'n onderzoek, maar vond tot die tijd geen gehoor in de Tweede Kamer. In januari 1969 gaf Hueting hier, twintig jaar na de onafhankelijkheid van Indonesië, eindelijk een goede reden voor. De oppositiepartijen drongen aan op een parlementaire onderzoekscommissie, maar de regering besloot een ambtelijke onderzoeksgroep te vormen met leden van de ministeries van Algemene Zaken, Justitie, Defensie, Buitenlandse Zaken, Onderwijs en Wetenschappen en Cultuur en Recreatie en Maatschappelijk Werk. Een Stuurgroep, bestaande uit de secretarissen-generaal van de bovenstaande ministeries, nam de leiding over het onderzoek en rapporteerde de werkzaamheden en onderzoekresultaten aan het kabinet. De Coördinatiegroep Indonesië (CIG), bestaande uit ambtenaren van de genoemde ministeries, voerde het onderzoek uit. Minister-president Piet de Jong wees oud-raadsheer van de Hoge Raad der Nederlanden, E.J. Korthals Altes, aan als voorzitter voor de coördinatiegroep, en Cees Fasseur, toentertijd ambtenaar op het Ministerie van Justitie, als secretaris.<sup>101</sup> Het onderzoek duurde vier maanden en resulteerde in de *Nota betreffende archiefonderzoek naar de gegevens omtrent excessen in Indonesië begaan door Nederlandse militairen in de periode 1945-1950*, wat in de volksmond al snel 'de *Excessennota*' zou gaan heten.

Volgens Rémy Limpach is de *Excessennota* een "vergoelijkend regeringsmaatwerk" geworden, waarin vooral de "realiteit, verantwoordelijkheden en aanzienlijke structurele problemen binnen de krijgsmacht die voor de overheid pijnlijk zijn, doelbewust buiten beeld worden gehouden."<sup>102</sup> Oostindie stelt dat de *Excessennota*, die enkel oorlogsmisdaden opsomt die ook als zodanig in de bronnen waren gerapporteerd, eerder een poging was om de doos van Pandora, waarin nog veel meer 'excessen' huisden, gesloten te houden, dan om openheid te geven over het gebeurde in Indonesië.<sup>103</sup> Volgens historicus Stef Scagliola moest de *Excessennota* zo "neutraal" mogelijk overkomen om de "emotionele schade bij de oud-militairen" te beperken. Toch stelt zij dat er met betrekking tot de *Excessennota* niet over een doofpot gesproken kan worden, omdat er vanuit de Stuurgroep en Coördinatiegroep "geen enkele aanwijzing is dat er zaken zijn weggelaten of in een andere richting [zijn] gestuurd." Dit kan volgens Scagliola niet worden gezegd van de regering, aangezien de regering onder leiding van voormalig marineman Piet de Jong verscheidene keren voor

---

<sup>101</sup> Jan Bank, *De Excessennota: nota betreffende het archiefonderzoek naar de gegevens omtrent excessen in Indonesië begaan door Nederlandse militairen in de periode 1945-1950*, ingeleid door Jan Bank (Den Haag 1995) 11, 21.

<sup>102</sup> Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 31.

<sup>103</sup> Gert Oostindie, *Soldaat in Indonesië 1945-1950. Getuigenissen van een oorlog aan de verkeerde kant van de geschiedenis* (Amsterdam 2015) 36.

toedekking heeft gekozen in plaats van openheid van zaken.<sup>104</sup>

De consensus onder hedendaagse historici is dus dat de *Excessennota* in 1969 geen recht deed aan de daadwerkelijke schaal waarop de Nederlandse militairen grensoverschrijdend geweld hadden gebruikt. Toch was het na twintig jaar zwijgen over de oorlog de eerste stap vanuit de Nederlandse regering om meer helderheid te verschaffen over het optreden van de Nederlandse militairen tijdens de dekolonisatieoorlog in Indonesië. De tweede stap in dit proces zette de regering pas ruim veertig jaar later, toen zij door de rechtbank in 2011 werd gedwongen openlijk excuses te maken voor het Nederlandse optreden tijdens de dekolonisatieoorlog. Een derde stap zette de regering pas onlangs, toen zij in 2016 toezegde een vierjarig onderzoeksproject van het NIOD, KITLV en NIMH te financieren. Hoewel deze ontwikkelingen van groot belang zijn voor de opname van het koloniale verleden in het Nederlandse collectieve geheugen, is het officiële standpunt van de Nederlandse regering dat het na de *Excessennota* formuleerde nog ongewijzigd. Dit standpunt werd in de slotbeschouwing van de *Excessennota* door minister-president De Jong als volgt verwoord: “De Regering betreurt dat er zich excessen hebben voorgedaan, maar zij handhaaft haar opvatting, dat de krijgsmacht als geheel zich in Indonesië correct heeft gedragen. De verzamelde gegevens bevestigen, dat van systematische wreedheid geen sprake is geweest.”<sup>105</sup> De vraag is of het nu lopende onderzoek na afronding in 2021 zal leiden tot een herformulering van dit standpunt.

De Sectie Krijgsgeschiedenis speelde volgens het jaarverslag van de Sectie uit 1969 een rol in het regeringsonderzoek, aangezien dit jaarverslag opmerkt: “[h]et door de Minister van Defensie gelaste onderzoek naar eventuele excessieve handelingen van Nederlandse militairen tijdens de politionele acties in Indonesië leverde ons extra werk op”.<sup>106</sup> Hoewel deze zin dus uitsluitend geeft over het feit dat de Sectie een rol speelde in het regeringsonderzoek, geeft het geen informatie over de precieze werkzaamheden van de Sectie hierin. De vraag die daarom in dit hoofdstuk centraal staat is: welke rol speelden de krijgsgeschiedkundige instanties van Defensie in de totstandkoming van de *Excessennota*?

### Aanvang en insteek van het regeringsonderzoek

Nog voor het onderzoek van start ging – de Coördinatiegroep werd op 17 februari geïnstalleerd – werd er op 13 februari een concept-schema voor het uiteindelijke eindrapport opgesteld. Uit dit concept-schema blijkt de insteek van het regeringsonderzoek: de te vinden ‘excessen’ moeten volgens het document vooral in hun context geplaatst worden. Die context was tweeledig: “naast het vele lofwaardige en menselijke van de Nederlandse militairen” en “tegenover de excessen van Indonesische zijde.”<sup>107</sup> Ook stelt het concept-schema dat het onderwerp veel te omvangrijk zou zijn om enkel door middel van dit onderzoek in zijn totaliteit te worden belicht. Een uitgebreidere belichting van “de gehele Nederlands-Indische problematiek” zou na de publicatie van het eindrapport plaats moeten vinden, waarbij de verhouding van ‘excessen’ tot andere gebeurtenissen in het gehele verhaal duidelijk zou moeten worden: een paragraaf ‘excessen’ tegenover meerdere paragrafen ‘lof’, want: “Nu het punt van de excessen naar voren wordt gehaald moet men

---

<sup>104</sup> Scagliola, *Last van de oorlog*, 178-179.

<sup>105</sup> Bank, *De Excessennota*, 32.

<sup>106</sup> Sectie Krijgsgeschiedenis en Ceremonieel van de Koninklijke Landmacht, *Nasporingen en studiën op het gebied der krijgsgeschiedenis*, 63<sup>e</sup> jaarverslag, 1969.

<sup>107</sup> Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Defensie: Collectie inzake regeringsonderzoek naar wandaden in Nederlands-Indië in 1945-1949, nummer toegang 2.13.160, inventarisnummer 3.

zich realiseren dat men een deel van de feiten overbelicht en daarom niet goed ziet; niet ziet in het gehele verband; vergelijk: geschiedenis 20<sup>e</sup> eeuw aan de hand van vliegongelukken of beschrijving van deze dag door rapportage van de politie over overtredingen en misdrijven.”<sup>108</sup> Ook werd, zoals uit de verwoordingen hierboven blijkt, de term ‘oorlogsmisdaden’, die Hueting had gebruikt tijdens zijn televisieoptreden, op last van minister-president De Jong door de ambtenaren in de nota bewust vervangen voor de eufemistische term ‘excessen’, die een incidenteel karakter van het extreme geweld suggereerde. Hoewel de auteurs van de nota met deze term doelden op oorlogsmisdaden zoals marteling, plundering, executies zonder enige vorm van proces, verkrachting en brandstichting, werd de indruk gewekt dat het hier om uitzonderlijke gevallen ging.<sup>109</sup> Dat dit een kunstmatige aanpassing van de logische bewoording was blijkt uit het feit dat ministers en leden van het Hoog Militair Gerechtshof vaak het woord ‘oorlogsmisdaden’ gebruikten in hun correspondenties onderling. Zij gebruikten de term om de daden van Nederlandse militairen te beschrijven en dus zonder kritische bespiegeling van die term daarbij.<sup>110</sup> Volgens De Jong zou het gebruik van de term ‘excessen’ er tevens voor zorgen dat er een effectievere selectie mogelijk was. Onder ‘excessen’ vielen de daden die vanwege hun ernstige karakter waren uitgezonderd voor de amnestie-ordonnantie van 3 november 1949. Dit betekende: geweldsdaden die geen militair doel dienden, het aanranden van iemands eerbaarheid en plundering.<sup>111</sup> Het was dus de bedoeling dat er alleen zeer ernstige ‘excessen’ in de uiteindelijke nota terecht zouden komen. Er is echter niet een hele duidelijke lijn te herkennen in de selectiewijze, aangezien ook zaken van plundering en mishandeling op kleinere schaal in de eindnota zijn opgenomen.<sup>112</sup>

Fasseur typeerde de sfeer binnen de Coördinatiegroep in zijn memoires, die hij in 2016 publiceerde: “[b]ijna alle leden van deze commissie (behalve de voorzitter) waren eerder in hun loopbaan in Indonesië werkzaam geweest en daarop vermoedelijk uitgekozen. Ze toonden weinig affiniteit met het onderwerp en lieten het karwei maar al te graag aan voorzitter en secretaris over.”<sup>113</sup> Het klopte inderdaad dat de meeste leden van de Coördinatiegroep, net zoals het voorgaande hoofdstuk uitwees over de medewerkers bij de Indische afdeling van de Sectie Krijgsgeschiedenis, een rol hadden gespeeld in de Indonesische dekolonisatieoorlog. Zo werd vanuit Defensie G.P. Kiès aangewezen, die in 1969 hoofd van het Bureau Algemene Beleidszaken van Defensie was, maar tijdens de oorlog hoofd van de Netherlands Force Intelligence Service (NEFIS) afdeling II was geweest. Deze afdeling was belast met de taak om de veiligheid van Nederlandse strijdkrachten in Australië te waarborgen.<sup>114</sup> Hij was dus niet direct betrokken geweest bij het verstrekken

<sup>108</sup> NL-HaNA, Regeringsonderzoek wandaden Indonesië (1945-1950), 2.13.160, inv. nr. 3.

<sup>109</sup> NL-HaNA, Regeringsonderzoek wandaden Indonesië (1945-1950), 2.13.160, inv. nr 1, nota van 6 maart 1969, Nr. 2142/R III-6; Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 29.

<sup>110</sup> Bijvoorbeeld: Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Justitie: Onderzoek naar excessen in Indonesië (1945-1969), nummer toegang 2.09.95, inventarisnummer 3; NL-HaNA, Regeringsonderzoek wandaden Nederlands-Indië (1945-1949), 2.13.160, inv. nr. 17.

<sup>111</sup> NL-HaNA, Regeringsonderzoek wandaden Indonesië (1945-1950), 2.13.160, inv. nr. 3, Coördinatiegroep ordening van archiefmateriaal met betrekking tot het optreden van Nederlandse militairen in Indonesië, bijlage bij vergadering van de Coördinatiegroep op 19 februari 1969.

<sup>112</sup> Bank, *De Excessennota*, bijvoorbeeld 71: “Beweerde mishandeling van drie Chinezen” en “handtastelijk optreden tegen arbeiders in de haven”.

<sup>113</sup> Cees Fasseur, *Dubbelspoor: Herinneringen* (Amsterdam 2016) 142.

<sup>114</sup> P.L. Groen, Inventaris van het archief van de Marine en Leger Inlichtingendienst, The Netherlands Forces Intelligence Service en de Centrale Militaire Inlichtingendienst in Nederlands-Indië, Nationaal Archief, Den Haag 2001, 18-19.



van inlichtingen voor offensieve activiteiten, maar werkte aan defensieve maatregelen. De vraag is of hij vanwege dit verleden werd aangewezen als lid van de Coördinatiegroep. Een vergadering van de Coördinatiegroep lijkt eerder uit te wijzen dat de betrokkenen bij het onderzoek niet op de hoogte waren van zijn verleden bij de militaire inlichtingendienst, aangezien de leden tijdens de vergadering suggereerden om een extra lid vanuit de inlichtingendienst bij het onderzoek te betrekken om de vraag te kunnen beantwoorden welke voorlichtingen er aan troepen werd gegeven. Kiès kwam hiertegen in opstand, omdat dit vraagstuk volgens hem “te gecompliceerd” zou zijn. Geen van de leden stelde voor om Kiès deze taak uit te laten voeren en ook Kiès zelf maakte geen opmerking over zijn NEFIS-verleden en daarmee zijn extra kennis. Uiteindelijk besloten de leden toch iemand voor deze taak aan te wijzen, “[m]en verwacht toch immers van de regering een rapport waarin een duidelijk beeld wordt gegeven van de bemoeiingen die indertijd van hogerhand hebben plaatsgehad om het plegen van excessen te beteugelen?”<sup>115</sup> Degene die deze taak kreeg toebedeeld was de coördinator vanuit de Marine, luitenant-ter-zee 1<sup>e</sup> klasse F.C. van Oosten, en medewerker van het Bureau Maritieme Historie van de Marinestaf.<sup>116</sup> Van Oosten had overigens ook een rol gespeeld in Indonesië. Hij was tijdens de oorlog tegen Japan lid van NEFIS-III, een NEFIS-onderdeel dat spionage-operaties uitvoerde met behulp van onderzeeboten.<sup>117</sup>

### G.P. Kiès

Minister-president De Jong gaf alle leden van de Coördinatiegroep opdracht om een lijst samen te stellen van het archiefmateriaal dat “voor het onderzoek naar mogelijke excessen van belang kan zijn”, de wijze waarop de archieven geordend waren en de eventuele moeilijkheden die de leden voorzagen in het onderzoek.<sup>118</sup> In eerste instantie schreef de Secretaris-Generaal van Defensie, G.H.J.M. Peijnenburg, het hoofd de het Centraal Archiefdepot, G. Gans, aan met de opdracht om een opgave op te stellen van alle archieven onder de paraplu van het Ministerie van Defensie, die eventueel bruikbaar materiaal zouden herbergen. Gans stuurde Peijnenburg een lijst met archieven die zich binnen Defensie bevonden en eventueel bruikbaar bronmateriaal zouden herbergen. Vervolgens was het aan de hoofden van die verschillende archieven om de juiste documenten aan te leveren.<sup>119</sup> Defensie bleek, logischerwijs, het enige departement te zijn waar het archiefmateriaal van ‘excessen’ in overvloed aanwezig was.<sup>120</sup> Om de inhoud van dit bronmateriaal te weten te komen, kwam Kiès in contact met het hoofd van de Sectie Krijgsgeschiedenis, G.J. van Ojen Jr., en medewerker van het Bureau Maritieme Historie van de Marinestaf, luitenant-ter-zee 1<sup>e</sup> klasse F.C. van Oosten. Een kladje dat hij nog voor de eerste vergadering van de Coördinatiegroep maakte wijst uit hoe Kiès en het Ministerie van Defensie van plan waren zich op te stellen in het onderzoek: “Niet actief verzamelen” en “wel aanvaarden wat spontaan komt”, noteerde Kiès, waarschijnlijk op instructie van de

---

<sup>115</sup> Nationaal Archief, Den Haag, Collectie 585 C. Fasseur, 1945-1969, nummer toegang: 2.21.281.32, inventarisnummer 1, 4<sup>e</sup> vergadering van de Coördinatiegroep, 18 april 1969.

<sup>116</sup> Ibidem.

<sup>117</sup> Groen, Inventaris van het archief van de Marine en Leger Inlichtingendienst, The Netherlands Forces Intelligence Service en de Centrale Militaire Inlichtingendienst in Nederlands-Indië, 19-21.

<sup>118</sup> NL-HaNA, Collectie 585 C. Fasseur, 1945-1969, 2.21.281.32, inv. nr. 1, Coördinatiegroep Indonesië 1945-1950, Nr. 182328.

<sup>119</sup> NL-HaNA, Regeringsonderzoek wandaden Indonesië (1945-1950), 2.13.160, inv. nr. 3.

<sup>120</sup> Nico van Horn, ‘De *Excessennota* na een halve eeuw. Een bestandsopname’, *Leidschrift*, oktober 2016, 31:3, 79-94, aldaar 83.

minister van Defensie.<sup>121</sup> Dit zou kunnen betekenen dat zowel de minister van Defensie als Kiès zelf geen urgentie voelden om de onderste steen boven te krijgen, hoewel het ook met de beperkte tijd van het onderzoek te maken zou kunnen hebben; de leden van de Coördinatiegroep hadden slechts enkele weken de tijd om ‘excessen’ te verzamelen. In zo’n kort tijdsbestek was het uiteraard niet mogelijk om de onderste steen boven te halen, zeker niet in een ongeorganiseerd archief zoals toentertijd bij Defensie. Daar tegenover kan worden gesteld dat die beperkte tijd natuurlijk met opzet door de regering onder leiding van minister-president De Jong was ingesteld voor het onderzoek, zodat het aantal gruweldaden dat de leden van de Coördinatiegroep uit de archieven zouden opdiepen gelimiteerd zou blijven.

Uit het *Rapport over de omvang, toegankelijkheid, staat en volledigheid van de voor het onderzoek naar het optreden van Nederlandse militairen in Indonesië in de periode 1945-1950 van belang zijnde archieven*, opgesteld in mei 1969, blijkt welke archieven bij de Sectie Krijgsgeschiedenis zijn ingezien en meegenomen in het onderzoek. Het rapport stelt dat bepaalde ‘dossiers van het Hoofdkwartier van de Legercommandant’ uit de periode 1946-1949 zijn gelicht door de Krijgsgeschiedkundige Sectie en dat de “van belang geachte rapporten en verslagen zijn gelicht en doorgelezen.”<sup>122</sup> Ook bij het Bureau Maritieme Historie van de Marinestaf werden de geschikt geachte stukken doorgenomen.<sup>123</sup> In een brief aan de voorzitter van de Coördinatiegroep, Korthals Altes, stelt Kiès, al in maart, dat de inventarisatie in het archief van de Sectie Krijgsgeschiedenis weinig heeft opgeleverd. Volgens Kiès bevonden zich bij de Sectie voornamelijk operationele gegevens, zoals gevechtsverslagen, waarover hij stelt: “Hoewel het niet erg waarschijnlijk is dat daarin meldingen van wandaden van eigen militairen zijn te vinden, worden de archieven doorgelopen en tenminste steekproefsgewijs doorgelezen.”<sup>124</sup> Ook stelde Kiès in deze brief dat Van Oosten het onderzoek binnen de marine-archieven uitvoerde.

In een later rapport dat Kiès naar de Stuurgroep stuurde, gaf hij uitsluitsel over de steekproef die hij op de operationele bronnen in het archief van de Sectie Krijgsgeschiedenis had toegepast: de uitkomst was negatief: er bevonden zich geen bewijzen van ‘excessen’ in dit archief. Wel vestigde het hoofd van de Sectie, Van Ojen, de aandacht op een doos met documenten over de zogenaamde Westerling-affaires. Deze doos werd door de Sectie aan het onderzoek ter beschikking gesteld.<sup>125</sup> Ook het archief van het Bureau Maritieme Historie van de Marinestaf bestond voornamelijk uit gevechtsverslagen en het doorzoeken hiervan leverde geen bewijzen van ‘excessen’ op.<sup>126</sup> Samenvattend zou dit dus betekenen dat er vanuit deze twee archieven slechts één doos met bronmateriaal is meegenomen in het onderzoek. De doos met bronmateriaal over het optreden van Westerling tijdens de zogenoemde ‘Bandoeng-affaire’ werd door D.J. van Gilse, advocaat-fiscaal voor de Zee- en Landmacht tijdens de Indonesische dekolonisatieoorlog, gebruikt om een rapport over die affaire te schrijven. Over dit rapport was Defensie echter niet tevreden. Volgens Kiès was dit rapport “te onbenullig om onder de bijlagen [van de *Excessennota*] te kunnen worden

---

<sup>121</sup> NL-HaNA, Regeringsonderzoek wandaden Indonesië (1945-1950), 2.13.160, inv. nr. 8.

<sup>122</sup> NL-HaNA, Regeringsonderzoek wandaden Nederlands-Indië (1945-1950) 2.13.160, inv. nr. 3, Rapport over de omvang, toegankelijkheid, staat en volledigheid van de voor het onderzoek naar het optreden van Nederlandse militairen in Indonesië in de periode 1945-1950 van belang zijnde archieven, 7.

<sup>123</sup> *Ibid.*, 13.

<sup>124</sup> NL-HaNA, Regeringsonderzoek wandaden Nederlands-Indië (1945-1949), 2.13.160, inv. nr. 3, 122.69.

<sup>125</sup> *Ibidem.*

<sup>126</sup> *Ibidem.*

opgenomen.”<sup>127</sup> Zowel de motieven van Westerling, zijn ‘oormerken’, de inhoud van het ultimatum, de gevolgen van de overval werden niet genoemd in het rapport. “Toch had de heer van Gilse een grote hoeveelheid documentatiemateriaal ter beschikking, waarin gegevens op al deze punten te vinden moeten zijn”.<sup>128</sup>

Het archiefmateriaal lijkt verder uit te wijzen dat de ambtenaren van Defensie hun best deden om de regeringsopdracht zo secuur mogelijk uit te voeren, hoewel een brief van de secretaris-generaal van Defensie, Peijnenburg, aan de chef van de Generale Staf, W. van Rijn, vraagtekens stelt bij die conclusie. In de brief krijgt Van Rijn een standje van Peijnenburg, omdat de regeringsopdracht door het ministerie van Defensie niet serieus zou worden genomen. Peijnenburg schreef:

“Ik maak mij over deze gang van zaken ongerust. Het is u bekend dat de regering het hoogste belang hecht aan een grondig en eerlijk onderzoek der rijksarchieven naar gevallen van ‘excessen’ en zich daarvoor heeft gebonden aan een streng tijdschema dat voorziet in een rapport aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal eind mei as. Ik zou het uitermate betreuren indien later zou blijken dat het onderzoek bij de Koninklijke Landmacht niet met de nodige voortvarendheid en zorgvuldigheid is geschied en daardoor archieven ononderzocht zijn gebleven waarin zich ten deze betrekkelijke gegevens bevinden. Dit zou een ernstige verdenking op de Koninklijke Landmacht werpen.”<sup>129</sup>

Naast de secretaris-generaal schreef ook de minister van Defensie, Willem den Toom, een bezorgde brief over de gang van zaken binnen het onderzoek. De brief van Den Toom was gericht aan de leden van de Stuurgroep, die hij duidelijk maakte ontstemd te zijn over de houding van de betrokken ambtenaren. Ook hij stelde dat de regeringsopdracht niet serieus zou worden genomen bij het Hoofdkwartier van de Landmacht. Dit bleek volgens de minister uit de medewerking van de zeemacht, de Sectie Krijgsgeschiedenis en de mariniersbrigade.<sup>130</sup> Het is de vraag waarom zowel de minister als de secretaris-generaal van Defensie deze brieven stuurden. Allereerst zouden deze brieven natuurlijk kunnen betekenen dat de betrokken ambtenaren met de pet gooiden naar de opdracht om zoveel mogelijk ‘excessen’ te verzamelen. Dit is allerm minst een ondenkbare mogelijkheid, zeker omdat de verschillende krijgsmachtonderdelen zelfstandig en volledig los van elkaar functioneerden voordat ze in 2005 werden samengevoegd tot één geheel. Dat de minister en de secretaris-generaal weinig grip hadden op de aparte onderdelen zou niet voor het eerst zijn.<sup>131</sup> Dit brengt nog een andere verklaring voor deze brieven aan het licht: misschien wilden de minister en de secretaris-generaal zich enkel indekken voor wanneer achteraf zou blijken dat Defensie-ambtenaren zich terughoudend hadden opgesteld in het onderzoek. Wellicht is het feit dat in Defensie-archieven zo weinig valt te vinden over de gang van zaken binnen het regeringsonderzoek bij Defensie een bevestiging van de terughoudende opstelling van de ambtenaren die het werk moesten leveren. Zeker is in elk geval dat er, afgaande op de archieven, geen volledige reconstructie van de gang van zaken in dit onderzoek binnen het ministerie van Defensie mogelijk is. Wat wel geconcludeerd kan worden is dat de regeringsopdracht zonder meer voor spanningen binnen ministeries en tussen ministeries zorgde. Sommige ambtenaren waren bereid zich optimaal in te spannen

---

<sup>127</sup> NL-HaNA, Regeringsonderzoek wandaden Nederlands-Indië (1945-1949), 2.13.160, inv. nr. 3, 122.69.

<sup>128</sup> Ibidem.

<sup>129</sup> NL-HaNA, Regeringsonderzoek wandaden Nederlands-Indië (1945-1950), 2.13.160, inv. nr. 2, Nota van 17 april 1969, Nr. G 172.68/68.

<sup>130</sup> Van Horn, ‘De *Excessennota* na een halve eeuw. Een bestandsopname’, 88.

<sup>131</sup> Interview Piet Kamphuis, 11 april 2019.

om zo veel mogelijk ‘excessen’ op te diepen in de archieven, andere ambtenaren hielden zich liever op de vlakte, mogelijkwerwijs speelden individuele ambities hierbij een rol.

In een brief aan de minister en de secretaris-generaal schrijft Kiès op 20 mei dat de nota “een nuchter, zakelijk stuk [is] geworden”.<sup>132</sup> Dit zou er volgens hem voor zorgen dat de nota zo min mogelijk aanstoot zou geven aan degenen met “een andere kijk op het historisch gebeuren”: “Zoals de nota nu is ingericht, levert zij m.i. niet meer dan een minimum aan aangrijpingspunten voor politieke controverse”.<sup>133</sup> Uit dit citaat blijkt dat de regering als doel stelde dat de nota zo min mogelijk opschudding zou veroorzaken. Door middel van weloverwogen woordkeuze en door geen namen te noemen bij de gepleegde ‘excessen’, hadden de auteurs van de *Excessennota* en vooral het Ministerie van Defensie goede hoop op een zo zacht mogelijke landing. Het bleek echter niet mogelijk om, zoals in het concept-schema voor de nota viel te lezen, de uitkomsten van het onderzoek in te bedden in hun politieke en militaire context, om zo de begane misdaden af te zwakken. Hiervoor was de tijd te kort en daarbij waren de auteurs bang dat dit koren op de molen zou zijn van critici, die in de beschrijving van zo’n context een argument tot aanvechting van de nota zouden zien.<sup>134</sup>

### Sectie Krijgsgeschiedenis van de Koninklijke Landmacht

Zoals gezegd leek de Sectie Krijgsgeschiedenis een kleine rol te spelen in het regeringsonderzoek. Er was maar één doos met bruikbaar archiefmateriaal aanwezig in het archief van de SKG dat meegenomen werd in het onderzoek. Correspondentie tussen de Sectie en de Stuurgroep en coördinatoren over het onderzoek is dan ook niet te vinden in het archief. Een oorzaak hiervan zou kunnen zijn dat er geen correspondentie heeft plaatsgevonden of de correspondentie die wel heeft plaatsgevonden in het proces van archiefvorming niet belangrijk genoeg werd geacht om te bewaren.

Toch is dit vreemd, aangezien het jaarverslag van 1969 opmerkte dat het regeringsonderzoek de Sectie ‘extra werk’ had opgeleverd en de Sectie bovendien een grote rol speelde in militair-historisch onderzoek in Nederland. Het hoofd van de Sectie werd regelmatig ingeschakeld bij militair-historische kwesties, die al dan niet politiek gevoelig lagen. Zo was er in 1966 de ‘dagboek-affaire’ over de executie van vijf Indonesiërs in 1947. Toen er in 1966 in het *Parool* een artikel verscheen over het twintigjarig jubileum van de 7 December Divisie, was de auteur van het stuk een dagboek van een lid van die divisie op het spoor gekomen. In dit dagboek beschreef de militair in kwestie hoe een paar mannen van de divisie, onder wie hijzelf, werden opgetrommeld om een “beroerd karweitje” uit te voeren: de executie van vijf Indonesiërs, die werden verdacht van “extremistische activiteiten”.<sup>135</sup> De dagboekschrijver, Nicolaas Abraham Schuman, sergeant bij de eenheid 3-14 RI, beschrijft uitgebreid hoe hij en de andere aangewezen militairen de executie uitvoerden. Deze dagboekpassage werd niet in het *Parool*-artikel opgenomen, maar de journalist wendde zich er wel mee tot Defensie. Defensie stelde een onderzoek in om de precieze aard van de gebeurtenis te achterhalen en de vraag werd opgeworpen of de mannen die bij dit ‘karweitje’ betrokken waren geweest alsnog moesten worden vervolgd. Het onderzoek werd

---

<sup>132</sup> NL-HaNA, Regeringsonderzoek wandaden Nederlands-Indië (1945-1950), 2.13.160 inv. nr. 3, Regeringnota inzake uitkomsten onderzoek Indonesië-archieven, 20 mei 1969.

<sup>133</sup> Ibidem.

<sup>134</sup> Ibidem.

<sup>135</sup> NL-HaNA, Regeringsonderzoek wandaden Nederlands-Indië (1945-1950), 2.13.160, inv. nr. 16, Afschrift dagboekfragment van 22-11-1947.

zodanig van belang geacht dat het werd uitgevoerd door het hoofd van de Sectie Krijgsgeschiedenis zelf: luitenant-kolonel A.P.Th M. Kneepkens. Kneepkens stelde vast dat veel beschrijvingen in het dagboek overeenkwamen met de inhoud van het gevechtsverslag van 3-14 RI, dat bij de Sectie aanwezig was. Voor de executies was geen hard bewijs te vinden in het gevechtsverslag en twee geïnterviewde kolonels van de eenheid zeiden hierover nooit geïnformeerd te zijn geweest. Desalniettemin stelde Kneepkens de authenticiteit van de gebeurtenis vast, aangezien de rest van het dagboek overeenkwam met het gevechtsverslag. Toch luide het advies van het hoofd van de Sectie Juridische Zaken van Defensie om niet tot formele vervolging over te gaan: “Een informeel verhoor of gesprek kan slechts ruchtbaarheid aan de zaak geven, waarvan de gevolgen niet zijn te overzien.”<sup>136</sup> Uit hetzelfde document blijkt dat de staatssecretaris van Defensie – toentertijd G.H.J.M. Peijnenburg, die tweeënhalve jaar later als lid secretaris-generaal van Defensie een rol zou spelen in het regeringsonderzoek naar ‘excessen’ en de chef van de landmachtstaf Van Rijn hierbij tot de orde riep – het niet eens was met dit advies, aangezien hij met pen bij de brief schreef: “Ik ben van mening dat we dit wel moeten uitzoeken”.<sup>137</sup> Deze stellingname van Peijnenburg schijnt nieuw licht op de brief die hij in 1969 aan Van Rijn schreef. Aangezien hij drie jaar eerder belang hechtte aan een degelijk onderzoek naar vermeende oorlogsmisdaden van Nederlandse militairen en zelfs vervolging ervan, zou kunnen uitwijzen dat hij tijdens het regeringsonderzoek in 1969 dezelfde stelling innam. De dagboekkwestie werd uiteindelijk toch juridisch vervolgd, waarbij de Koninklijke Marechaussee de rol van opsporingsambtenaar vervulde, maar het werd zodanig onder de pet gehouden dat van deze zaak niets in de media verscheen.<sup>138</sup> Dit neemt niet weg dat de Sectie Krijgsgeschiedenis een belangrijke rol speelde in deze zaak en het verloop hiervan. Het bewijst ook dat dit soort zaken vaak onder de aandacht van de Sectie werden gebracht, vaak voor onderzoek en al dan niet voor advies over het verloop van de zaak. Interessanter is misschien nog wel dat deze executies niet in de *Excessennota* zijn opgenomen, terwijl ze dus wel bij Defensie bekend waren. Hoewel de reden hiervoor zou kunnen zijn dat er alleen grote ‘excessen’ in de nota werden opgenomen, valt het op zijn minst opvallend te noemen dat Defensie niet de noodzaak voelde deze zaak in het onderzoek aan de orde te stellen. Ook zwakt deze kwestie het argument van Kiès af dat er geen ‘excessen’ in patrouilleverslagen te vinden zouden zijn.

Een ander voorbeeld van de rol die de Sectie speelde in politiek gevoelige kwesties rondom het optreden van Nederlandse militairen in Indonesië blijkt uit een brief die het hoofd van de Sectie, luitenant-kolonel G.J. Van Ojen begin 1968 ontving van W.C.G. Uljeé, die op dat moment, in opdracht van de ministerraad, bezig was met het opschonen en verhuizen van Defensie-archieven die in het Marine-depot op de Slachthuisakade waren geherbergd. Samen met een deel van de KL- en KNIL-archieven die zich in het Centraal Archieven Depot (CAD) van Defensie bevonden, zouden de Marine-archieven moeten worden overgedragen aan het Algemeen Rijksarchief (ARA, voorganger Nationaal Archief). Deze opdracht was Uljeé verstrekt naar aanleiding van een onderzoek dat de Rijkscommissie voor Vaderlandse Geschiedenis zou uitvoeren naar de Indonesische dekolonisatieoorlog.<sup>139</sup> Deze Rijkscommissie fungeerde als adviesorgaan van de regering en adviseerde de regering

---

<sup>136</sup> NL-HaNA, Regeringsonderzoek wandaden Nederlands-Indië (1945-1950), 2.13.160, inv. nr. 16.

<sup>137</sup> Ibidem.

<sup>138</sup> Van Horn, ‘De *Excessennota* na een halve eeuw. Een bestandsopname’, 93.

<sup>139</sup> Nationaal Archief, Den Haag, Ministerraad, nummer toegang 2.02.05.02, inventarisnummer 880, 19 januari 1968, vergaderpunt 15.

al in 1957 om het verzamelen van bronmateriaal over het Nederlandse optreden in Indonesië in de jaren 1945-1950 toe te staan. De regering aarzelde echter; in 1958 stelde premier Willem Drees in de ministerraad dat “de geschiedenis van de Indonesische kwestie op een of andere manier geschreven moet worden”, maar hij voegde eraan toe dat hij “deze werkzaamheden zoveel mogelijk [zou] willen beperken.”<sup>140</sup> Uiteindelijk zegde de regering in 1960 toe op dit voorstel en stelde de oud-resident van Bali en Lombok, dr. M. Boon, aan om de opdracht uit te voeren. De regering stemde echter niet in met een publicatie van het bronmateriaal: Boon was gebonden aan strikte geheimhouding.<sup>141</sup> Hoewel Boon in 1966 overleed zonder de opdracht tot een einde te hebben gebracht, besloot de regering toch tot publicatie van het bronmateriaal. Dr. C. Smit werd als opvolger aangesteld om het karwei af te maken. De Rijkscommissie voor Vaderlandse Geschiedenis eiste echter volledige inzage in de archieven<sup>142</sup>, wat ertoe leidde dat Uljeé werd aangesteld om de Defensie-archieven gereed te maken voor gebruik. Volgens Uljeé was hem opgedragen om in zijn taak te zoeken naar “compromitterende stukken”.<sup>143</sup> Zodoende stuitte hij in het archief van de Militaire Politie en in het archief van het kabinet van de Legercommandant op “vele bezwarende stukken”. Deze stukken bewezen “o.a. een groot aantal moorden, verkrachtingen, plunderingen door Nederlandse troepen in (vrijwel) geheel de Archipel, zomede veelvuldig het neerschieten van krijgsgevangenen.”<sup>144</sup>

“Overall in de Archipel hebben malversaties plaatsgevonden. Het hoofd (een accountant), officieren, en anderen van de Legeraanschaffingsdienst werden zeer gecompromiteerd. De indruk wordt gewekt dat dit met de gehele dienst het geval was. Het KNIL-onderdeel op Bali (alsmede het Binnenlands Bestuur aldaar) was van hoog tot laag – op een enkele persoon na – gecompromiteerd. Een officier, die verbetering in de toestand bij zijn commando trachtte te brengen, werd kort na zijn benoeming door extremisten uit de weg geruimd. Sterke aanwijzingen waren aanwezig die deden vermoeden dat deze extremisten hiertoe waren omgekocht.”<sup>145</sup>

Dat laatste punt betreft de affaire-Aernout, waarin vaandrig Aernout om het leven werd gebracht omdat hij corruptie in de legertop had gemeld. De stukken over deze zaak zaten ten tijde van het regeringsonderzoek naar wandaden nog goed verstopt in een kast van de procureur-generaal in Den Haag.<sup>146</sup> Ook in de Marine-archieven, die zich in het depot aan de Slachthuisgade bevonden, zouden “compromitterende stukken” te vinden zijn, zo had Uljeé van de leiding van het Bureau Maritieme Historie vernomen. Het hoofd van het Bureau Maritieme Historie was dus op de hoogte van de inhoud van de Marine-archieven en ook Van Ojen werd hierover ingelicht. De kwestie die Uljeé in deze brief aankaartte ging voornamelijk om het behouden van dit archiefmateriaal binnen Defensie. Uljeé wilde de overdracht van deze archieven naar het ARA dit voorkomen – vanwege de gevoelige inhoud – en drong er bij de secretaris-generaal van Defensie en bij Van Ojen sterk op aan zich ervoor in te zetten om het archiefmateriaal op te nemen in het Centraal Archief Depot van Defensie. Het argument dat hij hiervoor opvoerde was dat wanneer het archiefmateriaal bij

---

<sup>140</sup> Elsbeth Locher-Scholten, ‘Een bronnenpublicatie als signaal van koloniaal trauma? Ontstaan en ontvangst van de Officiële bescheiden’, *BMGN - Low Countries Historical Review*, 111:4 (1996) 473-492, aldaar 476.

<sup>141</sup> *Ibid.*, 477.

<sup>142</sup> *Ibid.*, 481.

<sup>143</sup> NL-HANA, Def / Generale Staf 1945-1972, 2.13.196, inv. nr. 3210, nota van 13 februari 1968.

<sup>144</sup> NL-HANA, Def / Generale Staf 1945-1972, 2.13.196, inv. nr. 3210, nota van 18 februari 1968.

<sup>145</sup> *Ibidem*.

<sup>146</sup> Van Horn, ‘De *Excessennota* na een halve eeuw. Een bestandsopname’, 82.

het ARA zou belanden, het voor lange tijd beperkt openbaar zou blijven. De historische instanties van Defensie “zouden door deze gang van zaken ernstig worden gedupeerd, aangezien verdere geschiedschrijving te dezer zake dan onmogelijk is geworden”, aldus Uljeé.<sup>147</sup> Dit was voor de historische instanties natuurlijk een belangrijk argument, maar het is de vraag of dit voor Defensie zelf ook gold, of dat het er vooral om ging het gevoelige archiefmateriaal binnen de archiefmuren van Defensie te houden. De secretaris-generaal van Defensie vroeg om meer details over de archieven en schakelde Van Ojen in om mee te kijken.<sup>148</sup> In een latere brief beargumenteerde Uljeé dat vanuit zijn kennis over de archieven, het naar buiten brengen van de inhoud hiervan niet alleen schadelijk zou zijn voor Defensie in zijn geheel, maar ook voor de betrokken militairen en politici.<sup>149</sup> Defensie kreeg uiteindelijk zijn zin: de archieven aan de Slachthuisakade werden naar het Centraal Archief Depot overgebracht.<sup>150</sup> De vraag is nu wat er later met die archieven gebeurde. Ze werden onderzocht tijdens het regeringsonderzoek in 1969, maar de *Excessennota* reflecteerde niet de conclusie die Uljeé in zijn verslag van zijn werkzaamheden maakte: dat Nederlandse militairen zich op grote schaal schuldig hadden gemaakt aan het gebruik van grensoverschrijdend geweld. In overleg met de Rijkscommissie voor Vaderlandse Geschiedenis werden de bronnen aangaande de Eerste Politionele Actie met een bij uitstek ‘militair-technisch karakter’ uitgegeven door de Sectie Militaire Geschiedenis.<sup>151</sup> Zo zou er dus mogelijk een regeling zijn getroffen tussen de Rijkscommissie en de Sectie voor wat betreft het gebruik van het bronmateriaal van Defensie. Deze uitgave werd echter pas in 1983 gepubliceerd en ging niet expliciet in op het gebruik van grensoverschrijdend geweld van Nederlandse militairen.<sup>152</sup> Uit deze gang van zaken blijkt dat de Sectie Militaire Geschiedenis kennis had van oorlogsmisdaden begaan door Nederlandse militairen tijdens de Indonesische dekolonisatieoorlog en opzettelijk besloot dit onder de pet te houden. In dit geval kan dus van een doofpot worden gesproken. Ook blijkt hieruit dat de Sectie was gebonden aan de eisen van de regering en – waarschijnlijk nog meer – aan die van de minister van Defensie. De conclusie die hieraan verbonden kan worden is dat de Sectie in de jaren zestig tot en met de jaren tachtig verre van een onafhankelijk onderzoeksinstituut was en zich moest voegen naar de politieke lijn van het ministerie.

Uit deze twee voorbeelden blijkt dus dat de Sectie Krijgsgeschiedenis bij gevoelige militair-historische onderwerpen werd ingelicht, al dan niet werd gevraagd om verificatieonderzoek uit te voeren en in het laatste geval opzettelijk passief bleef wanneer het ging om het publiceren van gevoelig archiefmateriaal. Het verificatieonderzoek voor de *Excessennota* werd uitgevoerd door andere partijen, maar dit nam niet weg dat de meeste kennis van zaken aanwezig was bij de militair-historische instanties van Defensie. Het lijkt me daarom zeer aannemelijk dat er meerdere besprekingen en correspondenties zijn geweest tussen de leden van de Coördinatiegroep, Stuurgroep en de hoofden van de militair-historische secties. In het archief van het hoofd van de Sectie Krijgsgeschiedenis is echter geen spoor van correspondenties te bekennen. De map van correspondenties in het jaar 1969 is zelfs praktisch leeg. De enige aanwijzing van contact tussen de Coördinatiegroep

<sup>147</sup> NL-HaNA, Def / Generale Staf 1945-1972, 2.13.196, inv. nr. 3210, nota van 18 februari 1968.

<sup>148</sup> NL-HaNA, Def / Generale Staf 1945-1972, 2.13.196, inv. nr. 3210, nota van 21 februari 1968, 60/1/68/J.

<sup>149</sup> NL-HaNA, Def / Generale Staf 1945-1972, 2.13.196, inv. nr. 3210, nota van 21 maart 1968.

<sup>150</sup> Dit blijkt uit de lijst met archiefmateriaal van Defensie die Kiès opmaakte tijdens het onderzoek. In het CAD bevonden zich begin 1969 de archieven van de Militaire Politie en van het Kabinet van de Legercommandant.

<sup>151</sup> H.L. Zwitzer, ‘Documenten betreffende de Eerste Politionele Actie (20/21 juli – 4 augustus 1947)’, *Bijdragen van de Sectie Militaire Geschiedenis*, nummer 14 (1983), vii.

<sup>152</sup> In het vijfde hoofdstuk van deze scriptie zal uitgebreid worden stilgestaan bij de inhoud van deze publicatie.

en de Sectie over de inhoud van het regeringsonderzoek, is een vermelding van een telefoongesprek tussen het hoofd van de Sectie, Van Ojen en Kiès op 24 juni 1969. Kiès riep de hulp in van de Sectie, aangezien de minister-president zich “wat ongelukkig” zou hebben uitgelaten over cijfers en percentages met betrekking tot ‘excessen’. Omdat de *Excessennota* een week later onderwerp van debat zou zijn in de Tweede Kamer, had Kiès de taak gekregen om met gefundeerde cijfers “over verhoudingen enz.” te komen, die De Jong in het debat zou kunnen gebruiken. Volgens het verslag werden alle stukken die hierover in het CAD lagen met spoed bestudeerd, maar bleek het onmogelijk om in zo’n korte tijd tot een gefundeerd antwoord te komen. Kiès moest dus met lege handen terug naar de minister-president.<sup>153</sup> Ook in andere archieven is weinig tot niets te vinden waaruit de rol van de Sectie binnen het regeringsonderzoek valt te herleiden. Dit kan, zoals gezegd, te maken hebben met archiefvorming. Een andere reden zou kunnen zijn dat dit onderwerp werd besproken in telefoongesprekken, zoals hierboven vermeld, of ontmoetingen, waarvan geen notities werden gemaakt. Dat aanwijzingen over de rol van de Sectie binnen het regeringsonderzoek met opzet uit de archieven zou zijn verwijderd lijkt me niet erg realistisch, aangezien archiefvorming in een organisatie die onderzoek doet naar de geschiedenis een zaak van groot belang is.

### Bureau Maritieme Historie van de Marinestaf

Waarover de archieven wat meer uitsluitsel geven, is de rol die het Bureau Maritieme Historie, de maritieme krijgshistorische afdeling van Defensie, en dan in het bijzonder de medewerker F.C. van Oosten, speelde in het regeringsonderzoek. Toen het onderzoek al een paar weken op gang was besloot Kiès om vanuit de Koninklijke Marine ook een coördinator aan te stellen. Deels omdat er een aanzienlijke hoeveelheid bronmateriaal uit marine-archieven doorzocht moest worden, maar voornamelijk omdat de Marine ook vertegenwoordigd moest zijn in het onderzoek. De Secretaris-Generaal van Defensie wees voor deze functie luitenant-ter-zee 1<sup>e</sup> klasse F.C. van Oosten aan, medewerker van het Bureau Maritieme Historie van de Marinestaf.<sup>154</sup> Er waren vanaf dat moment dus twee leden van de Coördinatiegroep afkomstig vanuit het Ministerie van Defensie.

Gaandeweg het onderzoek kreeg Van Oosten drie taken toebedeeld. Hoewel hij in eerste instantie enkel was aangetrokken om ‘excessen’ uit Marine archieven te rapporteren aan de Coördinatiegroep, kreeg hij daarbij de taak om een rapport te schrijven over de manier waarop er vanuit Defensie werd opgetreden tegen excessen, vooral gericht op de zeekrijgsraden. Zoals gezegd kreeg Van Oosten vanuit de Coördinatiegroep ook nog de opdracht om het hoofd van de Marine Voorlichtingsdienst te benaderen om uitsluitsel te krijgen hoe het gesteld was met de voorlichting vanuit Defensie naar de Nederlandse militairen. Dit punt werd hevig bediscussieerd in de vergadering van de Coördinatiegroep waarna werd besloten dat wanneer dit contact niets op zou leveren en verder geen aandacht aan besteed zou worden.<sup>155</sup> Uit het feit dat hier in de *Excessennota* niets over is te vinden kan worden geconcludeerd dat deze benadering tot niets heeft geleid.

Hoewel er dus een summiere hoeveelheid archiefmateriaal werd verzameld uit de

---

<sup>153</sup> NL-HaNA, Generale Staf / Staf van de bevelhebber der landstrijdkrachten, 2.13.196, inv. nr. 3211.

<sup>154</sup> NL-HaNA, Regeringsonderzoek wandaden Nederlands-Indië (1945-1950), 2.13.160, inv. nr. 8, 120.69, 27 februari 1969.

<sup>155</sup> NL-HaNA, Regeringsonderzoek wandaden Nederlands-Indië (1945-1950), 2.13.160, inv. nr. 3, Verslag van de 4e vergadering van de Coördinatiegroep Indonesië 1945-1950 gehouden op vrijdag 18 april 1969 ten departemente van Binnenlandse zaken.



archieven van de Sectie Krijgsgeschiedenis en het Bureau Maritieme Historie, heeft Van Oosten gebruik moeten maken van meer archiefmateriaal voor zijn rapport over het optreden van Defensie tegen door militairen begane ‘excessen’. Volgens het rapport met ‘excessen’, dat Van Oosten uit de Marine-archieven destilleerde, blijkt inderdaad dat het archief van het Bureau Maritieme Historie weinig materiaal over oorlogsmisdaden herbergde en dat het meest compromitterende bronmateriaal te vinden was in de archieven van het Korps Mariniers in Rotterdam en van de Marinestaf. Natuurlijk was het feit dat er oorlogsmisdaden in de archieven te vinden waren geen nieuwe ontdekking. Politici, ambtenaren, archiefbeheerders en de hoofden van de krijgshistorische instituten van Defensie waren op de hoogte van de inhoud van het bronmateriaal in hun archieven. Uit de hierboven aangehaalde brief van Uljeé, die hij ook naar het hoofd van het Bureau Maritieme Historie, M.H. van Dulm, stuurde, blijkt dat Van Dulm ook op de hoogte was van het feit dat marinepersoneel, volgens Uljeé, op grote schaal oorlogsmisdaden had begaan in Indonesië. Het is de vraag of hij deze informatie met Van Oosten deelde.

Zeker is in elk geval dat niet alle ‘excessen’ die Van Oosten rapporteerde ook uiteindelijk in de *Excessennota* terecht zijn gekomen. Hoewel Van Oosten ook gevallen aandroeg van ‘mogelijke excessen’, waar, naast aanwijzingen, geen hard bewijs voor in de archieven was te vinden, stuitte hij ook op grote oorlogsmisdaden, waarvan bewijs was te vinden in de marine-archieven, maar die niet zijn meegenomen in de uiteindelijke nota. In totaal rapporteerde Van Oosten 42 ‘excessen’, waarvan er uiteindelijk maar acht gevallen werden opgenomen in de uiteindelijke nota. Het merendeel daarvan was ook in andere archieven aangetroffen. Ook rapporteerde Van Oosten vier ‘excessen’ van Indonesische militairen die hij in de archieven tegenkwam, hoewel dit niet relevant was voor het onderzoek. Een voorbeeld van een ‘exces’ die Van Oosten rapporteerde, maar die niet in de *Excessennota* terecht is gekomen, is een aantal plunderingen, gepleegd door de mariniersveiligheidsdienst in juni 1946 in Tambakoso, een kampong op Oost-Java. De mariniers schoten volgens de bronnen op kippen en namen kippen, geiten en klokken mee. Toen zij ter verantwoording werden geroepen verweerden ze zich met het argument dat ze “het anderen hadden zien doen en dus dachten dat het wel mocht”. Volgens de bronnen diende Tambakoso als basis voor extremisten, wat de commandant van de mariniersveiligheidsdienst als legitieme reden zag om de kampong in brand te steken. Volgens de commandant zouden om diezelfde reden de kippen en geiten zijn meegenomen.<sup>156</sup>

Een ander interessant voorbeeld van een ‘exces’ dat Van Oosten aandroeg maar niet in de nota werd opgenomen, is een briefwisseling tussen de arts A.P.J. van der Burg en Generaal Spoor, de opperbevelhebber van de Nederlandse strijdkrachten in Indonesië op dat moment. Van der Burg klaagt in de brief over mishandelingen door Nederlandse en Nederlands-Indische militairen van Indonesische gevangenen in een gevangenis in Cheribon, op West-Java. Spoor liet een onderzoek instellen waaruit dit inderdaad bleek, maar besloot om niet tot strafvervolgning over te gaan, omdat “het juridisch bewijs niet op voldoende wijze zou kunnen worden geproduceerd.” De militairen zouden op een andere manier worden gecorrigeerd.<sup>157</sup> Ook voorbeelden van ‘kleinere’ oorlogsmisdaden, zoals plundering en het onterecht doden van één of twee personen, die Van Oosten had opgesomd, zijn niet in de uiteindelijke *Excessennota* terug te vinden. Waarschijnlijk wilde de regering de militaire top buiten enige vorm van beschuldigingen houden en werd daarom de indruk gewekt dat enkel

---

<sup>156</sup> NL-HaNA, Regeringsonderzoek wandaden Nederlands-Indië (1945-1950), 2.13.160, inv. nr. 4.

<sup>157</sup> Ibidem.

de militairen zelf verantwoordelijk waren voor hun gedrag.<sup>158</sup> Om die reden werden waarschijnlijk enkel de grote en bekendere gevallen van ‘excessen’, waar de leden van de Coördinatiegroep niet omheen konden, in de nota opgenomen.

Het rapport dat Van Oosten als tweede opdracht in zijn functie als Coördinator Marine schreef over de manier waarop Defensie optrad tegen ‘excessen’, werd wel bijna in zijn geheel in de *Excessennota* opgenomen als bijlage 11: “Maatregelen van leger- en marineleiding ter voorkoming van misdragingen van Nederlandse militairen”. Het tweeënhalve pagina lange rapport is meer een opsomming van dagorders en andere uitingen van Nederlandse commandanten naar hun troepen over de periode 1946-1949, dan een gestructureerd rapport met een inleiding en een conclusie. De opgesomde dagorders bevatten telkens dezelfde boodschap, kort gezegd: de Nederlandse militairen dienden respectvol met de Indonesische bevolking en krijgsgevangenen om te gaan en degenen die dat niet deden zouden daarvoor gestraft worden.<sup>159</sup> De ongeschreven conclusie van dit rapport was dus dat de militaire leiding zich luid en duidelijk zou hebben ingezet om het begaan van ‘excessen’ door militairen te voorkomen. Het bewijs dat Van Oosten hiervoor aanvoerde, twintig gevallen waarin een legercommandant het onderwerp ‘excessen’ aansnijdt bij zijn troepen of naar een hogergeplaatste, is echter ontoereikend om deze conclusie te onderschrijven, aangezien hij enkel orders en briefwisselingen uitlichtte en geen voorbeelden van daadwerkelijke consequenties voor militairen beschrijft die toch ‘excessen’ begingen. Ook zijn twintig van deze gevallen waarin de legerleiding stelde tegen ‘excessen’ te zullen optreden zeer weinig wanneer je het in een tijdsbestek van vier jaar plaatst. Wat er bovendien nog uit het rapport blijkt is dat ondanks dat de commandanten er blijk van gaven ‘excessen’ niet te tolereren, militairen zich er toch vaak schuldig aan maakten. Dit lijkt in eerste instantie de verantwoordelijkheid van de militairen die de ‘excessen’ begingen, maar het plaatst uiteindelijk toch vraagtekens bij de ongeschreven conclusie, die Van Oosten met dit rapport wilde uitdragen, namelijk dat de legerleiding actief het begaan van ‘excessen’ tegenging.

In de *Excessennota* werd een wat bijgeschaafde versie van de conceptversie van Van Oosten opgenomen die te vinden is in het archief. De conceptversie heeft dezelfde strekking, maar het is wat formeler verwoord. Zinsneden waarin hij stelt dat “van Republikeinse kant het verdrag van Linggadjati werd geschonden” en dat tijdens de tweede politionele actie “Fort de Kock op Sumatra snel door de Nederlanders werd bevrijd”, werden uit de eindversie geschrapt. Over voedselplunderingen door Nederlandse militairen schreef Van Oosten in eerste instantie: “[d]it ging echter niet altijd even prettig voor de bevolking”, maar dit werd bijgeschaafd naar: “wegens de wijze waarop hierbij somtijds werd opgetreden tegen de bevolking, schreef de legercommandant [...]”. Ook werd een toespeling op het feit dat in mei 1949 de gevallen van mishandeling van gevangenen toenamen geschrapt. Interessant is echter dat Van Oosten oud-Marine fiscaal M. Krauss benaderde om meer te weten te komen over het rechterlijke optreden van de Marine tegen ‘excessen’. Krauss benadrukte in zijn antwoord “héél véél te zeggen” te hebben over het vervolgingsbeleid van de Marine tijdens de Indonesische dekolonisatieoorlog. Zoveel zelfs dat hij erop aandrong te worden gehoord door een commissie, zodat “zo objectief mogelijk een betreurenswaardige episode uit de geschiedenis van de militaire rechtspraak bij de zeemacht helder worde

---

<sup>158</sup> Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 30-31.

<sup>159</sup> NL-HaNA, Regeringsonderzoek wandaden Nederlands-Indië (1945-1950), 2.13.160, inv. nr. 4; Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Justitie: Archiefbescheiden Onderzoek naar Excessen in Indonesië, nummer toegang 2.09.95, inventarisnummer 12.

belicht”.<sup>160</sup> Ook stelt Krauss in zijn brief dat hij zich ten tijde van de dekolonisatieoorlog kritisch over het Marine vervolgingsbeleid had uitgelaten, wat hem “een zeer pijnlijke uitloop van [z]ijn marine carrière heeft bezorgd”.<sup>161</sup> Of Van Oosten iets heeft gedaan met deze kennisgeving van Krauss en of dit tot discussies binnen de Coördinatiegroep heeft geleid valt niet te achterhalen. Zeker is in elk geval dat Krauss’ zienswijze niet in de *Excessennota* is verschenen. Ook dit is een voorbeeld van een aanwijzing voor het disfunctioneren van Defensie tijdens de Indonesische dekolonisatieoorlog dat niet naar buiten werd gebracht. Dit zou dus wederom een aanwijzing kunnen zijn voor een mogelijke doofpotmentaliteit binnen het regeringsonderzoek.

### Uitkomst en nabeschouwing van de *Excessennota*

De uiteindelijke nota stelde 110 gevallen van geweldpleging of moord vast. Deze gevallen werden zoals gezegd omschreven als ‘excessen’, en niet als oorlogsmisdaden. Deze benaming zwakte niet alleen de ernst van de daden af maar impliceerde ook dat het om incidentele gevallen zou gaan. Over het algemeen hadden de Nederlandse militairen zich volgens de nota uitstekend en lovenswaardig gedragen. De begane excessen zouden vooral hebben plaatsgevonden tijdens de contraterreur-actie in Zuid-Celebes onder bevel van Kapitein R.P.P. Westerling en bij verhoormethodes van inlichtingendiensten.<sup>162</sup> Een andere reden om de term ‘excessen’ te gebruiken was om een vergelijking met Duitse en Japanse oorlogsmisdaden in de Tweede Wereldoorlog en Amerikaanse oorlogsmisdaden in Vietnam, die in de jaren zestig breed werden uitgemeten in de Nederlandse media, te voorkomen.<sup>163</sup> Het gebruik van de term door de regering heeft er in ieder geval voor gezorgd dat dit de gangbare terminologie werd in zowel de media als wetenschappelijke publicaties. Een poging van Loe de Jong in 1987 om dit te doorbreken zorgde voor hevige tegenstand. Pas vanaf 2015 begonnen historici de term ‘excessen’ te ontwijken, om zijn eufemistische karakter.<sup>164</sup>

Na de publicatie van de *Excessennota* bleef het ijzingwekkend stil in Nederland. Reacties op het onderzoek en de nota werden in kleine kring geuit. Na verloop van tijd ontstonden er twee groepen critici, die drie kritiekpunten uitten. Ten eerste werden er, onder meer door Van Doorn en Hendrix, vraagtekens geplaatst bij de volledigheid van de gegevens. Ook in de politiek werd gewezen op de onvolledigheid van het onderzoek. Voornamelijk de oppositiepartijen CPN, PSP, D66 en PvdA drongen aan op verder onderzoek door onafhankelijke onderzoekers.<sup>165</sup> Ten tweede werd er kritiek geuit op de systematiek die de Coördinatiegroep had toegepast op de selectie van de ‘excessen’: enkel ‘excessen’ die nadrukkelijk in de bronnen waren terug te vinden als zodanig waren in de nota opgenomen. Ten derde werd er flink gesteggeld over het gebruik van het begrip ‘oorlogsmisdrijven’.<sup>166</sup> De kritiek die er toentertijd werd geuit, wordt vandaag de dag nog steeds gedeeld door historici.

Het interessantst is misschien wel de stilte die volgde na de publicatie van de *Excessennota*. De storm die na de *Achter Het Nieuws*-uitzending met Hueting was

---

<sup>160</sup> NL-HaNA, Collectie 585 C. Fasseur, 1945-1969, 2.21.281.32, inv. nr. 2, brief van M. Krauss aan F.C. van Oosten, 20 april 1969.

<sup>161</sup> Ibidem.

<sup>162</sup> Scagliola, *Last van de oorlog*, 109.

<sup>163</sup> Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 29; Bank, *De Excessennota*, 9.

<sup>164</sup> Oostindie, *Soldaat in Indonesië 1945-1950*, 28; Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 45.

<sup>165</sup> Scagliola, *Last van de oorlog*, 110.

<sup>166</sup> Bank, *De Excessennota*, 12.

opgestoken, was volledig gaan liggen nadat de nota openbaar werd gemaakt. Hoe kon dit? Fasseur, de samensteller van de nota, schrijft hierover in zijn memoires:

“Op dezelfde dag, 2 juni 1969, waarop de Excessennota door de minister-president De Jong in een persconferentie werd gepresenteerd (waarbij ik achter de tafel als zijn secondant mocht optreden), was er ander groot nieuws. Op Curaçao was een staking volledig uit de hand gelopen. In Willemstad hadden stakers huizen en winkels geplunderd en in brand gestoken. Uiteindelijk moesten Nederlandse mariniers met veel machtsvertoon de orde herstellen. Deze gebeurtenissen verdrongen het nieuws over vroeger koloniaal geweld van de voorpagina’s van de Nederlandse kranten.”<sup>167</sup>

Journalist Niels Mathijssen stelt in een artikel in de *Groene Amsterdammer* van 9 januari 2019 dat die laatste redenering van Fasseur niet klopt. Het nieuws over de gebeurtenissen op Curaçao was de dagen ervoor uitgebreid belicht in de media, maar op de dag dat de *Excessennota* aan de Tweede Kamer werd aangeboden, verscheen dit op de voorpagina’s van alle grote Nederlandse kranten.<sup>168</sup> Dat er een publieke en politieke stilte volgde op de presentatie van de *Excessennota* viel dus niet te wijten aan de media, zoals Fasseur beredeneerde. Als verklaring voor die stilte stelt Mathijssen, aan de hand van het boek *Emerging Memory* van Paul Bijl, dat in de Nederlandse herinnering aan het koloniale verleden geen plaats was voor daderschap. Beeldvorming had daderschap altijd aan ‘de andere kant’ toegedicht. Maar Nederlandse militairen als daders, dat was voor de Nederlander iets dat niet te rijmen viel met het verhaal dat altijd was verteld door schoolboeken, politici en historici.

Scagliola onderschrijft deze redenering, door te stellen dat het ontoereikende karakter van de *Excessennota* te wijten valt aan de taboesfeer die er in Nederland heerste rondom het onder ogen komen van de minder glanzrijke delen van de Nederlandse geschiedenis. Dit had en heeft te maken met de herinneringscultuur rondom de Tweede Wereldoorlog: Duitsland was slecht, Nederland was goed. Dat een Nederlandse actie gelijk zou staan aan het doen en laten van een Duitse SS’er was daarom onmogelijk. Dat bepaalde mensen, zoals Hueting, dit toch beweerden, was reden genoeg om hiertegen flink in opstand te komen.<sup>169</sup>

Een andere reden zou kunnen zijn dat er in 1969 Tweede Kamerverkiezingen werden gehouden. Wellicht was het thema koloniaal geweld voor alle partijen, van links tot rechts, een te gevoelig onderwerp om in hun verkiezingscampagne te betrekken.

## Conclusie

Concluderend kan gesteld worden dat de precieze gang van zaken rondom het regeringsonderzoek naar oorlogsmisdaden door Nederlandse militairen in Indonesië in 1945-1949 niet geheel valt te reconstrueren met het voorhanden zijnde archiefmateriaal. Hoewel de Sectie Krijgsgeschiedenis een rol speelde in dit onderzoek, al dan niet als adviseur, en het Bureau Maritieme Geschiedenis een nog grotere rol speelde doordat Van Oosten als Coördinator Marine werd aangesteld, blijken de archieven ontoereikend om de vraag te beantwoorden hoe dik de vinger was die beide instituties in de pap hadden.

Toch kunnen er vraagtekens gezet worden bij Limpachs omschrijving van de *Excessennota* als “vergoelijkend regeringsmaatwerk”. Hoewel de nota verre van volledig is,

---

<sup>167</sup> Fasseur, *Dubbelspoor*, 148.

<sup>168</sup> Niels Mathijssen, “Ik zeg u dat deze meneer liegt”, *Groene Amsterdammer*, 9 januari 2019, nr. 1-2.

<sup>169</sup> Scagliola, *Last van de oorlog*, 179-180.

de eufemistische term 'excessen' werd gebruikt in plaats van 'oorlogsmisdaden' en de zakelijke toon geen recht deed aan de ernst van de daden, is het werk vrij uitgebreid uitgevoerd. In drie maanden tijd hebben archiefmedewerkers rapporten met 'excessen' weten te produceren uit de omvangrijke en vaak chaotisch geordende archieven binnen de verschillende ministeries, waarvan een deel in de nota terecht is gekomen. Hoewel elk woord van de nota vanuit tactisch oogpunt is afgewogen en de teksten opzettelijk zo droog en afstandelijk mogelijk werden opgesteld, is het na twintig jaar zwijgen over de oorlog een gigantische stap geweest om deze 110 'excessen' te openbaren. De *Excessennota* heeft zo beschouwd dus een niet onbelangrijke rol gespeeld in het erkennen van de daden van grensoverschrijdend geweld die Nederlandse militairen in Indonesië begingen. De stilte die na publicatie van de nota viel was een teken dat dit een te grote stap was om na twintig jaar zwijgen te zetten. Het zou nog lang duren voor Nederland toe was aan een volgende stap.

Hoewel een volledige constructie van de gang van zaken in het regeringsonderzoek niet mogelijk is, kan er toch een belangrijke conclusie worden getrokken over de gang van zaken binnen een ambtelijke organisatie als Defensie. Wanneer men over de rol van de Nederlandse overheid in de Indonesische dekolonisatieoorlog spreekt, valt het woord 'doofpot' al snel. Dit is echter maar ten dele terecht. Dit hoofdstuk heeft uitgewezen dat in 1969 ambtenaren aan het onderzoek meewerkten die hun werk zo goed mogelijk wilden uitvoeren. De hiërarchische verhoudingen tussen die ambtenaren zorgde er echter voor dat sommigen van hen niet de onderste steen boven konden of wilden halen. Wil je hoger opkomen op de ambtelijke ladder, dan is het wijs om niet al te kritisch te zijn jegens de eigen organisatie. Dit zal voor de toen jonge jurist Fasseur ongetwijfeld hebben meegespeeld. Ook de verhouding tussen ambtelijke organisaties speelde hierin een rol. De Sectie Krijgsgeschiedenis en het Bureau Maritieme Historie waren afhankelijk van de regering in hun voortbestaan. Het onderzoek naar 'excessen' in 1969 is daarom één van de vele voorbeelden waaruit de ambivalente rol van de militair-historische diensten van Defensie blijkt. Er bestond lange tijd een spanningsveld tussen enerzijds onafhankelijk historisch onderzoek willen doen en anderzijds het ministerie te vriend moeten houden. Dit spanningsveld zorgde ervoor dat het hoofd van de Sectie voortdurend moest kiezen welke van die twee uitersten in bepaalde situaties het meest werd nageleefd. In het geval van de *Excessennota* lijkt het erop dat het nog te vroeg was in de ontwikkeling van de Sectie en in de tijd om voor een volledig kritische wetenschappelijke houding te kiezen.

Dit hoofdstuk wees namelijk ook uit dat Defensie op de hoogte was van het eigen archiefmateriaal, verspreid over verschillende Defensie archieven, dat oorlogsmisdaden in veelvoud herbergde, waarvan lang niet alles in de *Excessennota* terecht is gekomen. De Sectie Krijgsgeschiedenis heeft meegewerkt aan het verborgen houden van die gegevens, hoewel de vraag in hoeverre de Sectie Krijgsgeschiedenis een rol in de totstandkoming van de nota heeft gespeeld onbeantwoordbaar blijft op basis van het beschikbare archiefmateriaal. Vanuit deze optiek kan dus gesteld worden dat er toch deels sprake is geweest van een doofpot in 1969.

#### 4. “Met dragonders-laarzen door de porseleinkast”: de reactie van de Sectie Militaire Geschiedenis op deel 12 van *Het Koninkrijk der Nederlanden van Loe de Jong*

In 1969 publiceerde Loe de Jong, directeur van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (RIOD, voorganger van het NIOD) op verzoek van de minister van Onderwijs en Wetenschappen het eerste deel van de boekenserie die hem de status van het Nederlandse morele geweten over de Tweede Wereldoorlog zou doen verwerven: *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*. De boekenreeks zou aanvankelijk uit vijf delen bestaan en binnen enkele jaren afgerond zijn. Op dat moment kon nog niemand vermoeden dat De Jong veertig jaar zou besteden aan de reeks die uiteindelijk uit veertien delen en 27 banden zou komen te bestaan.<sup>170</sup>

De Jong was vanaf dat hij begon te schrijven aan zijn reeks van plan geweest om een deel over Indonesië toe te voegen, omdat volgens hem het verlies van de kolonie het belangrijkste gevolg van de Tweede Wereldoorlog was geweest.<sup>171</sup> De Jong had een duidelijke mening over de Indonesische dekolonisatieoorlog; als PvdA-lid volgde hij nauwlettend de koloniale koers van de Nederlandse regering en zegde zijn lidmaatschap op toen de PvdA als onderdeel van het Kabinet-Beel in juli 1947 instemde met de eerste politieke actie. Na de tweede politieke actie sloot hij zich zelfs aan bij het Comité Vrede in Indonesië. Tijdens een bijeenkomst van dit Comité las hij een brief voor waarin een ooggetuige de Nederlandse aanval op Yogyakarta, en vooral het gebruik van grensoverschrijdend geweld door Nederlandse militairen, beschreef. Dit was zijn eerste uitspraak over door Nederlandse militairen in Indonesië begane oorlogsmisdaden.<sup>172</sup> Nadat Hueting in 1969 de daden van de Nederlandse militairen aan de kaak had gesteld, kwam er van de daarvoor zo uitgesproken De Jong geen reactie. Als hoofd van het RIOD was hij blijkbaar niet meer in de positie om zich kritisch uit te laten over de gebeurtenissen tijdens de dekolonisatieperiode. Ook toen hij werd genoemd als mogelijke kandidaat om het vervolgonderzoek uit te voeren dat na de *Excessennota* uiteindelijk werd gedaan door Professor Van der Wal, wees De Jong dit voorstel van de hand met het argument dat zijn instituut “die kennis over Indië niet in huis” had.<sup>173</sup>

Toch was er sprake van enige paniek in kleine kring over de mogelijkheid dat De Jong zich wederom zeer kritisch zou uitlaten over het Nederlandse militaire optreden in Indonesië. Die angst was vooral aanwezig bij Defensie. Dit blijkt uit de eerste vergadering van de meeleescommissie die De Jong zou ondersteunen bij het vervaardigen van *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, begin 1969. De Jong was net begonnen met schrijven toen Hueting voor de televisie zijn verhaal deed. Dit deed enkele leden van de meeleescommissie vragen stellen over de manier waarop De Jong de strijd in de voormalige Nederlandse kolonie zou behandelen in zijn reeks. Hoewel dit in 1969 nog lang niet aan de orde was, werd er, voornamelijk vanuit de Sectie Krijgsgeschiedenis, bezwaar aangetekend tegen het feit dat deze geschiedenis beschreven zou worden door De Jong zelf. Het toenmalige hoofd, luitenant-kolonel Van Ojen, bracht in een extra ingelaste vergadering van de meeleescommissie op 10 februari 1969, naar voren dat volgens hem

---

<sup>170</sup> Boudewijn Smits, *Loe de Jong 1914-2005: Historicus met een missie* (Amsterdam 2014) 258.

<sup>171</sup> Scagliola, *Last van de oorlog*, 222.

<sup>172</sup> Ibidem.

<sup>173</sup> Smits, *Loe de Jong*, 741.

“inschakeling van hulpauteurs, met name voor het “Indische deel”, enige tijdwinst zou bieden”.<sup>174</sup> Of het hem hier echt om tijdwinst ging valt te betwijfelen. Waarschijnlijker is dat hij De Jong en zijn linkse pen met dit voor Defensie gevoelig liggende onderwerp niet vertrouwde. De Jong stelde dat hij dit voorstel “een onmogelijkheid” vond, maar dat het ook niet nodig was, omdat er genoeg informatie aanwezig was bij de Indische afdeling van zijn instituut.<sup>175</sup> Het is interessant dat hij juist dit argument gebruikte om weerstand te bieden tegen de bezwaren van zijn meelezers, terwijl hij tegenover de regering het tegenovergestelde argument gebruikte om de mogelijkheid om bij de Excessennota betrokken te raken af te wimpelen. Waarschijnlijk wilde hij op dit moment (nog) niet zijn vingers aan dit gevoelige onderwerp branden.

Aangezien zowel het RIOD als de Sectie Krijgsgeschiedenis zich bezighield met het Nederlandse oorlogsverleden waren ze als het ware tot elkaar veroordeeld. De samenwerking begon in 1945, vlak na de Tweede Wereldoorlog, toen medewerkers van beide instituten samen optrokken om archiefmateriaal over de oorlog te verzamelen in het buitenland. De samenwerking was succesvol. Zozeer zelfs dat de latere directeur van de Sectie Militaire Geschiedenis Piet Kamphuis zijn instituut ‘het zusterinstituut’ noemde.<sup>176</sup> Vanaf het moment waarop De Jong begon met het schrijven van zijn ‘Geschiedwerk’, lazen één of meerdere medewerkers van de Sectie mee met de conceptteksten. De briefwisselingen tussen De Jong en de hoofden van de Sectie bevatten vooral in de jaren vijftig en zestig een vriendschappelijke toon.<sup>177</sup>

Loe de Jong kan zonder twijfel het Nederlandse morele geweten over de Tweede Wereldoorlog worden genoemd. Hem was veel media-aandacht beschoren, wat hem goede verkoopcijfers van zijn boekenserie opleverde. Hoe sterk dit in contrast stond met geschiedschrijving over de Indonesische dekolonisatieoorlog, stelt historicus Elsbeth Locher-Scholten treffend in haar artikel over de totstandkoming van de bronnenpublicatie *Officiële bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950*, vervaardigd door de Rijkscommissie voor Vaderlandse Geschiedenis. Locher-Scholten toonde in dit artikel aan dat toen de regering in 1960 M. Boon toestemming gaf om in zijn eentje en in het grootste geheim bronnen over de Indonesische dekolonisatieoorlog te verzamelen, op het RIOD al vijftien jaar lang dertig medewerkers aan het werk waren om gegevens te verzamelen en bronnen uit te geven over de Tweede Wereldoorlog. In datzelfde jaar bracht De Jong met zijn televisieprogramma *De bezetting* de Tweede Wereldoorlog in de Nederlandse huiskamers.<sup>178</sup>

Na zijn pensioen besloot De Jong om niet één deel, maar meerdere delen over de strijd in Indonesië toe te voegen. Begin 1981 vroeg hij in een nota toestemming aan de minister om de onderwerpen kolonialisme en dekolonisatie toe te voegen aan zijn reeks, waarna hij, na die toestemming verkregen te hebben, begon met zich te verdiepen in de Indische collectie van het RIOD.<sup>179</sup> Naar eigen zeggen was Indonesië voor De Jong nieuw terrein. Hij had zich wel beziggehouden met India en het Verenigd Koninkrijk, maar nauwelijks met Indonesië. In eerste instantie legde hij zich dus toe op een omvangrijke

---

<sup>174</sup> Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Defensie; Generale Staf / Staf van de Bevelhebber Landstrijdkrachten, nummer toegang 2.13.196, inventarisnummer 3210, 10 februari 1969.

<sup>175</sup> Ibidem.

<sup>176</sup> Kamphuis, ‘Het zusterinstituut’, 228, 229.

<sup>177</sup> NIOD, Collectie 700: V: Geschiedwerk, 1969, bijvoorbeeld brief De Jong naar Kneepkens, 30 oktober 1969; brief Kneepkens aan De Jong, 13 november 1969; brief De Jong aan Van Ojen, 13 november 1969.

<sup>178</sup> Locher-Scholten, ‘Een bronnenpublicatie als signaal van koloniaal trauma?’, 477.

<sup>179</sup> Smits, *Loe de Jong*, 742.

literatuurstudie voordat hij begon met schrijven.<sup>180</sup>

Deel 11a van zijn reeks, waarin De Jong de koloniale maatschappij van Nederlands-Indië behandelde, bracht al gelijk veel kritiek teweeg, zowel in het voortraject als na publicatie. De kritiek van de meelezers spitste zich voornamelijk toe op de manier waarop De Jong de koloniale samenleving beschreef: hij zou in zijn beschrijving te veel op de negatieve kanten van de Nederlandse overheersing ingaan en te weinig aandacht hebben voor de gunstige resultaten van de Nederlandse aanwezigheid.<sup>181</sup> Na publicatie van deel 11b kwam er nog meer kritiek, voornamelijk over de manier waarop De Jong de eerste president van Indonesië, Soekarno, beschreef. Soekarno stond bij veel Nederlanders bekend als collaborateur, omdat hij met de Japanners had samengewerkt toen zij Indonesië in 1942 bezetten. De Jong was het hier niet mee eens, hij zag Soekarno juist als een strategisch politicus, die met een Indonesisch doel handelde toen de Japanners Indonesië binnenvielen. Volgens De Jong heeft zijn mening over dit deel van de Nederlandse geschiedenis bijgedragen aan de manier waarop hij de oorlog heeft beschreven in zijn deel 11a. “De opvattingen van een historicus moeten in overeenstemming zijn met de werkelijkheid, maar zijn altijd op een bepaalde manier gekleurd.”<sup>182</sup>, was het oordeel van de historicus.

De grootste kritiek, die uitliep op een publieke rel, kwam echter op deel 12: *Epiloog*, waarin De Jong zich aan de dekoloniatiekwestie wijdt. Socioloog Jacques van Doorn zou deze situatie later karakteriseren als de ‘tweede excessenaffaire’.<sup>183</sup> De vraag die in dit hoofdstuk centraal staat is: welke rol speelde de Sectie Militaire Geschiedenis in de kritiek die werd geuit op deel 12 van De Jongs *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*?

### C.A. Heshusius

De belangrijkste aanstichter van deze tweede excessenaffaire was kolonel Heshusius. Na ontvangst van de concepttekst van De Jong speelde hij het manuscript door aan *De Telegraaf*, waarna er meerdere boze artikelen over de tekst van De Jong in de krant verschenen. Officieel was Heshusius in 1987 geen (vrijwillig) medewerker bij de Sectie Militaire Geschiedenis meer, maar hij liep er nog regelmatig in en uit en besprak zijn zienswijze graag met werknemers van de Sectie.<sup>184</sup>

De ontstane ophef spitste zich toe op de deelparagraaf ‘Oorlogsmisdrijven’ van de concepttekst voor deel 12. Hierin concludeerde De Jong dat er “op een veel grotere schaal misdrijven [waren] gepleegd dan de regeringsnota in ‘69 deed vermoeden en [dat] de vervolging en berechting daarvan schril [afstaken] bij die van de oorlogsmisdrijven gepleegd door Duitsers en Japanners.”<sup>185</sup> Het is een eufemisme om te stellen dat dit slecht viel bij Heshusius en andere Indiëveteranen, maar ook de meelezers die geen persoonlijke band met de dekoloniatieoorlog hadden keurden deze conclusie af evenals het gebruik van de term ‘oorlogsmisdrijven’.<sup>186</sup> Zoals gebruikelijk stuurde De Jong zijn conceptteksten naar zijn vaste meelescommissie en een aantal experts op het gebied waar zijn specifieke deel zich op richtte. Voor deel 12 waren er zestien meelezers, onder wie Heshusius en luitenant-

---

<sup>180</sup> Remco Meijer, *Oostindisch doof: Het Nederlandse debat over de dekolonisatie van Indonesië* (Amsterdam 1995) 73.

<sup>181</sup> Smits, *Loe de Jong*, 744.

<sup>182</sup> Meijer, *Oostindisch doof*, 73, 75.

<sup>183</sup> Smits, *Loe de Jong*, 751.

<sup>184</sup> Interview Petra Groen, 6 mei 2019.

<sup>185</sup> Scagliola, *Last van de oorlog*, 227, noot 131: De Jong, typoscript paragraaf ‘Oorlogsmisdrijven’, 1425, 1426.

<sup>186</sup> Smits, *Loe de Jong*, 751.



generaal Frans van der Veen, tevens oud-KNIL officier en na de dekolonisatieoorlog Bevelhebber der Landstrijdkrachten. Van der Veen was officieel ook geen medewerker van de Sectie, maar was toch, evenals Heshusius, vaak op de Sectie te vinden. De reden dat het handelen van Heshusius en Van der Veen omtrent het manuscript van De Jong in deze scriptie worden behandeld is niet omdat de Sectie verantwoordelijk zou zijn geweest voor hun handelen, maar om aan te geven welke invloed deze oud-KNIL officieren hadden op het wetenschappelijke klimaat van de Sectie. Hun (duidelijke) meningen werden breed aangehangen in KNIL-kringen, wat betekende dat de Sectie ze niet helemaal kon negeren.<sup>187</sup> Beide heren konden goed met elkaar overweg, waarschijnlijk omdat ze dezelfde mening wat betreft de strijd in Indonesië aanhingen. Kortom, Heshusius ging samen met andere veteranen de strijd aan met De Jong en zijn 'linkse pen'.

Heshusius had in 1983 ook al de functie van meezer vervuld bij deel 11a, waarbij hij in zijn commentaar De Jong had gewaarschuwd dat er in "welwillende Indische kringen" grote onrust was ontstaan over het manuscript.<sup>188</sup> Ook schreef hij:

"Zelf steeds als niet-historicus gestudeerd hebbend en veel ter zake kundige mensen beluisterd hebbend, heb ik mij een achtergrond gevormd van diverse zaken betreffende de oorlog tot maart 1942 in Nederlands-Indië. Toen ik uw regels in hoofdstuk I las, is de schrik mij om het hart geslagen. "Moet Nederland zo worden voorgelicht?" dacht ik. Vandaar dat ik in de pen ben geklommen. [...] Ik had in alle bescheidenheid u willen vrijwaren tegen zekere koeien van fouten teneinde uw goede naam niet in de waagschaal te stellen en anderzijds ons volk zo objectief mogelijk voor te blijven lichten. Ik achtte het wel mijn plicht dit te doen, ook al wanneer u mijn gegevens niet accepteert. In dat geval zoudt u bij critiek achteraf niet kunnen zeggen: men heeft mij niet gewaarschuwd."<sup>189</sup>

In zijn kritiek op deel 12 veranderde zijn semi-beleefde toon naar ronduit onbeleefd. Nadat hij de concepttekst van hoofdstuk 7 ('De worsteling met de Republiek') van deel 12 had ontvangen, speelde hij de tekst door naar Prosper Ego, van de Stichting Oud-Strijders Legioen. Dit deelde hij De Jong begin november 1987 per brief mee, evenals het dringende verzoek om "de teneur en uw persoonlijke conclusies daaruit weg te laten c.q. te herzien. Aangezien niemand anders dan u zelf daar enige behoefte aan heeft."<sup>190</sup> Toen De Jong hem antwoordde dat hij het een zeer kwalijke zaak vond dat Heshusius zijn concepttekst zonder te overleggen aan derden had doorgespeeld en dat dit in de twintig jaar dat hij aan zijn 'Geschiedwerk' werkte nog nooit was gebeurd<sup>191</sup>, was Heshusius hier allesbehalve van onder de indruk. In een reactie op De Jong schreef hij dat hij het naïef vond dat De Jong dacht dat zijn conceptteksten nooit met derden besproken waren geweest, waar hij aan toevoegde dat hij dit ook een normale gang van zaken vond, "Het zijn toch geen staatsgeheimen!"<sup>192</sup> "Tenslotte loopt u bij uw verhalen over "oorlogsmisdrijven" van Nederlandse militairen in Indonesië dusdanig met dragonders-laarzen door de porceleinkast dat de commotie van deze dagen wellicht niet eens zo gek is. [...] Met uw regels rukt u vele geheelde wonden

---

<sup>187</sup> Interview Piet Kamphuis, 10 april en 11 juni 2019.

<sup>188</sup> Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD), Amsterdam, Archief 302: Geschiedwerk L. de Jong, inventarisnummer 194, brief van Heshusius naar De Jong, 10 maart 1983.

<sup>189</sup> NIOD, Archief 302: Geschiedwerk L. de Jong, inv. nr. 194, brief van Heshusius aan De Jong, 10 maart 1983.

<sup>190</sup> NIOD, Archief 302: Geschiedwerk L. de Jong, inv. nr. 221, brief Heshusius aan De Jong, 11 november 1987.

<sup>191</sup> NIOD, Archief 302: Geschiedwerk L. de Jong, inv. nr. 221, brief De Jong aan Heshusius, 13 november 1987.

<sup>192</sup> NIOD, Archief 302: Geschiedwerk L. de Jong, inv. nr. 221, brief Heshusius aan De Jong, 29 november 1987.

weer open.”<sup>193</sup> Heshusius informeerde De Jong nergens in zijn brieven expliciet over het feit dat hij de concepttekst van de paragraaf ‘Oorlogsmisdrijven’ naar de redactie van *De Telegraaf* had gestuurd en dat die krant er op 11 november een voorpagina aan wijdde met de titel “Historici kraken werk Lou De Jong”. Het artikel maakte melding van het feit dat vijf anonieme meelezers van het manuscript van De Jong de minister van Onderwijs en Wetenschappen hadden aangeschreven met het verzoek om publicatie van het manuscript tegen te gaan.<sup>194</sup> Twee dagen later, op 20 november, verscheen er een tweede artikel over de materie in *De Telegraaf* onder de kop “Excessen niet te vergelijken met Duitse en Japanse”, waarin journalist Wilma Nanninga wederom Heshusius citeerde en flarden van De Jongs concepttekst de revue liet passeren.<sup>195</sup>

Heshusius maakte hierover alleen zijdelings in zijn commentaar op de desbetreffende paragraaf de opmerking: “Bovendien hebt u vermoedelijk al uit de media vernomen – RVO heeft toch een knipseldienst? – wat ik als amateur-historicus over die regels van u denk, tesamen met de andere “militairen-uit-Indië-van-toen””.<sup>196</sup> Nadat De Jong het artikel in *De Telegraaf* onder ogen had gekregen en het commentaar van Heshusius had gelezen, trok hij zich terug uit de correspondentie met Heshusius. Toen Heshusius hem maanden later nog een brief stuurde waarin hij zijn opvattingen over het uiteindelijk verschenen deel 12 uit de doeken deed, stuurde De Jong slechts enkele regels terug, waarin hij aangaf geen correspondentie met hem te willen voeren zolang hij bleef ontkennen zich incorrect te hebben gedragen met betrekking tot het ‘vertrouwelijke karakter’ van zijn concepttekst.<sup>197</sup> De Jong zei later over deze gebeurtenis: “Ik had nooit verwacht dat een meelezer met een deel van mijn manuscript naar de pers zou gaan. Uitgerekend bij deel 12, *Epiloog*, na twintig jaar waarin zoveel mensen vertrouwelijk inzage hadden gehad, is dat gebeurd.”<sup>198</sup>

Op 1 december 1987 werd kapitein Westerling begraven. Door alle commotie in *De Telegraaf* en daarbuiten onder Indiëveteranen liep de begrafenis uit op een manifestatie tegen de publicatie van deel 12 van *Het Koninkrijk*. Indiëveteranen riepen zelfs op tot een ‘derde politionele actie’ onder de codenaam ‘Madjomodo’: MAakDeJONGMOndDOod. Daarnaast klaagde H. Düsger, die van augustus 1945 tot eind 1947 hoofd van de militaire inlichtingendienst in Indonesië was geweest, De Jong aan wegens smaad. Deze aanklacht werd echter afgewezen door de Amsterdamse Officier van Justitie, aangezien verschillen van mening over het verleden geen strafbaar feit betroffen.<sup>199</sup>

Een interessante toevoeging aan dit geheel is dat Heshusius in 1990 werd onderscheiden met de Prins Maurits-medaille voor militaire geschiedschrijving. Dit geeft aan dat zijn werk in militaire kringen niet alleen zeer gewaardeerd werd, maar ook dat het grootste deel van de Nederlandse krijgsmacht achter hem en zijn opvattingen stond, ook voor wat betreft zijn aanval op De Jong.<sup>200</sup>

## Frans van der Veen

Frans van der Veen bekritiseerde de concepttekst van De Jong min of meer in essayvorm. In

---

<sup>193</sup> NIOD, Archief 302: Geschiedwerk L. de Jong, inv. nr. 221, brief Heshusius aan De Jong, 29 november 1987.

<sup>194</sup> Wilma Nanninga, ‘Historici kraken werk Lou de Jong’, *De Telegraaf* (18-11-1987).

<sup>195</sup> Wilma Nanninga, “Excessen niet te vergelijken met Duitse en Japanse”, *De Telegraaf* (20-11-1987).

<sup>196</sup> NIOD, Archief 302: Geschiedwerk L. de Jong, inv. nr. 221, brief Heshusius aan De Jong, 29 november 1987.

<sup>197</sup> NIOD, collectie 700: V: Geschiedwerk, H-K, 1988, brief De Jong aan Heshusius, 8 juni 1988.

<sup>198</sup> Meijer, *Oostindisch doof*, 76.

<sup>199</sup> Smits, *Loe de Jong*, 753; Meijer, *Oostindisch doof*, 76.

<sup>200</sup> J. Th. M. Bank en P. Romijn (red), *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 14: reacties, tweede helft (’s-Gravenhage 1991) 970.

een pagina's lange repliek stelt Van der Veen met meerdere, voornamelijk juridische argumenten aan de orde waarom volgens hem het optreden van Nederlandse militairen in Indonesië in geen geval omschreven mag worden met de term oorlogsmisdrijven.<sup>201</sup> Als reactie hierop stelde De Jong hem in de gelegenheid zijn repliek uit te werken tot een volwaardig essay dat uiteindelijk achteraan in deel 12 zou worden gepubliceerd. Bij wijze van uitleg van dit aanbod, schrijft De Jong:

“Ik heb geen enkele behoefte om, gesteld al dat dat mogelijk was, te bevorderen dat mijn eigen visie een monopoliepositie zou krijgen en het komt mij voor dat het aanbeveling verdient om er ook mijnerzijds zorg voor te dragen dat op enkele moeilijke en delicate punten tegelijk met mijn visie (als ik die uiteindelijk zou handhaven) in hetzelfde deel een van de mijne afwijkende wordt gepubliceerd.”<sup>202</sup>

Van der Veen nam het aanbod dankbaar aan en klopte vervolgens bij Petra Groen aan voor commentaar op zijn stuk. Groen bedankte voor de eer, aangezien ze zich wenste te distantiëren van de kritiek uit de hoek van oud-Indiëstrijders. Hoewel Groen dus niet optrad als historisch adviseur, bedankte Van der Veen haar in zijn essay toch “voor haar geschiedkundige correcties”.<sup>203</sup>

Het essay werd uiteindelijk een vurig pleidooi tegen de term oorlogsmisdrijven als beschrijving van de wandaden begaan door Nederlandse militairen tijdens de Indonesische dekolonisatieoorlog. Na een juridische argumentatie afgewerkt te hebben, wijdde Van der Veen zich aan de omstandigheden die de Nederlandse militairen tot dit optreden dreef en het vervolgens ook rechtvaardigde. Volgens de auteur begingen enkel sadisten ‘excessen’ en zou het alleen sprake geweest zijn van incidentele individuele ontsporingen. Alleen in het geval van Zuid-Celebes kon er van een zevental weken durende systematische contraterreur gesproken worden. Iets dat hij vervolgens weer rechtvaardigde door te stellen:

“Overmacht dwong tot contra-terreur en is de rechtvaardiging ervan, hetgeen tevens leidt tot schulditsluiting, Immers er bestond geen andere mogelijkheid de bevolking te beschermen tegen de Republikeinse terreur (subsidiariteitsbeginsel). [...] Hoewel als gevolg van de contra-terreur meer doden zijn gevallen dan door de terreur van de Republikeinen, kunnen de aantallen slachtoffers veroorzaakt door beide partijen, geacht worden van gelijke orde van grootte te zijn, zodat ook het proportionaliteitsbeginsel geen geweld werd gedaan.”<sup>204</sup>

Van der Veen gebruikte de sociologische theorieën van Van Doorn en Hendrix in hun *Ontsporing van geweld* om het gebruik van grensoverschrijdend geweld van Nederlandse militairen te legitimeren.<sup>205</sup> Waarom De Jong het nodig vond om zo'n sterke tegenreactie op zijn eigen manuscript in zijn boek op te nemen is nog altijd de vraag. In 1995 gaf hij hiervan de volgende uitleg:

---

<sup>201</sup> NIOD, Archief 302: Geschiedwerk L. de Jong, inv. nr. 222, brief Van der Veen aan De Jong, 26 november 1987.

<sup>202</sup> NIOD, Archief 302: Geschiedwerk L. de Jong, inv. nr. 222, brief De Jong aan Van der Veen, 7 december 1987.

<sup>203</sup> F. van der Veen, ‘Het optreden van de Nederlandse en de Republikeinse strijdkrachten 17 augustus 1945 – 15 augustus 1949’, in: Loe de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 12 (‘s-Gravenhage 1988) 1134-1149, aldaar 1134.

<sup>204</sup> *Ibid.*, 1146.

<sup>205</sup> Meijer, *Oostindisch doof*, 64.

“Wat betreft de als bijlage opgenomen beschouwing van luitenant-generaal b.d. F. van der Veen, ik bestrijd dat ik daarmee geschiedschrijving in commissie heb gepleegd. Dat wil zeggen: al mijn werk draagt de hand van één persoon, maar is in commissie geschreven. Alleen zijn de delen 1 tot en met 10 verschenen zonder melding te maken van afwijkende meningen. Voor Brugmans, Kwantes en Van der Veen geldt dat zij niet uitsluitend een particulier standpunt verwoordden, maar dat zij tot mijn adviseurs behoorden en dat een deel, zij het een betrekkelijk klein deel, van de Nederlanders hun kritiek ondersteunde. Het was mijn eigen keuze en verantwoordelijkheid om voor te stellen: laat dat maar gezegd worden. Dat Van der Veen van de door mij geboden mogelijkheid tot een eigen beschouwing gebruik heeft willen maken, is, dunkt mij, wel het duidelijkste bewijs dat mijn definitieve tekst van het zevende hoofdstuk absoluut geen knieval is.”<sup>206</sup>

Hoewel degenen die tegen het gebruik van de term ‘oorlogsmisdrijven’ aageerden het luidst aanwezig waren in het debat, werd deze kritiek niet door iedereen gedeeld. Veel meelezers gaven geen commentaar op het gebruik van de term en Cees Fasseur, architect van de *Excessennota* een kleine twintig jaar eerder, uitte juist lof over de wijze waarop De Jong nieuw licht op de dekolonisatieperiode liet schijnen.<sup>207</sup> Toen De Jong later advies aan hem vroeg over het gebruik van de term oorlogsmisdrijven, spoorde Fasseur hem aan de term niet af te zwakken.<sup>208</sup> Ook Joop Hueting betuigde zijn steun aan De Jong en het gebruik van de term.<sup>209</sup>

### Petra Groen

Volgens het jaarverslag van de Sectie Militaire Geschiedenis lazen Hans Zwitser (tot 1 mei), Piet Kamphuis, Jan Janssen en Petra Groen in 1987 mee met deel 12 van De Jongs reeks. “De inhoud van de concept-hoofdstukken 7 en 8 over het Nederlands militair optreden in Indonesië in de jaren ’45-’50 en de daarover, na de publicatie in *De Telegraaf*, gevoerde publieke discussie, vergde met name van de laatstgenoemde medewerkster de nodige aandacht,” concludeerde het jaarverslag.<sup>210</sup>

In 1982 begon Groen als wetenschappelijk medewerker op de Sectie. Ze was de eerste burgerhistoricus die niet via de dienstplicht een ingang bij het instituut vond, en tevens de eerste vrouwelijke historicus binnen de Sectie. In november 1981 verscheen een advertentie in het *NRC-Handelsblad* die voor de werving van een nieuwe wetenschappelijk medewerker die zich zou toeleggen op “het verrichten van onderzoek en het vastleggen van de resultaten daarvan in [een] publicatie” over het optreden van het KNIL en de KL in Indonesië in de jaren 1945-1950.<sup>211</sup> De term ‘politieele acties’ kwam in deze advertentie niet voor, het zal wellicht met opzet zo neutraal mogelijk verwoord zijn. Wel werd er een “grondige kennis van de Nederlandse koloniale geschiedenis vereist.” Groen, die in 1979 was afgestudeerd aan de Universiteit Utrecht bij Prof. dr. Van der Wal op de oprichting, het functioneren en de ondergang van de deelstaat Oost-Indonesië ten tijde van de

---

<sup>206</sup> Meijer, *Oostindisch doof*, 77.

<sup>207</sup> NIOD, Archief 302: Geschiedwerk L. de Jong, inv. nr. 221, brief Fasseur aan De Jong, 9 november 1987.

<sup>208</sup> Meijer, *Oostindisch doof*, 108.

<sup>209</sup> Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV), Leiden, Hueting archief, persoonlijk archief, 1980-1989, brief Hueting aan De Jong, 10 december 1987.

<sup>210</sup> Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf, *Nasporingen en studiën op het gebied der krijgsgeschiedenis*, 81<sup>e</sup> jaarverslag, 1987, 14.

<sup>211</sup> Baanadvertentie van het Ministerie van Defensie in *NRC-Handelsblad*, 07-11-1981.

dekolonisatieoorlog,<sup>212</sup> bleek geschikt voor deze opdracht en werd door Kees Schulten, het toenmalige hoofd van de Sectie, aangenomen voor deze taak.<sup>213</sup>

Groen was dus pas werkzaam bij de Sectie toen ze de taak kreeg toebedeeld om vanuit de Sectie commentaar te leveren op de conceptteksten van de Indische delen van Loe de Jong. Als jonge vrouw in een wereld vol autoritaire manfiguren moet dit geen gemakkelijke opgave zijn geweest. Ruim dertig jaar na dato bevestigt Groen dit beeld: “het was pittig. Ik was natuurlijk net afgestudeerd en toen moest ik toch een autoriteit als De Jong bekritisieren.”<sup>214</sup> Naar eigen zeggen groeide ze wel in die taak, aangezien De Jong zijn Indische delen in vijf jaar tijd schreef en Groen bij elk deel nieuwe werkervaring had opgedaan. Groens commentaar op deel 12 volgde nadat *De Telegraaf* er een krantenkop aan had gewijd en de publieke rel zich al had ontkiemd. De Sectie moest dus duidelijk maken aan welke kant ze stond.<sup>215</sup> Het ‘nieuws’ uit *De Telegraaf* vond zijn weg tot in de kamers van de Defensietop. Tijdens een vergadering van de Defensieraad werd het manuscript van De Jong besproken. De Directeur Algemene Beleidszaken stelde dat er “ca. 45 meelezers [zijn], waaronder militaire deskundigen, die in feite mede verantwoordelijkheid dragen.”<sup>216</sup>, waarmee hij ongetwijfeld doelde op de historici van de Sectie en dus voornamelijk op Groen. De Defensieraad besloot geen stappen te ondernemen, maar de bovenstaande opmerking doet vermoeden dat ze enerzijds vertrouwen hadden in de Sectie, en anderzijds ook het idee hadden dat de militair-historici van de Sectie met hun commentaar in dezelfde lijn als de Defensietop zou redeneren. De druk op Groen en haar taak van commentaar geven werd kortom opgevoerd. Zo ervoer zij dit ook: “Beide heren [Heshusius en Van der Veen] liepen bij me binnen om druk op mij uit te oefenen, dat ik De Jong maar moest vertellen wat zij ervan vonden. Maar daar was ik natuurlijk niet voor. Dit is een situatie waarin ik duidelijk druk heb gevoeld.”<sup>217</sup> Dit blijkt ook uit de beschrijving van het toenmalige hoofd van de afdeling Auteurs en Research Piet Kamphuis: “Moet je je voorstellen, zo’n oud-bevelhebber [Van der Veen] belt zijn opvolger op – die mannen kennen elkaar – ‘amice, die De Jong, wat een schande! Je moet die historici van jou maar eens stevig aan het werk zetten’. En dat kwam dan bij ons binnen.”<sup>218</sup>

In haar commentaar trok Groen in eerste instantie de relevantie van deel 12 in twijfel:

“Ik vraag mij af waarom u 400 pagina’s besteedt aan de “worsteling met de Republiek” in een werk dat tenslotte het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog tot onderwerp zou moeten hebben. [...] De strijd met de Republiek was echter maar zeer gedeeltelijk het gevolg van de Tweede Wereldoorlog. Deze werkte als een katalysator voor processen die al lang voor die oorlog in gang waren gezet zoals het toenemend nationalisme onder de Indonesische bevolking en het verval van Nederland als grote mogendheid met de daarbij horende verzwakking van zijn politieke en militaire positie. Het zou mijns inziens meer op zijn plaats zijn geweest als u het verband tussen de Tweede Wereldoorlog en de dekolonisatie binnen het

<sup>212</sup> Interview Petra Groen, 6 mei 2019.

<sup>213</sup> Interview Kees Schulten, Den Haag, 15 april 2019.

<sup>214</sup> Interview Petra Groen, 6 mei 2019.

<sup>215</sup> Interview Piet Kamphuis, 10 april 2019.

<sup>216</sup> Nationaal Archief, Den Haag, Minister van Oorlog als lid van Directie B-vergaderingen, 1951-1959, De grote Staf, 1959-1963; Defensieraad, 1963-1975 en de Ochtendvergaderingen, 1972-1975, nummer toegang: 2.13.162, inventarisnummer 75. [Momenteel in overdracht van Semi-statisch Archief naar Nationaal Archief].

<sup>217</sup> Interview Petra Groen, 6 mei 2019.

<sup>218</sup> Interview Piet Kamphuis, 10 april 2019.

Koninkrijk uit de doeken had gedaan, kort het verloop van die dekolonisatie had geschetst en eventueel nog was ingegaan op de effecten van deze dekolonisatie voor de Nederlandse samenleving.”<sup>219</sup>

Hoewel Groen dus aanvankelijk kritiek had op de inhoud van het manuscript, stelt ze vandaag de dag respect te hebben voor het feit dat De Jong dit boek aan zijn reeks wilde toevoegen: “[h]ij had wel lef, daar had ik wel bewondering voor. En *au fond*, dat hij aangaf dat Nederland hier niet de slachtofferrol maar de daderrol had en de veroordeling van het kolonialisme die erin zat, daar was ik het helemaal mee eens.”<sup>220</sup>

Toen kwam de hete aardappel: de paragraaf ‘Oorlogsmisdrijven’. Hierbij maakte Groen vier ‘algemene opmerkingen’, een uitzondering, aangezien ze normaal gesproken alleen ‘detailkritiek’ formuleerde, waarin ze commentaar leverde op specifieke stellingen of bewoordingen die in haar optiek onjuist waren. Over de vraag die De Jong opwierp of de daden van Nederlandse militairen in Indonesië vergelijkbaar waren met de daden van Duitsers en Japanners en hoe de Nederlandse rechtspraak erover oordeelde, stelde Groen in haar commentaar:

“Hierbij zou ik willen opmerken dat het zeker sinds het in 1969 in opdracht van de Nederlandse regering verrichte onderzoek zonneklaar is dat er excessief geweld gebruikt is door Nederlandse militairen in de strijd met de Republiek. Waarom u die vraag dan ook opnieuw aan de orde wilt stellen is mij een raadsel. [...] “Nu baseert u uw uitspraken op de opsomming van 5 rechtszaken die u zonder verder argumentatie als exemplarisch meent te kunnen voorstellen. Ik acht een dergelijke werkwijze historisch onverantwoord.”<sup>221</sup>

In de tweede algemene opmerking stelde Groen aan de orde dat hoewel De Jong stelde dat de *Excessennota* het topje van de ijsberg was en er sprake was geweest van ‘systematische wreedheid’, de historicus geen nieuwe onderzoeksresultaten in zijn manuscript presenteerde, maar zich enkel baseerde op de *Excessennota* en het boek *Ontsporing van geweld* van Van Doorn en Hendrix. Hier ageerde Groen tegen:

“U wekt [...] door de onoverzichtelijke wijze waarin u pagina na pagina het ene na het andere misdrijf aaneen rijgt de indruk dat er systematisch excessief geweld gebruikt is door het gehele Nederlands(-Indische) leger dat tegen de Republiek vecht. [...] Tegen deze suggestieve geschiedschrijving heb ik grote bezwaren. [...] Zonder diepgravend onderzoek zoals b.v. door IJzereef in de Zuid-Celebes affaire is gepleegd, kan men zijn veronderstellingen niet tot waarheid verheffen.”<sup>222</sup>

Het derde punt dat Groen maakte in haar commentaar over de paragraaf ‘Oorlogsmisdrijven’, betrof een verklaring van de zogenoemde misdrijven. “Als u het zinvol acht om de ontsporingen van Nederlandse zijde uitvoerig te behandelen, lijkt het mij gepast ook de achtergronden van de excessieve geweldpleging aan Nederlandse zijde tenminste enigszins te belichten.”, stelde Groen.<sup>223</sup> Volgens haar waren er drie hoofdoorzaken voor het

---

<sup>219</sup> NIOD, Archief 302: Geschiedwerk L. de Jong, inventarisnummer 222, brief C.M. Schulten aan De Jong, met commentaar van Petra Groen, 27 november 1987, 1.

<sup>220</sup> Interview Petra Groen, 6 mei 2019.

<sup>221</sup> NIOD, Archief 302: Geschiedwerk L. de Jong, inv. nr. 222, commentaar Petra Groen, 27 november 1987, 12.

<sup>222</sup> *Ibid.*, 13.

<sup>223</sup> *Ibid.*, 14.

extreme geweld van Nederlandse militairen. Ten eerste hadden veel Nederlandse KNIL-militairen wraakgevoelens na drie jaar krijgsgevangenschap. Ten tweede hadden ook Ambonese KNIL-militairen nog rekeningen te vereffenen die stamden uit de Tweede Wereldoorlog of *Bersiap* periode. De derde oorzaak had te maken met het feit dat de oorlog uitliep op een guerrilla, wat op verschillende vlakken tot grote chaos leidde.<sup>224</sup>

Het vierde algemene punt dat Groen maakte ging in op de stelling van De Jong dat de Nederlandse autoriteiten waren betrokken bij de Nederlandse oorlogsmisdrijven. Hierbij maakte Groen duidelijk dat er nooit orders van hogerhand zijn gegeven aan Nederlandse militairen waarin werd aangezet tot oorlogsmisdaden, hoewel het wel aantoonbaar was dat de Nederlandse autoriteiten van sommige misdrijven op de hoogte waren.<sup>225</sup>

Na deze algemene opmerkingen gemaakt te hebben, gaat Groen in op het gebruik van de term 'oorlogsmisdrijven'. Ze stelt de term 'excessieve geweldpleging' te prefereren, aangezien hiermee "niets ter zake doende juridische discussies" vermeden zouden kunnen worden.<sup>226</sup> Wat was haar motivatie achter dit advies? Ruim dertig jaar later licht Groen haar motivatie toe:

"Ik wist, of kon vermoeden, hoeveel hij los zou maken. Daarom vond ik het extra belangrijk dat hij zijn punten moest kunnen bewijzen. Dit roept heel veel verzet op, dus dan moet je ook de goede munitie bij je hebben. [...] Ik had het idee, als je dat anders formuleert, dan heb je de ruimte om voor de rest te schrijven wat je wilt. Die term 'oorlogsmisdaden' werkt als een rode lap op een stier: dan waren het SS'ers, dat was het idee. En als je nou die term verandert.... Ik had de indruk dat, omdat de terminologie zo zwaar weegt, je de scherpte uit de discussie kunt halen als je het anders formuleert."<sup>227</sup>

Een toevoeging van De Jong aan zijn uiteindelijke tekst onderschrijft deze argumentatie van Groen:

"Gezien voorts het feit dat er onder de betrokkenen waren die beseften dat excessen voorkwamen die, zij het in een andere historische samenhang gepleegd, op zich genomen wandaden waren waarvoor Duitsers en Japanners als oorlogsmisdadigers werden vervolgd en bestraft, of die daar dicht tegenaan lagen, achten wij het niet juist om de term 'oorlogsmisdrijf' in de aangegeven algemene zin angstvallig te vermijden. Natuurlijk wil dat geenszins zeggen dat *alle* excessen als oorlogsmisdrijf in die algemene zin zou mogen bestempelen – zulks hangt af van de precieze omstandigheden van tijd en plaats. Maar om dan nu aan te geven wanneer er wèl, wanneer er niet van een oorlogsmisdrijf in algemene zin sprake was, houden wij niet alleen voor onuitvoerbaar maar, wat belangrijker is, ook voor onbillijk en onjuist: voor onbillijk omdat het beschikbare feitenmateriaal vol lacunes steekt, en voor onjuist, omdat wij dan de aandacht zouden concentreren op bepaalde excessen en dus op bepaalde bedrivers daarvan. Welnu, dat zou in strijd zijn met onze opvatting dat men de primaire verantwoordelijkheid aan Nederlandse kant daar moet leggen waar zij historisch thuis hoort: bij de hoogste politieke leiding. Van háár ging de opdracht uit om de Republiek te bedwingen, d.w.z. (in het Nederlandse perspectief) een gewapende opstand neer te

---

<sup>224</sup> NIOD, Archief 302: Geschiedwerk L. de Jong, inv. nr. 222, commentaar Petra Groen, 27 november 1987, 14.

<sup>225</sup> Ibidem.

<sup>226</sup> Ibidem.

<sup>227</sup> Interview Petra Groen, 6 mei 2019.

slaan, en zij wist na enige tijd dat dat bedwingen gepaard ging met excessen en zij heeft, toen zij dat wist, onvoldoende ingegrepen.”<sup>228</sup>

Hoewel Groen dus gelijk leek te krijgen over het feit dat verandering van de term ‘oorlogsmisdrijven’ de weg vrij zou maken voor verdere, beter gefundeerde kritiek op de Nederlandse daden in Indonesië en de scherpte inderdaad uit de discussie verdween nadat De Jong de term in zijn uiteindelijke tekst had gewijzigd in ‘excessen’, had Groen achteraf spijt van haar zet:

“Ik heb me laten beïnvloeden. Ik heb die twee heren in mijn nek gehad en heb gedacht dat ik de discussie misschien kon openbreken door op dit punt toe te geven, maar je kunt een discussie helemaal niet openbreken door op dat punt toe te geven. Achteraf dacht ik: dat had ik niet moeten doen. Daar ben ik niet trots op.”<sup>229</sup>

Had De Jong dan toch gewoon moeten vasthouden aan de term oorlogsmisdrijven? “Juridisch kun je die term niet hardmaken,” stelt Groen, “maar als je kijkt naar wat er feitelijk is gebeurd in Zuid-Celebes en Rawagede, dan is historisch gezien die term wel bruikbaar. En dan kun je hem ook gebruiken, vind ik.”<sup>230</sup> Je zou dus kunnen stellen dat Heshusius en Van der Veen succesvol zijn geweest in het beïnvloeden van Groen, aangezien ze hun zienswijze voor wat betreft het gebruik van de term ‘oorlogsmisdrijven’ aan De Jong heeft overgebracht in plaats van de hare. De vraag is echter of Groen binnen Defensie steun had gekregen wanneer ze De Jong het advies gegeven zou hebben om vast te houden aan zijn terminologie. Dit blijkt niet alleen uit het feit dat het manuscript van De Jong tijdens een vergadering van de Defensieraad werd besproken, maar ook uit de begeleidende brief, die Kees Schulten als hoofd van de Sectie, met het commentaar van Groen naar De Jong stuurde en waarin hij benadrukte: “[d]aarbij wil ik nog nadrukkelijk opmerken dat ik haar algemene kritische notities bij pagina 1383 tot en met 1472 [de paragraaf ‘Oorlogsmisdrijven’] geheel en al onderschrijf.”<sup>231</sup>

Hoewel Groen dus achteraf spijt heeft van haar commentaar over het gebruik van de term oorlogsmisdrijven, ontving De Jong haar commentaar met grote tevredenheid, en bedankte haar er maar liefst drie keer voor. In eerste instantie per telefoon, in tweede instantie per brief als reactie op haar commentaar, waarin hij stelde dat “veruit de meeste van de gemaakte opmerkingen tot nuttige verbeteringen [hadden] geleid.”<sup>232</sup> Een derde uiting van dankbaarheid kwam in de vorm van een discussienota. De Jong stelde nadat hij alle commentaren van zijn meelezers had ontvangen zo’n discussienota op waarin hij de belangrijkste commentaren opnam, die vervolgens besproken werden tijdens een vergadering van zijn vaste begeleidingscommissie. Normaal gesproken mochten alleen leden van de begeleidingscommissie die nota’s inzien, maar voor Petra Groen maakte hij een uitzondering. Na haar commentaar op zijn manuscript ontvangen te hebben zond hij Kees Schulten ook een exemplaar van de nota toe, met daarbij de opmerking: “Mevrouw Groen heeft mij een zo grote dienst bewezen en uw Sectie heeft zich jegens mij zo correct

---

<sup>228</sup> De Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 12: Epiloog, 1060.

<sup>229</sup> Interview Petra Groen, 6 mei 2019.

<sup>230</sup> Ibidem.

<sup>231</sup> NIOD, Archief 302: Geschiedwerk L. de Jong, inv. nr. 222, brief C.M. Schulten aan De Jong, met commentaar van Petra Groen, 27 november 1987.

<sup>232</sup> NIOD, Archief 302: Geschiedwerk L. de Jong, inv. nr. 222, brief De Jong aan Schulten, 15 december 1987.



gedragen, dat ik mevrouw Groen en u graag een, maar dan als strikt vertrouwelijk bedoeld, exemplaar van mijn discussienota toezend.”<sup>233</sup>

Hoewel tot nu toe niemand met zekerheid heeft kunnen vaststellen waarom Loe de Jong uiteindelijk de term ‘oorlogsmisdrijven’ wijzigde in ‘excessen’, hoewel Fasseur en Hueting hem hadden aangespoord zijn rug recht te houden, is het goed denkbaar dat, afgaand op de dankbare reactie van De Jong en het feit dat hij het overgrote deel van haar commentaar heeft aangenomen en toegepast in zijn uiteindelijke boek, dat het commentaar van Petra Groen doorslaggevend is geweest in dit besluit. Na de harde kritiek van oud-KNIL officieren gaf nu een militair historicus, die geen persoonlijke banden met de strijd in Indonesië had, sterk onderbouwde kritiek op het gebruik van de term. Of Groens commentaar inderdaad een doorslaggevende factor was in het aanpassen van de term is niet na te gaan, aangezien we het De Jong niet meer kunnen vragen. In 1995 gaf hij zelf de verklaring:

“Ik heb de titel van de paragraaf ‘oorlogsmisdrijven’ gewijzigd in ‘excessen’, conform de door mij aangehaalde studie van Van Doorn en Hendrix. Wel heb ik een beschouwing over het begrip ‘oorlogsmisdaden’ gehandhaafd, zij het op een voorzichtiger manier, omdat ik er inderdaad in eerste instantie te veel vanuit mijn eigen naoorlogse ervaringen, te zeer vanuit mijn kijk van eind jaren veertig over geschreven had. Ik heb ingezien dat de zaak ingewikkelder lag en heb vervolgens het betreffende gedeelte herschreven.”<sup>234</sup>

Een krantenartikel in *NRC-Handelsblad* waarin Jacques van Doorn zich zeer kritisch over de concepttekst van De Jong uitliet zou eventueel ook van invloed geweest kunnen zijn op de verandering in terminologie, aangezien De Jong het boek *Ontsporing van geweld* van Van Doorn en Hendrix als een van zijn belangrijkste bronnen gebruikte voor deel 12. Van Doorn noemde de tekst een “regelrecht requisitoir”, dat geen rekening hield met het onverwerkte trauma dat de periode van spreken was voor veel Nederlanders. De Jong nam dit artikel bij wijze van uitzondering op in zijn discussienota en schreef erbij: “Dat ik thans van oordeel ben dat hij de vinger legt op de zwakke plek in mijn relaas, zal duidelijk zijn.”<sup>235</sup> Daarnaast zal de keuze tot wijziging misschien niet door louter rationele redenen zijn ingegeven. De kans is aanwezig dat de grote publieke opwinding rondom het gebruik van de term er tevens toe heeft bijgedragen om deze keuze te maken.

### *Oorlogsmisdrijven*

Om te kunnen begrijpen waarom de term ‘oorlogsmisdrijven’ zoveel aversie losmaakte bij zowel veteranen als historici en de ingewikkelde taak van Groen in het becommentariëren van De Jongs manuscript, is het belangrijk om zowel de definitie als de context van de term in acht te nemen. Er zijn grofweg twee redenen aan te wijzen waarom het gebruik van de term in de context van de Indonesische dekolonisatieoorlog zo beladen was. Het eerste bezwaar tegen het gebruik van de term is een juridische. Ten tijde van de Indonesische dekolonisatieoorlog was Indonesië vanuit Nederlands oogpunt gezien nog een kolonie van Nederland, waardoor het hier strikt genomen om een strijd op Nederlands grondgebied ging. Je zou dus eigenlijk juridisch niet van ‘oorlog’ kunnen spreken. Er is dan ook geen

<sup>233</sup> NIOD, Collectie 700: V – Geschiedwerk, Q-T, brief De Jong aan Schulten, 14 december 1987.

<sup>234</sup> Meijer, *Oostindisch doof*, 76-77.

<sup>235</sup> NIOD, Archief 302: Geschiedwerk L. de Jong, inv. nr. 225, Memorie van punten, opgesteld voor de discussie op 21 december 1987 (hoofdstukken 7 en 8), 14 december 1987, 20-21.

oorlogsverklaring aan te pas gekomen. Het ging juridisch gezien om het behoud van eigen grondgebied. De term ‘politieele acties’ onderschreef dit. Verschillende internationale conventies hebben internationale wetgeving rondom oorlogvoering bepaald. De eerste drie Geneefse Conventies dienden ter bescherming van gewonden en krijgsgevangenen en de vierde liet zich uit over de bescherming van burgers. Die vierde Conventie legde vervolgens vast dat deze wetten niet enkel van toepassing waren op interstatelijke conflicten (gewapende conflicten tussen staten), maar ook op intrastatelijke conflicten (gewapende conflicten binnen staten). Problematisch voor de Indonesische dekolonisatieoorlog is echter dat deze vierde Conventie pas op 12 augustus 1949 werd getekend. Toen was officieel de wapenstilstand tussen de Nederlandse krijgsmacht en de Republiek Indonesië al van kracht. Nederland tekende de Conventie wel, zij het aarzelend. Hier komt nog bij dat Nederland en de Republiek al in november 1949 overeengekomen waren om amnestie te verlenen voor vrijwel alle wederzijds gepleegde wandaden. Berechting van oorlogsmisdaden was dus vanaf dat moment uitgesloten.<sup>236</sup>

De term oorlog zou dus alleen met terugwerkende kracht op het Nederlands-Indonesische conflict van toepassing zijn, evenals de term oorlogsmisdaad. Het gebruik van die termen zou, met andere woorden, een anachronisme beteken. Pas in de jaren zeventig hebben de Verenigde Naties de Indonesische leden van de vrijheidsbeweging bestempeld als combattanten van een gewapende macht, maar dit was volgens veel historici en veteranen geen reden om van terminologie te veranderen. Een historicus hoort zich in te leven in de situatie die hij of zij onderzoekt, zonder de uitkomst ervan – die voor ons bekend is, maar voor degenen die in het verleden leefden niet – in oenschouw te nemen, zo is het argument.<sup>237</sup> Vaak gaat dit argument samen met het argument dat oorlog en geweld hand in hand gaan, al helemaal in een guerrillaoorlog, waar een burger moeilijk te onderscheiden valt van een vrijheidsstrijder. In het verlengde hiervan stelden critici dat het gebruik van de term ‘oorlogsmisdaden’ als beschrijving van het gebruik van grensoverschrijdend geweld van Nederlandse militairen, af zou doen aan de daden van de Indonesische strijders en daarmee de context van de Nederlandse daden niet in acht zou worden genomen.<sup>238</sup> Deze argumenten werden door Van der Veen gebruikt in zijn artikel in deel 12 van *Het Koninkrijk van De Jong*.

De tweede grote oorzaak van het hoog oplopen van de emoties in de discussie rondom de term ‘oorlogsmisdaden’ is de emotionele lading van de term. In de jaren tachtig riep de term een zeer sterke associatie met de Tweede Wereldoorlog op. Een oorlogsmisdaad stond als het ware gelijk aan de gruweldaden die Duitse militairen in Oost-Europa verrichtten. Groen stelde in de bundel *Oostindisch doof* van Remco Meijer dat zij in haar proefschrift gekozen had voor de term ‘excessieve geweldpleging’, omdat ze hiermee doelde op dezelfde daden: “marteling, verkrachting, plundering, brandstichting – alle handelingen zonder militaire noodzaak”, maar dan “zonder dat ze die emotionele lading heeft en zonder onmiddellijk tot een juridische discussie te leiden.”<sup>239</sup> Met die emotionele lading doelde Groen op de associatie met de Tweede Wereldoorlog. In 1995 stond Groen dus nog steeds achter het advies dat ze in 1987 aan De Jong had gegeven wat betreft het gebruik van de term ‘oorlogsmisdrijven’. Tegenwoordig is de discussie over het gebruik van de term nog niet voorbij en erkent Groen in een steeds grijzer gebied te zijn beland over dit

---

<sup>236</sup> Oostindie, *Soldaat in Indonesië*, 27-28.

<sup>237</sup> Meijer, *Oostindisch doof*, 114-115.

<sup>238</sup> Oostindie, *Soldaat in Indonesië*, 143.

<sup>239</sup> Meijer, *Oostindisch doof*, 114.

onderwerp: de twijfel over welke term de meest juiste is om te gebruiken is toegenomen. Want “dat moet je Van der Veen en Heshusius nageven, de Nederlandse militairen in Indonesië acteerden niet zoals de SS in Oost-Europa, dat is onvergelijkbaar met elkaar. Daar hebben ze ook een punt. Eigenlijk ben ik er nog steeds niet uit,” geeft ze toe.<sup>240</sup> Deze lading is in de loop der jaren echter sterk verminderd. Tegenwoordig associëren we de term niet meer enkel met SS-daden tijdens de Tweede Wereldoorlog, maar misschien juist eerder met daden die in Srebrenica of Rwanda zijn gepleegd en andere oorlogsmisdaden in het recente verleden. Dit heeft natuurlijk ook te maken met de nieuwe definitie van de termen ‘oorlog’ en ‘oorlogsmisdaden’, die na de Indonesische dekolonisatieoorlog zijn vastgesteld. Zo kun je stellen dat de definitie van de term door het verstrijken van de jaren enigszins is bijgesteld.

Welke terminologie gebruiken hedendaagse historici? Oostindie stelt in de inleiding van zijn boek *Soldaat in Indonesië* dat hij de term ‘oorlogsmisdaden’ gebruikt, omdat hij de richtlijnen van de Geneefse Conventies aanhoudt, en, stelt hij: “Dát er aan Nederlandse zijde sprake is geweest van oorlogsmisdaden in de zin van schendingen van de Geneefse Conventies is volstrekt duidelijk.”<sup>241</sup> Limpach koos er in zijn boek voor om af te zien van het gebruik van zowel de term ‘excessen’ als ‘oorlogsmisdaden’, “omdat ‘oorlogsmisdaad’ een polariserende en juridische term is en omdat het vaak niet mogelijk is voor historici om op de stoel van de rechter te gaan zitten.”<sup>242</sup> Van het woord ‘exces’ zag hij af omdat het volgens hem suggereert dat het om op zichzelf staande gevallen van extreem geweld gaat. In plaats daarvan koos Limpach voor de vagere termen ‘massageweld’ en ‘extreem geweld’. Ook vandaag de dag is het gebruik van de term ‘oorlogsmisdaad’ dus niet onomstreden. Dit laat nieuw licht schijnen op de beslissing van Groen om te adviseren tegen het gebruik van de term ‘oorlogsmisdrijven’. Limpach gebruikte in 2016 dezelfde argumenten om de term niet te gebruiken als Groen in 1987 gebruikte in haar commentaar naar De Jong. Het laatste woord over het gebruik van de term is dus vooralsnog niet gezegd.

### Hans Zwitser

Op 1 mei 1987 ging het hoofd van de afdeling Auteurs en Research majoor Zwitser met pensioen en dus was hij geen medewerker van de Sectie meer toen De Jong zijn concepttekst van deel 12 rondstuurde.<sup>243</sup> Zwitser was daarom ook geen meezeer van de tekst. Dat betekende natuurlijk niet dat de discussie rondom de paragraaf ‘Oorlogsmisdrijven’ aan Zwitser voorbijging. Mogelijkerwijs stelde Heshusius hem van de inhoud van De Jongs concepttekst op de hoogte, aangezien zij in hetzelfde appartementencomplex woonden en regelmatig contact onderhielden.<sup>244</sup> Hoe Zwitser de tekst ook onder ogen had gekregen, het krantenartikel onder de kop “Historici kraken het werk van Lou de Jong” maakte kenbaar dat ook Zwitser verontwaardigd was over de tekst: “Onder de verontwaardigde meelezers is ook het gepensioneerde plaatsvervangend hoofd van de Sectie Militaire Geschiedenis van Defensie, luitenant-kolonel drs. H.L. Zwitser. Hij is bezig met het opstellen van een “tegen”-hoofdstuk.”<sup>245</sup> Hoewel niet alles klopt in dit citaat (Zwitser was geen meezeer en zijn naam is verkeerd gespeld) en het ‘tegen-hoofdstuk’ van Zwitser nooit verscheen, zegt het toch iets over zijn zienswijze en positionering in het debat.

---

<sup>240</sup> Interview Petra Groen, 6 mei 2019.

<sup>241</sup> Oostindie, *Soldaat in Indonesië*, 29.

<sup>242</sup> Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 45.

<sup>243</sup> Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf, Jaarverslag 1987, nummer 81, 3.

<sup>244</sup> Interview Petra Groen, 11 juni 2019.

<sup>245</sup> Nanninga, ‘Historici kraken werk Lou de Jong’.

Enkele weken later liet Zwitzer zich in een artikel in *NRC-Handelsblad* onder de kop 'De Jong parafraseert er op los' uitgebreid uit over de concepttekst. Hierin stelt hij onder andere aan de orde dat De Jong niet over de juiste cijfers beschikte voor wat betreft veroordeelde Japanse oorlogsmisdadigers, waarbij hij zich afvraagt wat er zou gebeuren als geen van de meelezers De Jong hierbij zou corrigeren (hierbij doelde hij waarschijnlijk op zichzelf, aangezien hij deze kennis had, maar zijn taak als meelezer verviel nadat hij met pensioen ging). "Dan worden de onjuiste feiten en cijfers bij De Jong voor velen van zijn lezers een onaantastbaar historisch gegeven", concludeerde Zwitzer.<sup>246</sup>

Ook liet Zwitzer zich zeer kritisch uit over de manier waarop De Jong het boek van IJzereef<sup>247</sup> had gebruikt. "De Jong gebruikt IJzereef alleen maar om uit diens boek te halen wat van zijn gading is. Hij doet dit op zo'n manier dat bij de lezer de indruk kan ontstaan dat beiden op dezelfde golflengte zitten en ook IJzereef het simpele zwart-witschema van De Jong hanteert."<sup>248</sup>

Uiteindelijk besloot hij het artikel met een hard statement:

"Het moet inmiddels wel duidelijk zijn dat het De Jong blijkbaar niet gaat om een evenwichtige en verantwoorde geschiedschrijving. Door zijn loze beweringen, ongegeneerd parafraseren uit andermans werk en simplistische weergave van de werkelijkheid, bereikt hij met zijn paragraaf over de oorlogsmisdaden dat iedereen geschandvlekt is die als militair tussen 1945 en 1950 in Indonesië heeft gediend. Hij zegt wel dat "de meeste in Indonesië ingezette Nederlandse militairen persoonlijk niet bij oorlogs- misdrijven betrokken zijn geweest". Wat zijn echter de bronnen voor zo'n bewering?"<sup>249</sup>

Op dit artikel verscheen in dezelfde krant een paar dagen later een reactie van journalist Henk Hofland, die het opnam voor De Jong. Hij stelde dat De Jong een belangrijke stap zette in de geschiedenis van de nasleep van de Indonesische dekolonisatie in Nederland met dit boek en dat "het publiek, dat nog geen letter van de gewraakte tekst onder ogen heeft gekregen, gevraagd [wordt] om alvast in de verontwaardiging te delen" door de reactie van Heshusius en Zwitzer in Nederlandse kranten.<sup>250</sup> Hofland besluit zijn artikel met de stelling:

"Er is één kracht die na veertig jaar nog onverminderd aanwezig blijkt te zijn. Dat is onze inheemse verontwaardiging, die in geen ander land zo wordt aangetroffen; de verontwaardiging als intimidatie, als opgekookte, opgeblazen vorm van het gelijk hebben, het agressieve onaantastbaar zijn. Het ontwikkelen van dat gevoel, denk ik weleens, gaat gepaard met lustgevoelens die sterker zijn dan het verlangen om te weten wat er werkelijk is gebeurd."<sup>251</sup>

Op zijn beurt reageerde Zwitzer weer op dit artikel met een ingezonden brief, waarin hij schreef: "Het is Hofland blijkbaar ontgaan dat mijn stuk geen andere bedoeling had dan te pleiten voor een onderzoek naar wat er werkelijk is gebeurd en dat de hele discussie uit

---

<sup>246</sup> H.L. Zwitzer, 'De Jong parafraseert er op los', *NRC-Handelsblad* (05-12-1987).

<sup>247</sup> In het hierop volgende hoofdstuk zal verder ingegaan worden op Willem IJzereef en zijn publicatie *De Zuid-Celebes affaire*.

<sup>248</sup> Zwitzer, 'De Jong parafraseert er op los'.

<sup>249</sup> Ibidem.

<sup>250</sup> Bank en Romijn (red), *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 14, 997-998.

<sup>251</sup> Ibid., 999.

de welles-nietes-sfeer wordt gehaald.”<sup>252</sup> Daarnaast oordeelde hij dat, aangezien hij geen meezeer van de conceptteksten van De Jong meer was, en de professionele relatie tussen hen dus opgehouden had te bestaan, hij het recht verworven had om zich hier in het openbaar over uit te laten.

Afgaande op deze laatste reactie is het lastig om de precieze positie van Zwitzer in dit debat te definiëren. Naar eigen zeggen pleitte hij, evenals Groen, voor grondig onderzoek. Maar voor deze stelling was zo’n harde aanval op De Jong als het krantenartikel ‘De Jong parafraseert er op los’ niet nodig. Van een voormalig meezeer zou je zo’n hard publiekelijk oordeel niet verwachten. Er bestond ook een groot verschil tussen Groens commentaar aan De Jong en dat van Zwitzer, Groens voormalige baas. Waar Groen zeer grondig kritiek leverde op het manuscript, maar bleef redeneren vanuit een wetenschappelijk doel, speelde verontwaardiging de hoofdrol bij Zwitzers reactie. Groen gaf in een recenter vraaggesprek aan het dan ook niet eens te zijn met de conclusie van Zwitzer dat De Jong het boek van IJzereef gebruikte om zijn eigen zwart-wit schema in te vullen.<sup>253</sup> Bij wijze van verklaring voor Zwitzers uithaal stelt Groen: “[i]k denk dat het niet eens ging om de ideeën die De Jong aandroeg, maar wel de manier waarop het gebeurde. En het feit dat Nederlandse militairen eigenlijk collectief werden weggezet, in zijn idee, als oorlogsmisdadigers, dat was voor hem een brug te ver.”<sup>254</sup> Dit was echter niet de eerste keer dat Zwitzer zo openlijk kritiek uitte op personen die naar zijn mening geen recht deden aan het Indische verleden. Enkele jaren eerder voerde hij een opgelaten discussie met Rudy Kousbroek over de leefomstandigheden in Japanse krijgsgevangenkampen, wat in het volgende hoofdstuk aan de orde zal komen.

## Conclusie

De publieke discussie rondom de concepttekst van deel 12 van Loe de Jongs *Koninkrijk* illustreert niet alleen de spanning die in de tweede helft van de jaren tachtig in de maatschappij heerste rondom het onderwerp ‘dekolonisatie van Indonesië’ – zeker wanneer het vergeleken wordt met de manier waarop de Tweede Wereldoorlog werd herinnerd en beschreven – maar ook de spanning die binnen de muren van de Sectie Militaire Geschiedenis voelbaar was rondom dit onderwerp. Het feit dat ex-KNIL officieren het nodig achtten in de Nederlandse media de aanval op De Jong te openen over de gebruikte terminologie in zijn concepttekst zegt veel over de positie die zij zich toe-eigenden en hoe sterk zij zich in die positie voelden. Het feit dat zij Petra Groen, als jonge historicus van de Sectie, onder druk zetten om via haar hun zienswijze aan De Jong over te brengen én het feit dat ze hier ten dele in slaagden, onderschrijft deze these.

Interessant is de reactie van Hans Zwitzer. In zijn artikel in *NRC-Handelsblad* laat hij zich fel uit over de concepttekst van De Jong. Hoewel hij zichzelf in de hoedanigheid van academisch geschoold historicus én hoofd van de afdeling Research en Documentatie meer als historicus dan als militair beschouwde, blijkt uit deze verontwaardigde reactie dat hij zich meer militair voelde wanneer het op de discussie over slachtoffer- of daderschap van Nederlandse militairen in Indonesië aankwam.

Historici discussiëren vandaag de dag nog steeds over de term ‘oorlogsmisdaden’. De één vindt de juridische dimensie zodanig van belang dat de term onbruikbaar is om in deze context toe te passen, terwijl de ander die juridische dimensie als ondergeschikt beschouwt. Het staat echter vast dat er verschillende definities van de term ‘oorlogsmisdaden’ bestaan:

---

<sup>252</sup> Bank en Romijn (red), *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 14, 999.

<sup>253</sup> Interview Petra Groen, 6 mei 2019.

<sup>254</sup> Interview Petra Groen, 11 juni 2019.

een juridische, een historische en een militaire, waarbij elke groep zijn eigen redenering hanteert. Vast staat ook dat terminologie met de tijd blijkbaar kan veranderen. Na de afgelopen eeuwwisseling heeft de Tweede Wereldoorlog zijn alleenrecht op de term voorgoed verloren. Wellicht betekent dit dat de term in de toekomst vaker gebruikt zal worden om het gebruik van grensoverschrijdend geweld van de Nederlandse militairen in Indonesië te definiëren. Dat men er vandaag de dag nog steeds niet uit is laat in elk geval zien dat de nasleep van de Indonesische dekolonisatieoorlog in Nederland nog niet voorbij is.

## 5. Op weg naar wetenschappelijke onafhankelijkheid: de jaren 1980-2000

In de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw brak een nieuwe periode aan in de discussie over het Nederlandse militaire optreden tijdens de Indonesische dekolonisatieoorlog, aangezien Indiëveteranen zich mobiliseerden en daarmee steeds feller deelnamen aan de discussie. Niet alleen de verhitte discussie over het manuscript van deel 12 van *Het Koninkrijk* van Loe de Jong, dat in het vorige hoofdstuk uitgebreid aan bod kwam, was hier een resultaat van, ook de publicatie van het proefschrift van Petra Groen in 1991 leidde tot ophef. Daarbij vonden er in 1995 meerdere gebeurtenissen plaats die tot een heropleving van de discussie over de daden van Nederlandse militairen tijdens de dekolonisatieoorlog leidden. Zo bracht Koningin Beatrix een bezoek aan Indonesië, dat op 17 augustus 1995 precies vijftig jaar geleden de onafhankelijkheid had uitgeroepen. In Nederland vond een felle discussie plaats over de vraag of de koningin op de dag van het jubileum in Indonesië zou arriveren en namens het Nederlandse volk haar excuses zou aanbieden voor de begane oorlogsmisdaden en daarmee de onafhankelijkheidsdatum van 17 augustus zou erkennen. Veteranen kwamen hier fel tegen in opstand, waarna de Nederlandse overheid besloot de koningin enkele dagen later te laten arriveren in Indonesië zonder blijk van erkenning en excuses naar de Indonesische regering.<sup>255</sup>

Bovendien kwam er dat jaar voor het eerst grootschalig aandacht voor de executies van Indonesische mannen in het West-Javaanse dorp Rawagede (Balongsari), omdat RTL-4 de documentaire 'De excessen van Rawagedeh' uitzond over deze gebeurtenis.<sup>256</sup> Naar aanleiding van al deze gebeurtenissen en de discussie die daardoor op gang werd gebracht besloot Jan Bank de *Excessennota* uit 1969 opnieuw uit te geven, met een historische inleiding erbij. Uiteindelijk ging de storm in 1995 wederom liggen zonder dat er veel veranderde aan de aard van de discussie, net zoals in 1969 en 1987 was gebeurd.<sup>257</sup>

De Sectie Militaire Geschiedenis maakte in deze jaren een verdere institutionalisering door. Het onderwerp 'dekolonisatieoorlog' bleef op de agenda staan; de Sectie besloot zelfs een nieuwe wetenschappelijk medewerker aan te nemen om hier fulltime mee bezig te gaan. In 1982 begon Petra Groen aan haar onderzoek naar het militaire beleid tijdens de dekolonisatieoorlog, dat in 1991 resulteerde in het proefschrift *Marsroutes en Dwaalsporen: het Nederlands militair-strategisch beleid in Indonesië 1945-1950*. In de jaren tachtig klopten Indiëveteranen in toenemende mate aan bij de Sectie met vragen, om historisch bronmateriaal in te leveren of te bekijken, of om simpelweg hun verhaal te doen.<sup>258</sup> Aan deze verzoeken werd voornamelijk tegemoet gekomen door Petra Groen en Hans Zwitzer, die nadat zijn samenwerking met Carel Heshusius ten einde kwam in de jaren tachtig, zelf een nieuwe weg insloeg. Zwitzer en Groen vormden het duo dat zich in deze jaren binnen de Sectie als specialisten over koloniale oorlogvoering kon beschouwen, al was het niet altijd zonder slag of stoot. Zij vormden dan ook de hoofdpersonen van dit hoofdstuk, waarin de

---

<sup>255</sup> 'Koningin Beatrix laat in tafelrede excuses over late erkenning onafhankelijkheid achterwege', *Trouw*, 22 augustus 1995.

<sup>256</sup> Stef Scagliola, 'Cleo's 'unfinished business': coming to terms with Dutch war crimes in Indonesia's war of independence', *Journal of Genocide Research*, (2012) 14:3-4, 419-439, aldaar 432.

<sup>257</sup> *Ibid.*, 423-432.

<sup>258</sup> Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf, jaarverslag 1986, nummer 80; Interview Petra Groen, 6 mei 2019.

vraag beantwoord zal worden: wat was de rol van de Sectie Militaire Geschiedenis in onderzoek naar de Indonesische dekolonisatieoorlog in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw?

### Hans Zwitser

In januari 1982 keerde essayist Rudy Kousbroek zich in *NRC-Handelsblad* tegen de manier waarop schrijver Jeroen Brouwers in zijn roman *Bezonden Rood* de Japanse interneringskampen in Indonesië beschrijft. Volgens Kousbroek, die zelf als kleuter in krijgsgevangenschap zat, deed Brouwers het kamp veel gruwelijker voorkomen dan in werkelijkheid het geval was geweest. Op het commentaar van Kousbroek kwam veel kritiek van personen die, net als Kousbroek, krijgsgevangen waren geweest in een Japans interneringskamp, onder wie Hans Zwitser. Onder de titel ‘Wat weet Kousbroek er eigenlijk van?’ publiceerde het *NRC-Handelsblad* Zwitzers ingezonden brief, waarin hij onder meer stelde dat “[d]e niet-geïnformeerde lezer van Kousbroeks artikelen door de stellige manier waarop hij zijn beweringen doet misschien tot de conclusie [zou] kunnen komen dat er niets aan de hand is geweest.”<sup>259</sup> Na zich afgevraagd te hebben wat Kousbroek er nou eigenlijk van zou weten, aangezien hij in een kamp zat waar 6% van de geïnterneerden was omgekomen – een zeer laag percentage vergeleken met andere kampen volgens Zwitser – somt hij gruweldaden op die plaatsvonden in de kampen, om zich vervolgens af te vragen: “Moet volgens Kousbroek over al deze dingen worden gezwegen omdat de Japanse kampen minder erg waren dan de Duitse? Gelden dan voor de afmetingen van onmenselijke daden geen maatstaven die boven het blote getal uitgaan?”<sup>260</sup>

Kousbroek schreef in dezelfde krant een reactie, waarin hij vooral op de kritiek van Zwitser in ging door te stellen dat Zwitser hem woorden in de mond zou leggen die hij nooit geschreven heeft. De vergelijking tussen Japanse en Duitse krijgsgevangenkampen zou hijzelf nooit gemaakt hebben, maar kwam van de hand van Brouwers. Het was Kousbroek er juist om te doen geweest deze vergelijking te bekritisieren. Ook bekritiseerde hij de “spreek-me-niet-tegentoon” van Zwitser, die volgens Kousbroek typerend is voor de manier waarop deze discussie gevoerd werd en vooral ook hoe Zwitser zich daarin opstelde.<sup>261</sup>

Deze openlijke discussie is typerend voor Zwitser en het spanningsveld tussen zijn professie van historicus en van militair en ervaringsdeskundige. Een soortgelijke reactie (op het uitgelekte manuscript van Loe de Jong) uitte hij vijf jaar later, toen ook met een artikel in de krant, zoals te lezen viel in het voorgaande hoofdstuk. Het onderwerp had zijn interesse, zowel persoonlijk als professioneel, maar hij was door zijn persoonlijke geschiedenis niet in staat om een professionele afstand tot het onderwerp te bewaken. “Hij stond er dubbel in”, aldus Groen, “aan de ene kant wist hij dat de oorlog tegen de Republiek, net zoals de oorlog tegen Japan, geen enkele zin had, nutteloos was, geen doel diende, en als het een doel had was het een verkeerd doel. Maar hij had er ook moeite mee om het hele kolonialisme in één keer af te schrijven als een verderfelijke systeem.”<sup>262</sup> Zo zou je kunnen zeggen dat hij als het ware tussen de oude en de nieuwe generatie in stond. Piet Kamphuis beaamt dit: “Eigenlijk dacht hij wel genuanceerd over de TNI, maar hij had moeite met de Japanners en het krijgsgevangenkamp. Ik denk dat de emoties die hij had over het kamp en de Bersiap

---

<sup>259</sup> H.L. Zwitser, ‘Wat weet Kousbroek er eigenlijk van?’, *NRC-Handelsblad* (22-01-1982).

<sup>260</sup> Ibidem.

<sup>261</sup> Rudy Kousbroek, ‘Le chagrin et la pitié, koloniale versie’, *NRC-Handelsblad* (22-01-1982).

<sup>262</sup> Interview Petra Groen, 11 juni 2019.



periode<sup>263</sup> ervoor zorgden dat hij het plezieriger vond om als traditioneel historicus met het Staatse Leger bezig te zijn. Zodat hij niet de druk van zijn eigen verleden en familie meenam.”<sup>264</sup>

Maar voordat Zwitzer de keuze maakte om zich volledig te richten op de geschiedenis van het Staatse Leger, hield hij zich in de eerste helft van de jaren tachtig nog bezig met koloniale oorlogvoering. In 1983 verscheen de bundel *Documenten betreffende de eerste politionele actie* van zijn hand. Deze publicatie kwam in overleg met de Rijkscommissie voor Vaderlandse Geschiedenis tot stand. Deze Rijkscommissie had de taak op zich genomen om een uitgebreide bronnenpublicatie uit te geven over het Nederlandse handelen tijdens de Indonesische dekolonisatieoorlog.<sup>265</sup> Aangezien de Sectie meer documenten over de eerste politionele actie met een militair-technisch karakter beheerde en bovendien de kennis daarover in huis had, zou de Sectie daar een publicatie aan wijden. Dit betekende dat het bronmateriaal dat in 1968 door de inzet van Uljeé niet naar het Algemeen Rijksarchief was overgebracht aangezien het veel gevoeligheden zou bevatten hiervoor gebruikt zou kunnen worden. Zwitzer nam de taak op zich op deze documenten te verzamelen en in te leiden. Bij het uitvoeren van deze taak verzamelde hij echter niet de documenten waarin bewijzen te vinden waren voor begane oorlogsmisdaden door Nederlandse militairen. Waarom de uitgave zich alleen richtte op de Eerste Politionele Actie en of het nog de bedoeling was dat er ook een uitgave over de Tweede Politionele Actie zou verschijnen is onbekend. De Sectie bevond zich kennelijk nog niet in een positie waarin het dit gevoelige materiaal kon publiceren. Deze militair-technische publicatie typeerde de Sectie Militaire Geschiedenis in vergelijking met andere historisch-wetenschappelijke instituties: de Sectie richtte zich voornamelijk op militair-technische onderwerpen, waarmee de Sectie zich binnen de historische wetenschap onderscheidde. In de eerste decennia na de Tweede Wereldoorlog zorgde dit uitgangspunt ervoor dat de Sectie geen deel uitmaakte van de wetenschappelijke wereld, onder andere omdat die de discipline ‘militaire geschiedenis’ niet als serieuze wetenschap beschouwde. Een andere reden hiervoor was dat de Sectie lange tijd niet functioneerde binnen hetzelfde wetenschappelijke kader als universiteiten dat deden. Gedurende de jaren tachtig en negentig kwam hier verandering in. In dit hoofdstuk zal blijken dat militair historici serieuzer werden genomen binnen de wetenschappelijke wereld toen zij meer gangbare wetenschappelijke methodes begonnen toe te passen.

Zwitzer leidde de bundel in met een beschouwing waarin hij zowel de vorming van de KL en het KNIL, de Japanse bezetting, als het opkomende nationalisme en het begin van de dekolonisatieoorlog, die hij ‘de weg naar de eerste politionele actie’ noemt, bespreekt. Hierbij bestempelt Zwitzer de Japanse overheersing als belangrijkste reden voor de opkomst van nationalistische gevoelens onder de Indonesische jeugd. De auteur merkt hierbij op dat hij de geïrriteerde reactie van generaal Spoor, toen deze zijn Indonesische tegenpool generaal Sudirman ontmoette, in deze context toch enigszins kan begrijpen. Spoor beschreef

---

<sup>263</sup> De maanden na de capitulatie van Japan brak in Indonesië grote chaos uit in het machtsvacuüm dat toen ontstaan was. Sukarno riep gelijk de onafhankelijkheid uit, maar Britse troepen probeerden de orde te handhaven totdat de Nederlanders genoeg manschappen overzee konden sturen om tot herbezetting over te gaan. De Republikeinen zagen de Britse troepen als handlangers van de Nederlanders en gingen de strijd met hen aan. Het eerste half jaar na de capitulatie van Japan werd gedomineerd door geweld. Tussen rivaliserende Indonesische groepen onderling, Indonesiërs die als ‘collaborateurs’ werden beschouwd, maar vooral ook tegen etnische minderheden zoals Indo-Europeanen en Chinezen.

<sup>264</sup> Interview Piet Kamphuis, 11 juni 2019.

<sup>265</sup> De totstandkoming van de bronnenpublicatie *Officiële bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950* kwam in het derde hoofdstuk van deze scriptie aan bod.

Sudirman als “ongelooflijk verwaand” en “volkomen over het paard getild”.<sup>266</sup> Sudirman zou bij de onderhandelingen van een staakt-het-vuren een uniform naar Japanse stijl dragend en met een lijfwacht van 50 man in Batavia zijn gearriveerd.<sup>267</sup>

Zwitzer zette een genuanceerd beeld van de aanloop naar de eerste politionele actie neer, aangezien hij niet het tot dan toe verkondigde beeld van de louter tegenwerkende Republikeinse leiders opriep, maar aankaartte dat de Nederlandse overheid enkele punten aan het akkoord van Linggadjati toevoegde, waarmee Nederland in feite “een aantal punten herriep wat eerder met de Republiek was overeengekomen” en waarvan men dus wist dat de Republikeinse leiders er niet mee zouden instemmen. Zo creëerde de Nederlandse overheid een situatie waarin zowel zijzelf als de Republikeinen geen concessies wilden doen en concludeerde vervolgens geen basis meer te zien voor verdere onderhandelingen. Deze conclusie leidde tot de eerste politionele actie. Die moest, volgens Zwitzer, “met zo beperkt mogelijk gebruik van militaire middelen” gevoerd worden en behoorde enkel “van politionele aard” te zijn.<sup>268</sup> Aan het einde van zijn beschouwing legt de auteur uit dat de term ‘politoneel’ in verband stond met de ‘politiek-politonele taken’ die het KNIL regelmatig tot uitvoering bracht in de kolonie. De term ‘politoneel’ verwees daarmee ook naar de notie dat dit ingrijpen alleen op eigen grondgebied kon plaatsvinden.<sup>269</sup> Zo zorgde het gebruik van deze term voor een onjuist beeld van de situatie. ‘Politoneel’ betekende dus niet ‘zo beperkt mogelijk gebruik van militaire middelen’, maar ‘militair optreden’, maar met de notie dat dit werd beschouwd als legitiem ingrijpen op eigen grondgebied.

Aan deze publicatie valt af te lezen dat majoor Zwitzer, in de jaren tachtig eenmaal los van kolonel Heshusius opererend, een aanzienlijke ontwikkeling doormaakte in professionaliteit. Vergeleken met het artikel dat hij schreef voor het schoolboek *Van Indië naar Indonesië* in 1975, heeft *Documenten betreffende de eerste politionele actie* een rigoureuus ander uitgangspunt. Ten eerste spreekt Zwitzer nergens van ‘extremisten’ of ‘rovende bendes’ wanneer hij de Indonesische strijdkrachten beschrijft en spreekt hij evenmin in al te respectvolle bewoordingen over de Nederlandse militaire acties. Zoals hierboven aangegeven trachtte Zwitzer tevens zo genuanceerd mogelijk beide perspectieven aan bod te laten komen in de onderhandelingspogingen tussen de Nederlandse regering en de Republiek. Ook stelt hij het uitgangspunt van het handelen van Nederland ter discussie, door te stellen dat de Nederlandse regering was blijven hangen in een koloniaal geestelijk klimaat, dat na de geopolitieke verschuivingen die de Tweede Wereldoorlog tot stand had gebracht, niet langer als uitgangspunt konden gelden:

“De onmogelijkheid om los te komen van de op dit punt bestaande vooroorlogse tradities hebben voor een groot deel onze houding bepaald in het Indonesische conflict. Die tradities waren het geestelijk eigendom van een generatie politici, ambtenaren en militairen die, geconfronteerd met het Indonesische probleem, opvattingen meebrachten over de verhouding Nederland-Indië, die tot stand was gekomen in een tijd toen achter de onaantastbaarheid van die opvattingen nog slechts door weinigen een vraagteken werd geplaatst.”<sup>270</sup>

---

<sup>266</sup> Zwitzer, ‘Documenten betreffende de eerste politionele actie’, 41.

<sup>267</sup> Ibidem.

<sup>268</sup> Ibid, 52.

<sup>269</sup> Ibid., 61.

<sup>270</sup> Ibid., 60.

Een ander interessant punt van deze uitgave is dat Zwitzer hier de Tweede Wereldoorlog aan de dekolonisatieoorlog (hoewel niet in die term verwoord) koppelde. Meestal werden en worden beide gebeurtenissen als losse evenementen beschouwd en onderzocht. Zwitzer toont met deze uitgave aan dat het hier niet om twee losse gebeurtenissen ging, maar dat ze in elkaar overvloeiden en dat een bestudering van die gehele periode meer inzicht in de afloop van de oorlog kan bieden. De auteur sluit zijn beschouwing dan ook af met de observatie: “De militaire acties na 1945 waren echter, zo kunnen wij thans in de na bijna veertig jaar ontstane luwte vaststellen, gebaseerd op een gelijk dat vooroorlogs en deels zelfs nog negentiende-eeuws was en dat in 1945 zijn betekenis had verloren.”<sup>271</sup>

Zwitzer maakte zoals gezegd een ontwikkeling door in zijn historische werkzaamheden. Het feit dat hij zijn studie geschiedenis afrondde heeft hier ongetwijfeld aan bijgedragen. Een andere reden zou kunnen zijn dat hij niet meer samenwerkte met Heshusius, die duidelijk een zeer ouderwetse aanpak had met betrekking tot de dekolonisatieoorlog. Ook zou de professionalisering van het instituut, die met de komst van de burgeracademicus Kees Schulten als hoofd van de Sectie in 1974 was ingezet, meegespeeld kunnen hebben in de professionalisering van Zwitzer zelf. Volgens Kamphuis ontwikkelde Zwitzer zich in de jaren tachtig zelfs tot het “wetenschappelijke geweten van de Sectie”.<sup>272</sup> Toen hij in 1982 hoofd van de afdeling Auteurs en Research, en daarmee de op één na belangrijkste man op de Sectie werd, begon hij de wetenschappelijke professionalisering, aangestuurd door het Sectiehoofd Kees Schulten, in de praktijk te brengen. Er vonden bijvoorbeeld lange gesprekken over de praktijk van onderzoek doen plaats en hij moedigde wetenschappelijk medewerkers op de Sectie aan om een promotieonderzoek te beginnen. Dit leidde onder andere tot de promotie van Petra Groen.<sup>273</sup>

Aan de andere kant voelde Zwitzer zich verantwoordelijk voor Indiëveteranen. Voornamelijk in de discussie rondom de *backpay* van Indiëveteranen die tijdens de Japanse bezetting geen salaris noch pensioenopbouw hadden ontvangen, schaarde Zwitzer en daarmee de Sectie zich aan de kant van de veteranen.<sup>274</sup> Volgens hem hadden de veteranen hier met terugwerkende kracht recht op. Hierin trad hij overigens niet naar buiten, zijn steun aan veteranen speelde zich binnen de muren van de Sectie Militaire Geschiedenis en het Ministerie van Defensie af.

In de laatste jaren van zijn carrière als medewerker van de Sectie hield hij zich voornamelijk bezig met de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië en de strijd tegen Japan. Dit was wellicht een makkelijker onderwerp om mee bezig te zijn dan de dekolonisatieoorlog, aangezien het zwakke optreden van het KNIL voor militairen makkelijker was te erkennen dan de daderrol van de Nederlandse militairen tijdens de dekolonisatieoorlog. Een belangrijk artikel van zijn hand was ‘Verdediging en val van Nederlands-Indië’, dat verscheen in de *Internationale Spectator* in 1982.

Hierna hield Zwitzer op met het bestuderen van de koloniale oorlogvoering. “Ik denk zelf dat Hans daar altijd dubbel in is blijven staan en uiteindelijk ook naar de Tachtigjarige Oorlog en achttiende eeuw is overgestapt omdat hij in conflict kwam met zichzelf. De geschiedenis en zijn eigen geschiedenis botsten.”, beargumenteert Groen.<sup>275</sup> De openlijke

---

<sup>271</sup> Zwitzer, ‘Documenten betreffende de eerste politionele actie’, 61.

<sup>272</sup> Interview Piet Kamphuis, 10 april 2019.

<sup>273</sup> Interview Petra Groen, 6 mei 2019; Interview Piet Kamphuis, 10 april 2019.

<sup>274</sup> Interview Piet Kamphuis, 10 april 2019.

<sup>275</sup> Interview Petra Groen, 11 juni 2019.

discussies met Kousbroek over de Japanse krijgsgevangenkampen in 1982 en met De Jong over zijn uitgelekte manuscript in 1987 onderschrijven dit argument.

### Petra Groen

Het onderwerp 'Indonesië 1945-1950' had, zoals in de voorgaande hoofdstukken valt te lezen, vanaf de jaren vijftig een significante plaats ingenomen in het werk van de Sectie. Toch had dit werk tot in de jaren tachtig nog niet tot een boek geleid. Het was de taak van Groen om deze opdracht te vervullen. Sturing van bovenaf kreeg de jonge historicus niet: "de opdracht was duidelijk: schrijf een boek over de politionele acties. Hoe dat moest, moest ik zelf maar uitvinden."<sup>276</sup> Wel kreeg ze als startpunt voor het onderzoek het niet gepubliceerde manuscript van kolonel Schotborgh uit 1964 toegeschoven, aangezien dit het enige was dat het dichtste bij een publicatie over het onderwerp was gekomen. Dit schoof Groen echter terzijde als te koloniaal. Haar uitgangspunt was het boek *Ontsporing van geweld* van Van Doorn en Hendrix uit 1970.<sup>277</sup> Hieruit blijkt ook de insteek die Groen koos voor haar onderzoek: niet in de lijn van de KNIL-gedenkboeken, die in de decennia daarvoor op de Sectie door oud-KNIL'ers waren geschreven, maar een kritische analyse van de feiten, in Groens geval van het militair-strategisch beleid van generaal Simon Spoor. Een ander punt waaruit dit blijkt is dat Groen haar onderzoek gelijk aan het begin opzette als promotieonderzoek, gestimuleerd door Hans Zwitzer. "[O]mdat ik dan een externe promotor erbij had, die over het academisch niveau zou waken.", licht Groen toe. "Dat werkte als een buffer en ik had iemand om op terug te vallen, als er problemen zouden ontstaan. [...] Het is de enige manier waarop je de onafhankelijkheid van zo'n instituut langzaam maar zeker vorm kunt geven.", aldus Groen.<sup>278</sup> Als promotor koos ze Cees Fasseur, de grote man achter de *Excessennota* in 1969. Haar proefschrift *Marsroutes en Dwaalsporen* is uiteindelijk in 1991 uit dit onderzoek voortgekomen, waarbij ze generaal Spoor van het voetstuk haalt waar hij tijdens de dekolonisatieoorlog met veel bombarie op was gehesen en tot dan toe stevig en zonder veel beweging op had gestaan.

Het duurde uiteindelijk negen jaar voordat het proefschrift er in zijn geheel lag. In die negen jaar werkte Groen daaraan, maar ook aan verschillende andere projecten. Het eerste artikel van Groens hand vanaf dat ze werkzaam was bij de Sectie verscheen in 1983 in het wetenschappelijke tijdschrift *Mededelingen van de Sectie Militaire Geschiedenis* dat de Sectie zelf uitgaf en was getiteld 'Koloniale Politiek en militaire geschiedenis'. Hierin stelde ze zichzelf de vragen waarom er tot dan toe zo weinig geschiedkundig onderzoek is gedaan naar het optreden van de Nederlandse krijgsmacht in Nederlands-Indië en waarom het voornamelijk oud-militairen die zelf actief waren geweest in de kolonie waren die deze taak op zich namen. Als antwoord op die twee vragen stelt Groen dat het Nederlandse politiek-militaire beleid, zeker in de periode 1945-1950, maar ook al daarvoor, van grote invloed zou zijn geweest op de Nederlandse houding tegenover 'de inlandse vijand'.<sup>279</sup> Volgens Groen droeg de beeldvorming van het conflict bij aan het gebrek aan aandacht dat er voor dit onderwerp was bij zowel journalisten als historici, zeker in de eerste twintig jaar na de onafhankelijkheid van Indonesië. Het moralistische standpunt dat Nederland tegenover de Indonesische Republieken had ingenomen samen met het feit dat Nederland de oorlog verloren had, zorgde ervoor dat de gebeurtenissen in Indonesië in de jaren 1945-1950 geen

---

<sup>276</sup> Interview Petra Groen, 6 mei 2019.

<sup>277</sup> Ibidem.

<sup>278</sup> Ibidem.

<sup>279</sup> Groen, 'Koloniale Politiek en militaire geschiedenis', 99.

plaats veroverden in het Nederlandse collectieve geheugen. Daarbij was dit simpelweg geen gebeurtenis die in lijn was met het zelfbeeld dat de Nederlandse regering zichzelf graag aanmat:

“Terwille van het herstel van onze positie op internationaal-politiek terrein en de politieke eensgezindheid die nodig was voor de economische wederopbouw werd deze kwestie ‘vergeten’, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de geschiedenis van de Duitse bezetting waarover na de oorlog de opvattingen niet verschilden en welke herinnering tot grote(re) nationale eensgezindheid konden aanzetten.”<sup>280</sup>

Deze verwrongen Nederlandse beeldvorming over de Republikeinen komt terug in Groens proefschrift als oorzaak van de onderschatting van Republikeinse strijders en de guerrilla die zij voerden. Generaal Spoor noemde de Indonesische legeraanvoerders bijvoorbeeld ‘onbekwame diletantanten’ en minister-president Beel en de legerleiding waren ervan overtuigd dat de Republikeinse opstand werd gedragen door een “door de Japanners geïnspireerde extremistische elite”.<sup>281</sup>

De vraag op welke schaal Nederlandse militairen grensoverschrijdend geweld hadden gebruikt, kwam in Groens werk niet expliciet naar voren. Aangezien dit onderwerp in de media een grote plaats innam, bracht dit Groen soms in ingewikkelde situaties. Toen in 1984 een journalist van *Trouw* aan Groen vroeg of de “excessen aan Nederlandse kant [...] voortvloeiden uit een systeem of het ontspringen [waren]”, antwoordde Groen dat er sprake was geweest van excessen, “maar dat het incidenten waren. Het beleid was erop gericht die te voorkomen. [...] De militaire leiding heeft de Nederlandse soldaat er herhaaldelijk op gewezen zich correct te gedragen. [...] er is nooit sprake geweest van een bevel tot contraterreur.”<sup>282</sup> Op deze uitspraken moest ze echter al gauw terugkomen, aangezien ze door middel van haar eigen onderzoek aantoonde dat die laatste uitspraak niet klopte. In haar proefschrift stelde ze dat een zekere KNIL-overste F.O.B. Musch in 1949 in een memorandum sprak van contraterreur tegen de Indonesische terreur in bepaalde gebieden.<sup>283</sup> Hiermee kon ze bewijzen dat officieren een stimulerende rol speelden in het gebruik van grensoverschrijdend geweld van Nederlandse militairen. “Maar hoe systematisch het voorkwam, dat heb ik niet onderzocht. Daar kon ik ook geen stringente uitspraken over doen.”<sup>284</sup>

In 1984 verscheen het boek *De Zuid-Celebes Affaire: Kapitein Westerling en de standrechtelijke executies* van Willem IJzereef, waarmee voor het eerst publiekelijk uitgebreid aandacht werd besteed aan het extreme geweld dat het Korps Speciale Troepen onder leiding van Kapitein Westerling op Zuid-Celebes (tegenwoordig Zuid-Sulawesi) had toegepast, met als resultaat daarvan ruim 3500 Indonesische doden. IJzereef had over dit onderwerp zijn afstudeerscriptie geschreven aan de Rijksuniversiteit Groningen, waarna hij tijdens een onderzoeksaanstelling aan diezelfde universiteit de mogelijkheid kreeg om zijn scriptie uit te breiden tot een boek. Zodoende klopte hij bij de Sectie Militaire Geschiedenis aan, waar hij toegang tot normaal voor buitenstaanders gesloten archieven kreeg. Volgens IJzereef zelf kwam dit door de positie van de op de Sectie werkzaam zijnde historici: “[z]ij

---

<sup>280</sup> Groen, ‘Koloniale Politiek en militaire geschiedenis’, 118.

<sup>281</sup> Huib Goudriaan, “Politiek gaf strategie Indonesië uit handen”, *Trouw*, 28-02-1991.

<sup>282</sup> Huib Goudriaan, ‘Wèl excessen, geen systematische terreur’, *Trouw*, 08-09-1984.

<sup>283</sup> P.M.H. Groen, *Marsroutes en dwaalsporen: Het Nederlands militair-strategisch beleid in Indonesië 1945-1950* (’s-Gravenhage 1991) 213.

<sup>284</sup> Interview Petra Groen, 6 mei 2019.

vonden het onderzoek belangrijk, maar aarzelden daar zelf over te publiceren omdat het onderwerp gevoelig lag bij het ministerie van Defensie.”<sup>285</sup> Groen beaamt dit: “het [lag] politiek veel te gevoelig. We hadden het misschien wel kunnen schrijven, maar dat had dan misschien ook wel het einde van het instituut kunnen betekenen. [...] En dan is het prima dat we IJzereef wel de bronnen konden aanreiken en hem advies konden geven over zijn onderzoek. We hadden de collectie De Vries, dat was de commandant van Westerling, dus dat is heel bruikbaar geweest.”<sup>286</sup> Het enige waar IJzereef geen toegang tot kreeg was een fotocollectie van KNIL dienstplichtige H.C. Kavelaars, bestaande uit foto’s van Westerlings zuiveringsacties op Zuid-Celebes. Het feit dat IJzereef hier geen inzage in kreeg had te maken met het feit dat de Sectie zelf als eerste met de publicatie van de foto’s wilde komen.<sup>287</sup> Uiteindelijk was het Jaap de Moor die van die primeur gebruik mocht maken in zijn boek *Westerling’s oorlog* in 1999. Opmerkelijk is echter dat dit boek geen NIMH-publicatie was, aangezien De Moor, die een jaar later wetenschappelijk medewerker van de Sectie werd, op dat moment nog werkzaam was bij de Universiteit Leiden. Het lijkt erop dat de Sectie de publicatie van de foto’s in 1984 nog niet aandurfde en het argument van het ‘eerste publicatierecht’ aangreep om het bestaan van de foto’s nog enigszins onder de radar te houden. Groen schreef wel een lovende recensie over de uitgave van IJzereef in het tijdschrift *Mededelingen van de Sectie Militaire Geschiedenis*.<sup>288</sup>

### *Marsroutes en Dwaalsporen:*

Na negen jaar onderzoek doen en serieel publiceren van de hoofdstukken van haar proefschrift, lag in 1991 haar proefschrift eindelijk in zijn totaliteit op de boekenplank. In de inleiding buigt Groen zich over de tot dan toe verschenen studies naar het onderwerp:

“De Nederlandse geschiedschrijving van het Nederlands-Indonesisch conflict, zo zou men met wat overdrijving kunnen stellen, bestaat uit twee nauwelijks communicerende partijen. Aan de ene kant de oud-militair die de militaire ontwikkelingen te velde aan Nederlandse zijde beschrijft, aan de andere kant de professionele historicus die vooral de politieke en diplomatieke gang van zaken aan Nederlandse zijde tijdens dit conflict analyseert.”<sup>289</sup>

Een van de belangrijkste conclusies van het boek is het falende beleid van het leger, met aan de leiding generaal Spoor. Volgens Groen is één van de oorzaken hiervan het superioriteitsgevoel van de Nederlands-Indische militaire leiders tegenover de Republikeinse guerrillaorganisatie en -werkwijze, waarvan de wortels lagen in hun koloniale militaire scholing en expertise. Maar, stelt Groen:

“Dit superioriteitsidee had niet alleen zijn wortels in de koloniale militaire praktijk, maar ook in het vooroorlogse Nederlandse koloniale denken in het algemeen. Sinds het eind van de 19<sup>e</sup> eeuw werd het, in ethische termen, (ook) Nederlands taak genoemd de inheemse bevolking in materieel en geestelijk opzicht op te heffen, waarbij het westerse ontwikkelingsmodel als maatstaf werd gehanteerd. Mijn inziens

---

<sup>285</sup> Scagliola, *Last van de oorlog*, 214.

<sup>286</sup> Interview Petra Groen, 6 mei 2019.

<sup>287</sup> Nederlands Instituut voor Militaire Historie, schenkingsadministratie fotocollectie Kavelaars.

<sup>288</sup> P.M.H. Groen, bespreking van *De Zuid-Celebes affaire*, *Mededelingen van de Sectie Militaire Geschiedenis*, VII, 1984, 155-158.

<sup>289</sup> Groen, *Marsroutes en Dwaalsporen*, 11-12.

beïnvloedde dit superioriteitsidee of koloniale paternalisme ook het vijandbeeld en de daaraan gerelateerde strategie van Spoor en de zijnen.”<sup>290</sup>

Groen concludeerde dus dat generaal Spoor verblind was door superioriteitsgevoel, waardoor hij niet kon en wilde inzien dat de herbezetting van Indonesië op voorhand gedoemd was te mislukken. Dit was een zeer kritische analyse van het beleid van generaal Spoor, die nog niet eerder door een historicus was gemaakt en met gedegen historisch onderzoek was onderbouwd en die, zacht gezegd, niet in goede aarde viel in KNIL-kringen.

Ook spreekt Groen voor het eerst van een (dekolonisatie)oorlog, in plaats van politionele acties. Hoewel ze in 1987 nog samen met G. Teitler een bundel had uitgegeven met de titel *De Politionele Acties*. Ze is hiermee de eerste historicus die van een oorlog spreekt. Zelfs Loe de Jong sprak in zijn *Epiloog* niet van een oorlog, maar van een ‘worsteling’.

Toch blijft Groen op sommige punten nog veilig binnen de gebaande paden opereren. Ze deed bijvoorbeeld geen onderzoek gedaan naar de mate waarin ‘excessieve geweldpleging’ plaatsvond. Daarover stelt ze, dertig jaar later: “Ik heb wel het beleid geanalyseerd dat de voorwaarden schiep, waardoor dat kon ontstaan. Tenminste dat was een belangrijke factor. Maar hoe systematisch het voorkwam, dat heb ik niet onderzocht. Daar kon ik ook, vond ik zelf, geen stringente uitspraken over doen.”<sup>291</sup>

De reacties op de publicatie van Groens proefschrift waren zeer wisselend. Waar *De Telegraaf* een zeer negatieve recensie publiceerde, waren bepaalde veteranenbladen juist opvallend lovend. In de Defensiekrant verscheen bijvoorbeeld een recensie van het proefschrift met de ondertitel “Politionele acties: falen van politiek en militair beleid. Bijdrage aan eerlijker geschiedschrijving”, waarin Groen geprezen werd om haar scherpe analyse van het Nederlandse politiek-militaire beleid:

“Over die politionele acties zijn de laatste jaren steeds meer boeken verschenen. Vaak geschreven door veteranen die nu, veertig jaar later, hun weinig begrepen ervaringen van zich afschrijven. Mevrouw Groen’s boek is in die rij een opvallende uitzondering. Het wetenschappelijk verantwoorde boek gaat niet uit van de algemene veronderstelling dat de militairen hun zaakjes voor elkaar hadden, maar dat het vooral de politici zijn geweest die hebben gefaald. Groen’s analyse legt bloot dat de samenwerking tussen politiek en krijgsmacht te wensen overliet, naar ook dat het starre vasthouden aan een verkeerde strategie Nederland ook zuiver militair gezien onafwendbaar naar een nederlaag voerde.”<sup>292</sup>

Ook beval de auteur het boek aan bij het brede publiek en dan voornamelijk bij Indiëveteranen: “[v]oor hen komt met dit boek wellicht pas antwoord op de vragen die ze de afgelopen veertig jaar voor zich hebben gehouden.”<sup>293</sup> Bij wijze van conclusie prees de auteur van de recensie de Sectie: “De sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf heeft hiermee, na het geruchtmakende boek ‘Mei 1940’ dat vorig jaar verscheen, wederom moed getoond zo eerlijk mogelijk en zonder emoties verantwoorde geschiedschrijving te

---

<sup>290</sup> Groen, *Marsroutes en Dwaalsporen*, 286.

<sup>291</sup> Interview Petra Groen, 6 mei 2019.

<sup>292</sup> ‘Politionele acties: falen van politiek en militair beleid’, *Defensiekrant*, nr. 11, (14 maart 1991) 6.

<sup>293</sup> *Ibidem*.

doen over het eigen verleden.”<sup>294</sup> Deze recensie in de Defensiekrant werd door kleinere defensieblaadjes overgenomen, zoals *Sinte Barbara* en *'t Kontakt*.<sup>295</sup>

Oud-KNIL officier Sjoerd Lapré reageerde enkele maanden op deze recensie met een ingezonden brief naar de Defensiekrant, waarin hij de in de door Groen neergehaalde generaal Spoor weer terug op zijn voetstuk probeerde te zetten. “Spoor blijft voor ons een voorbeeld van deskundigheid, zelfbeheersing, trouw aan principes en moedig. Iemand die zijn beleid tot stand bracht, gebaseerd op gedegen argumenten”, waarbij hij het evenmin naliet om mevrouw Spoor te bestempelen als “moeder der veteranen”.<sup>296</sup> Deze brief werd tevens gepubliceerd in *Sobat*: ledenblad van de Vereniging van Oud Militairen Indiëgangers.

Van de hand van kolonel Heshusius verscheen een verrassend positieve recensie van Groen's proefschrift in het tijdschrift *Mars et Historia*. De voormalig vrijwillig medewerker van de Sectie bestempelt het proefschrift in zijn recensie als “kwaliteitsboek” en “standaardwerk”, waarbij hij opmerkte dat “[h]et de schrijver [is] gelukt om op rustige wijze en zonder het opwekken van gevoelens van wrevel bij wie dan ook, goed aanvaardbaar over te komen. Haar kritiek is uiterst mild en dat doet sympathiek aan tegenover de vele duizenden veteranen uit die tijd.”<sup>297</sup> Een overeenkomstige recensie van zijn hand verscheen in *Armex Defensie magazine*.

In het tijdschrift *Moesson* (Onafhankelijk Indisch tijdschrift) verscheen een opmerkelijke recensie, waarin de eerste reactie van zowel Indiëveteranen als de Indische gemeenschap als het ware samenkwam:

“Een meisje van 36 jaar, dat geen Indische achtergrond en bindingen heeft, heeft een boek geschreven over het Nederlands militair-strategisch beleid in Indonesië 1945-1950. [...] Ze was nog niet eens geboren toen, ze weet niet wat patrouilleren in de bush is en dan: ze is een vrouw. Zal me een boek wezen.”<sup>298</sup>

De recensie steekt dus met een scherp cynische ondertoon van wal. Toch laat de recensent zijn cynisme halverwege het artikel varen: “het is een zakelijke studie en toch leesbaar.” Hoewel de auteur in het midden laat of hij het boek nu wel of niet aanraadt aan zijn lezerspubliek, slaagt hij er toch in de positie van Petra Groen als historicus binnen de krijgsmacht tekenend neer te zetten: een jonge, academisch geschoolde vrouw (waarmee zij de moderne tijd symboliseert), werkzaam binnen een ouderwets militair systeem (een symbool van conservatisme), waarbinnen de Sectie Militaire Geschiedenis begon aan een ontwikkeling van professionalisering, maar nog niet zo ver was dat Groen's positie als legitiem werd beschouwd. Aangezien Groen zich ook nog met spraakmakende materie bezighield, werd deze tegenstelling ogenschijnlijk vergroot. De symbolisering van ‘het moderne’ werd versterkt door haar grondige wetenschappelijke aanpak, wat ertoe leidde dat de conservatieve krijgsmacht, veteranen meegerekend, haar als een vreemde gewaarwording, een buitencategorie, beschouwden. Kamphuis bevestigt dit beeld: “[w]at bij Petra ook meespeelde is dat ze een vrouw is. Indiëveteranen zagen haar echt als een ‘meisje’: wat weet zo’n meid er nou van?”<sup>299</sup>. Toch bleek dat dit juist ook in haar voordeel

---

<sup>294</sup> ‘Politionele acties: falen van politiek en militair beleid’, 6.

<sup>295</sup> *Sinte Barbara* is een personeelsblad van het Orgaan van de Vereniging Officieren Artillerie en *'t Kontakt* voor de AAT-ers en oud-AAT-ers (Aan- en Afvoer Troepen).

<sup>296</sup> S.A. Lapré, ‘Spoor, onze generaal’, *Defensiekrant* (2 juni 1991) 2.

<sup>297</sup> C.A. Heshusius, recensie ‘Marsroutes en Dwaalsporen’, *Mars et Historia*, nr. 3 (mei/juni 1991) 110.

<sup>298</sup> Ralph Boekholt, ‘Gelezen... Marsroutes en Dwaalsporen’, *Moesson*, 35:15 (15 maart 1991) 7.

<sup>299</sup> Interview Piet Kamphuis, 11 juni 2019.



kon werken. In haar samenwerking met voormalig KNIL-officieren merkte Groen dan ook een zekere tweeledigheid in de manier waarop ze tegen haar aankeken, die vaak uiteindelijk in haar voordeel bleek te werken. Over haar samenwerking met Joop Nortier zegt ze bijvoorbeeld dat de samenwerking met hem altijd soepel verliep, terwijl Nortier wel moeite had om met een militair samen te werken die lager in rang was dan hij. “Ik was een soort buitencategorie,” stelt Groen bij wijze van uitleg, “dat bestond nou eenmaal, dus daar moest hij het maar mee doen.”<sup>300</sup> Over Carel Heshusius trekt ze een soortgelijke conclusie:

“Hij was een heel bruikbare bron. Maar hij had ook een visie op het koloniale verleden die ik niet deelde. Dat voelde je van beide kanten, dat wringt. Ik wilde graag de bruikbare informatie van hem hebben, maar over het kolonialisme ging ik niet met hem in discussie. En dat die oorlog eigenlijk gewonnen was, daarover ging ik ook niet in discussie. Nou ja, eigenlijk ging ik over een hele hoop dingen niet in discussie, maar ik praatte wel met hem over het reilen en zeilen binnen het KNIL, zodat ik daar wel informatie over kon krijgen.”<sup>301</sup>

Nadat ze promoveerde merkte Groen een verandering op in de opstelling van oud-KNIL officieren jegens haar. “Ik heb het idee dat ik nadat mijn proefschrift was uitgekomen geen eerlijk antwoord meer van ze kreeg, maar daarvoor wel. Dat was toch een verschil. Daarvoor merk je dat ze je proberen te beïnvloeden, omdat ze nog niet weten wat je gaat doen. Maar als dat eenmaal duidelijk is nemen ze veel meer afstand.”<sup>302</sup>

Bij wijze van antwoord op de vraag waarom er pas in 1991 een studie over de militaire strategie van het Nederlandse optreden in Indonesië tijdens de dekolonisatie verscheen, opperde Groen dat de discipline militaire geschiedschrijving hier de boosdoener van zou kunnen zijn. “[O]orlog is verwerpelijk dus ook de bestudering daarvan”, stelt ze in een interview in *Trouw*.<sup>303</sup>

Hoe reageerde Defensie op het proefschrift van Groen? Hoewel Defensie voor de publicatie op de hoogte was gesteld van het aankomende boek, was er toch sprake van ophef binnen Defensie. Dit blijkt uit het feit dat de Bevelhebber der Landstrijdkrachten, de ‘baas van de Landmacht’, generaal Hans Couzy, Groen bij hem op het matje riep. “Hij wilde weten wat ik allemaal aan het uitspoken was. Hij was *not amused*. Hij vroeg of ik dat allemaal wel zeker wist.”<sup>304</sup> Deze aanmaning van Couzy bracht Groen tot de overtuiging dat ze met haar proefschrift een grens had bereikt, hoewel ze er na deze ene keer nooit meer iets over te horen kreeg. “Ik heb er verder geen repercussies van ondervonden, maar het gaf wel aan dat ik tot de grens was gegaan, tenminste dat heb ik wel zo ervaren. En dat geeft ook aan dat het wel klopt dat IJzereef zegt, in 1984 was dat [een publicatie over de Zuid-Celebes Affaire] niet mogelijk als instituut.”<sup>305</sup> Deze reactie van de landmachtstaf had waarschijnlijk ook te maken met het feit dat Defensie begin jaren negentig een veteranenbeleid van de grond probeerde te tillen: er moest meer aandacht worden besteed aan de veteraan, die voorheen vooral was weggezet als dader. Vanuit een poging om het

---

<sup>300</sup> Interview Piet Kamphuis, 11 juni 2019.

<sup>301</sup> Interview Petra Groen, 6 mei 2019.

<sup>302</sup> Ibidem.

<sup>303</sup> Goudriaan, “Politiek gaf strategie Indonesië uit handen”.

<sup>304</sup> Interview Petra Groen, 6 mei 2019.

<sup>305</sup> Ibidem.

imago van de Nederlandse krijgsmacht te verbeteren, werkte Defensie in de jaren negentig aan een verbeterde positie van de veteraan.<sup>306</sup>

### *Carrière na promotie*

Hoewel Groen doorgaans een kritische blik jegens het Nederlandse militaire optreden tijdens de Indonesische dekolonisatieoorlog liet blijken in haar publicaties, was ze in samenwerking met anderen genoodzaakt te laveren tussen een wat conservatievere aanpak en haar eigen kritische blik. Dit bleek al uit haar aanpak van het becommentariëren van het manuscript van deel 12 van De Jong, maar het blijkt ook uit latere samenwerkingsverbanden. Zo adviseerde ze in 1992 samen met Dirk Staat bij de tentoonstelling van het Legermuseum *Inzet in Nederland-Indië*, waaruit tevens een boek voortkwam. Hierin wijden de auteurs één enkele zin aan het gebruik van grensoverschrijdend geweld door Nederlandse militairen. Hierover voerden de auteurs samen met de museummedewerkers uitgebreide discussies, maar het museum besloot uiteindelijk enkel aandacht te willen besteden aan de al ruim bekende Zuid-Celebes Affaire. Dat dit zelfs nog een stap te ver was voor sommige veteranen, bleek uit het feit dat een museumbezoeker de beschrijving van kapitein Westerling als ‘berucht’, doorstreepte en veranderde in ‘beroemd’.<sup>307</sup> Ook bleek uit het vorige hoofdstuk dat Groen in de jaren tachtig en negentig geen gehele vrijheid ondervond in haar werk, aangezien oud-KNIL officieren zoals Heshusius en Van der Veen druk op haar uitoefenden. Gedurende de periode dat ze onderzoek deed naar en publiceerde over het Nederlandse militaire optreden tijdens de Indonesische dekolonisatieoorlog, bleek het een brug te ver om te publiceren over bepaalde onderwerpen (Zuid-Celebes) en in bepaalde termen (oorlogsmisdaden).

Op de vraag of ze het idee heeft alles gedaan te hebben wat ze had kunnen doen om een realistischer beeld van de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog te schetsen stelt ze:

“We hebben in ieder geval meer gedaan dan universiteiten, meer aangezwengeld ook. [...] We hadden misschien meer kunnen doen, maar ik denk niet dat we dan nog bestaan hadden. Dus, of je schrijft *his master's voice* geschiedenis en daar heb je niks aan, of je kijkt hoe ver je kunt gaan, maar dan onderzoek je niet alle onderwerpen die je zou kunnen onderzoeken.”<sup>308</sup>

Die instelling doet denken aan die van de burgermeester in oorlogstijd, hoewel hierbij moet worden opgemerkt dat de sfeer op de Sectie op geen enkele manier met een oorlogssituatie kan worden vergeleken. Wat wel vergelijkbaar is, is de instelling van die burgemeester: hij kan tegen het heersende beleid in gaan, met de consequentie dat hij uit zijn ambt wordt gezet. Door te doen wat er binnen de mogelijkheden van zijn positie ligt, brengt hij op die manier meer teweeg dan door lijnrecht tegen de regels in te gaan. Deze motivatie lijken de onderzoekers op de Sectie Militaire Geschiedenis en het NIMH geïnternaliseerd te hebben en het verklaart ook de indirecte rol die de Sectie vaak in onderzoek naar Indonesië speelde. De hulp bij de publicatie van IJzereef is hier een tekenend voorbeeld van: bij gebrek aan mogelijkheden om zelf een studie te publiceren over de Zuid-Celebes affaire zette Groen zich in om zoveel mogelijk materiaal aan te leveren om IJzereefs publicatie zo volledig

---

<sup>306</sup> Interview Piet Kamphuis, 10 april en 11 juni 2019; Semi-statisch Archief, Rijswijk, Ministerie van Defensie Directie B-vergaderingen, Grote Staf, Defensiestaf ea, 1951-1975, inv. nr. 90, De publieke presentatie van de krijgsmacht, mrk advies, 1990.

<sup>307</sup> Interview Petra Groen, 6 mei 2019.

<sup>308</sup> Ibidem.

mogelijk te maken. Ook moet de vergelijking met een burgemeester in oorlogstijd in de context van de tijd worden geplaatst. Vanaf de jaren negentig brak een periode aan waarin meer mogelijk was op de Sectie. Hier had Groen met haar proefschrift aan bijgedragen. Zelf concludeert ze: “Ik denk zelf dat mijn proefschrift het begin was van de onderwerpen die we konden aansnijden. Wat nu kan, kon toen niet. Dat is aan de ene kant heel vervelend, aan de andere kant heb je ook zo’n ontwikkelingsgang nodig om te komen waar je nu bent.”<sup>309</sup>

Toch blijft het natuurlijk gissen of de Sectie echt zomaar opgeheven zou worden wanneer Groen zich wel had toegelegd op onderzoek naar de aard en omvang van het militaire optreden in Indonesië. De heftige reactie van veteranen op Groens proefschrift geeft echter wel een indicatie van de storm die er zou zijn opgestoken als ze zich op de geweldsvraag had toegelegd. Een tekenend voorbeeld van de woede die haar proefschrift bij Indiëveteranen losmaakte was de aanvaring die directeur Piet Kamphuis met een veteraan kreeg over Groens proefschrift. De veteraan merkte over *Marsroutes en Dwaalsporen* schamper op: “wat weet zo’n meid in Den Haag er nou van?” Op het moment dat Kamphuis de veteraan duidelijk maakte dat Groen op zijn Sectie werkzaam was, haalde de veteraan uit naar Kamphuis, die de klap net op tijd kon ontwijken. Als hij de klap niet had ontweken zou hij dwars door een ruit zijn geslagen.<sup>310</sup> Aan deze emoties van Indiëveteranen kon Defensie, die in de jaren negentig een veteranenbeleid aan het ontwikkelen was, niet volledig voorbij gaan. Als er een nog grotere tegenreactie was ontstaan, bijvoorbeeld omdat Groen zich op de geweldstoepassing had toegelegd, was het misschien niet bij enkel een gesprek met Couzy gebleven.

Naar aanleiding van de ontstane ophef rondom de publicatie van de boeken *Mei 1940* en *Marsroutes en Dwaalsporen* schreef Kamphuis in mei 1993 een artikel in *NRC-Handelsblad*. Onder de titel ‘Defensie schrijft historici niets voor’ poneerde hij de stelling dat de publicatie van beide boeken zelfs werd toegejuicht door de top van de landmacht en dat de teksten van de militair-historici zonder eerst te worden goedgekeurd door de Defensietop werden gepubliceerd, aangezien “de Koninklijke Landmacht namelijk op het standpunt [staat] dat er in een volwassen, pluralistische democratie geen *officiële visie* op het verleden bestaat, maar dat meerdere (soms conflicterende) opvattingen mogelijk zijn.”<sup>311</sup> De conclusies in dit stuk zijn, zoals deze scriptie tot nu toe duidelijk heeft gemaakt, niet helemaal waarheidsgetrouw te noemen. Defensie kreeg wel de manuscripten van de studies te lezen. Dit gebeurde niet per definitie om goedkeuring te krijgen voor de publicaties, maar wel om de eigen broodheer niet met onderzoeksresultaten te verrassen. Dit leverde af en toe verhitte discussies op tussen de Sectie en het ministerie.<sup>312</sup> Desalniettemin zal dit artikel hebben bijgedragen aan een progressiever beeld van de krijgsmacht, iets dat de bovengenoemde publicaties ongetwijfeld ook tot stand brachten.

In 1994 begon Groen aan een nieuwe stap in haar carrière: ze werd benoemd tot eerste vrouwelijke hoogleraar militaire geschiedenis, aan de Universiteit Leiden. Haar ambitie: “Ik wil jonge mensen laten nadenken over het verschijnsel oorlog. Waarom, wat er gebeurt en welke effecten er zijn. Of ze als pacifist of militarist de zaal verlaten, zal me een zorg zijn.”<sup>313</sup> Op de universiteit hield Groen zich bezig met koloniale oorlogen, waarvan ze haar studenten vooral de grijstinten van die oorlogen wilden laten inzien:

---

<sup>309</sup> Interview Petra Groen, 6 mei 2019.

<sup>310</sup> Interview Piet Kamphuis, 10 april 2019.

<sup>311</sup> Piet Kamphuis, ‘Defensie schrijft historici niets voor’, *NRC-Handelsblad* (21-05-1993).

<sup>312</sup> Interview Piet Kamphuis, 10 april en 11 juni 2019.

<sup>313</sup> Mirjam Schöttelndreier, “Ik wil jonge mensen laten nadenken over oorlog”, *de Volkskrant* (24-09-1994).

“Koloniale oorlogen spelen zich altijd af aan de verkeerde kant van de geschiedenis, om maar even met Ben Bot te spreken. Maar ik probeerde ook altijd de ‘waaromvraag’ te stellen: waarom deden mensen dat? En waren er tegenstemmen, of helemaal niet? Ik probeer dat makkelijke oordelen toch wat moeilijker te maken. Ik vind ook echt dat je daar studenten, en jezelf, verder mee helpt.”<sup>314</sup>

Verder hield Groen zich in de jaren na haar promotie in mindere mate bezig met het kolonialisme, om er na de eeuwwisseling weer bij terug te komen. Wel sloeg ze met haar proefschrift een brug tussen Nederland en Indonesië, waardoor Indonesië letterlijk zijn deuren voor haar opende. In de jaren negentig kreeg Groen de mogelijkheid om archiefonderzoek te doen in Bandung. In die tijd heeft ze stapels archiefdocumenten over de Indonesische dekolonisatieoorlog gekopieerd en verscheept naar Nederland. Aangezien ze zich in die periode echter niet met onderzoek naar Indonesië bezighield, heeft ze de documenten zelf nooit gebruikt. In 2019 zijn deze stapels met Indonesisch archiefmateriaal omgevormd tot een NIMH-collectie: de collectie Groen. Deze collectie zal worden gebruikt door onderzoekers in het onderzoeksproject *Onafhankelijkheid, dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië, 1945-1950* dat momenteel wordt uitgevoerd.<sup>315</sup> Momenteel maakt Groen onderdeel uit van de Wetenschappelijke Adviescommissie van het dekolonisatieonderzoek en werkt ze aan het NIMH Handboek deel 6: *Krijgsmacht en kolonie. Opkomst en ondergang van een koloniale mogendheid*. Dit boek zal uitgebreid stilstaan bij zowel de verovering als de verdediging van de Nederlandse koloniën, met een hoofdrol voor Nederlands-Indië. Met de publicatie van dit werk zal Groen haar carrière als militair historicus afsluiten en zal blijken welke verdere ontwikkeling ze sinds de publicatie van haar proefschrift in 1991 heeft doorgemaakt met betrekking tot haar inzichten in de Nederlandse koloniale oorlogvoering.

### Boeken Korps Commandotroepen

Vanaf eind jaren zeventig trok de Sectie Militaire Geschiedenis academisch geschoolde historici aan, wat zijn invloed uitoefende op de publicaties die de Sectie produceerde. Vanaf dit moment begon de Sectie serieuzer wetenschappelijk werk te publiceren, waaronder proefschriften. Daarnaast bleef het de taak van de Sectie om jubileumboeken te produceren over militaire eenheden, plaatsen of gebruiken. Het vervaardigen van deze boeken behoort nog steeds tot de taak van het NIMH. Deze twee soorten publicaties reflecteren de positie van de Sectie (en later het NIMH): letterlijk tussen de academische wereld en Defensie in. Hoewel de jubileumboeken niet bij uitstek waren bedoeld om een kritische analyse van de geschiedenis weer te geven, is het toch interessant om te kijken of in deze categorie boeken ook een ontwikkeling valt te herkennen in de manier waarop de Indonesische dekolonisatieoorlog werd beschreven. Daarom besteedt dit hoofdstuk als laatste punt aandacht aan twee jubileumboeken van het Korps Commandotroepen (KCT). In 1982 werd het eerste boek uitgegeven, toen het KCT veertig jaar bestond. In 1997 bestond het KCT 55 jaar en in 2012 bestond het KCT tachtig jaar. Bij elk van die jubilea gaf het instituut een boek uit, waarin de gehele geschiedenis van het Korps werd beschouwd. In de uitgaven uit 1982

---

<sup>314</sup> Interview Petra Groen, 6 mei 2019.

<sup>315</sup> De collectie Groen bestaat uit tien dozen Indonesisch archiefmateriaal en zal in eerste instantie niet openbaar toegankelijk zijn, maar de onderzoekers van het dekolonisatieproject voorrang geven in het gebruik ervan.

en 1997 kwam het optreden van het Depot Speciale Troepen onder leiding van Westerling aan bod.

In 1982 werd bij het veertigjarig bestaansjubileum van het KCT onder auspiciën van de Sectie Militaire Geschiedenis een boek uitgegeven waarin de hoogtepunten van het KCT in die veertig jaar werden uitgelicht. Eén van de drie auteurs was Kees Schulten, het toenmalige hoofd van de Sectie. Het optreden in Indonesië neemt een belangrijke plaats in in het boek. De auteurs staan eerst kort stil bij het optreden tegen Japan, waarna ze zich op de oprichting en functioneren van het Depot Speciale Troepen (DST) richten. Opvallend is dat er vrijwel alleen maar lovende woorden aan het optreden van kapitein Westerling op Zuid-Celebes gewijd worden. De terminologie van het boek komt overeen met die van de conservatieve werken die eerder bij de Sectie waren verschenen, woorden als ‘terroristen’, ‘criminele elementen’, ‘rampokkers’ worden met regelmaat gebruikt om de militaire tegenstander te omschrijven, terwijl de acties van het DST worden omschreven als ‘zuiveringsacties’ met als doel het ‘pacificeren’ en het ‘herstellen van orde en rust’.<sup>316</sup>

Toch staan de auteurs ook kort stil bij het onderwerp extreem geweld, hoewel dit niet zo wordt genoemd. Ook het woord excessen wordt (waarschijnlijk opzettelijk) vermeden. Wel wordt er aandacht besteed aan de controversie rondom het aantal Indonesische slachtoffers dat bij de acties van het DST op Zuid-Celebes viel. In eerste instantie stellen de auteurs: “[b]ij de acties van het DST waren volgens opgave van de territoriale commandanten in Celebes gedurende drie maanden circa 800 terroristen gedood”.<sup>317</sup> De auteurs brengen aan de orde dat dit aantal onderwerp van discussie was, maar op een manier die de geloofwaardigheid van de discussie ontegenzeggelijk tenietdoet:

“Ten aanzien van het optreden van Westerling en het DST in Zuid-Celebes, deden later de wildste en gruwelijkste verhalen de ronde. Werden na de acties door de republikeinse propaganda-afdeling Westerling 20.000 doden toegeschreven, tegen het einde van 1947 waren dat er al 30.000. Daarna beweerde de regering van de republiek Indonesia in een vergadering van de Verenigde Naties dat Nederlandse troepen in Zuid-Celebes 40.000 Indonesiërs hadden gedood.”<sup>318</sup>

Na dit gesteld te hebben besteden de auteurs ook aandacht aan de onderzoeken die in 1947 de commissie Enthoven en in 1949 de commissie Van Rij/Stam uitvoerden en waarbij voornamelijk Van Rij en Stam het gebruik van grensoverschrijdend geweld beoordeelden als onwettig. Waar IJzereef in 1984 concludeerde dat het DST dus ‘excessen’ had begaan, bleven Maalderink, Schulten en Kasperink-Taekema op de lijn van generaal Spoor, die van grensoverschrijdend geweld niets wilde weten, door het onderwerp af te doen met de zin: “De Legercommandant begreep uit het rapport dat het optreden van Westerling in Zuid-Celebes hard doch rechtvaardig was geweest en dat door zijn acties de levens van tienduizenden onschuldige Indonesiërs waren behouden.”<sup>319</sup>

Hoewel tussen de publicatie van de studie van IJzereef en het eerste jubileumboek over het KCT maar twee jaar tijd zat, liggen beide boeken mijlenver uiteen wat betreft de kritische analyse van de geschiedenis. Waar IJzereef een uitzonderlijk kritische studie gebaseerd op diepgravend brononderzoek publiceerde (zeker voor de tijdsperiode), was de Sectie er

---

<sup>316</sup> P.G.H, Maalderink, C.M. Schulten, B.J. Kasperink-Taekema, *Korps Commandotroepen 1942-1982* (Zutphen 1982) 68-71.

<sup>317</sup> *Ibid.*, 70.

<sup>318</sup> *Ibidem.*

<sup>319</sup> *Ibid.*, 71.

blijkbaar nog niet aan toe om kritische studies te publiceren over het Nederlandse militaire optreden in Indonesië. Daarom publiceerde de Sectie in 1982 een studie die hoogdravend schrijft over het optreden van het DST en in verzachtende termen spreekt over de schaduwzijden van dit optreden, geheel in lijn met de opvattingen van de legerleiding. Misschien is dit de reden dat het laatste boek meer media-aandacht genoot dan het boek van IJzereef. Tijdens de presentatie van het KCT-boek in 1982 zaten twee mannen in het stralende middelpunt: prins Bernhard en kapitein Westerling.<sup>320</sup> Wellicht was Nederland nog niet klaar voor kritiek op het eigen verleden. De krijgsmacht was dit in elk geval zeker niet in 1982. Tekenend voor de positie van de Sectie in de jaren zeventig en tachtig is het feit dat Westerling weleens op de Sectie verscheen. De reden van zo'n bezoek werd nooit geheel duidelijk, maar het feit dat hij daar langskwam en het hoofd van de Sectie tijd vrijmaakte om hem te woord te staan geeft aan dat de Sectie in die jaren niet als onafhankelijk wetenschappelijk instituut kan worden beschouwd. Ook andere militairen waarvan bekend was dat ze oorlogsmisdaden hadden begaan in Indonesië bezochten in die jaren de Sectie om hun zienswijze op de geschiedenis met het personeel van de Sectie te delen.<sup>321</sup>

Vijftien jaar later waagde de Sectie een nieuwe poging, toen bij het 55-jarige jubileum van het KCT opnieuw een overzichtswerk moest verschijnen. Een hoofdstuk werd gewijd aan 'Commando's in Nederlands-Indië 1945-1950', geschreven door Martin Elands. De auteur is duidelijk nog zoekend naar de juiste terminologie. Zo wisselt hij de term 'terrorist' af met het neutralere 'guerrillastrijder' en 'TNI-strijder'. Wel stelt Elands dat de technieken die het DST toepaste in strijd waren met het oorlogsrecht en gaat hij verder in op de aard van die technieken (hij noemt bijvoorbeeld het in het openbaar executeren van eerder gearresteerde verzetsleiders ter intimidatie en afschrikking). Toch waagt hij zich niet aan dodenaantallen, zowel van Nederlandse als Indonesische kant. Het enige wat hij stelt in die trant is: "[h]onderden van verzetsdaden verdachte Indonesiërs, die met behulp van intimidatiemethoden of op grond van inlichtingen waren geselecteerd, werden zonder enige vorm van proces geëxecuteerd."<sup>322</sup> Hoewel Elands Westerling een minder heldhaftige rol in het boek laat innemen dan vijftien jaar eerder het geval was, is de beschrijving van Westerlings acties ook niet kritisch te noemen. Zo stelt de auteur: "[o]m het Nederlandse gezag te herstellen, achtte Westerling meedogenloos optreden noodzakelijk. Met een harde en duidelijke aanpak wilde hij de actieve steun van de bevolking bij het opsporen en uitschakelen van de ongewenste elementen afdwingen."<sup>323</sup> Hieruit klinkt eerder een 'streng doch rechtvaardig' oordeel, dan een beschrijving van oorlogsmisdaden. Dit jubileumboek was dus niet te vergelijken met het proefschrift van Petra Groen dat zes jaar eerder werd uitgegeven door dezelfde Sectie.

## Conclusie

Hoewel dit hoofdstuk duidelijk heeft gemaakt dat kritische geschiedschrijving over de Nederlandse krijgsmacht in de jaren tachtig en negentig geen makkelijke opgave was, en zelfs misschien wel moeilijker dan in de decennia ervoor, maakte de geschiedschrijving op de Sectie Militaire Geschiedenis een ontwikkeling door van 'door veteranen voor veteranen' naar wetenschappelijke studies door burgerhistorici voor een breder publiek. Op persoonlijk vlak maakte majoor Zwitser in de jaren tachtig een aanzienlijke ontwikkeling in

---

<sup>320</sup> Interview Piet Kamphuis, 10 april 2019.

<sup>321</sup> Interview Kees Schulten, 15 april 2019; interview Piet Kamphuis, 11 juni 2019.

<sup>322</sup> Alex Krijger en Martin Elands, *Het Korps Commandotroepen 1942-1997* (Den Haag 1997) 46.

<sup>323</sup> *Ibidem*.

professionaliteit door, nadat hij zijn samenwerking met kolonel Heshusius achter zich liet en zijn studie geschiedenis afrondde. Met *Documenten betreffende de eerste politionele actie* leverde de Sectie voor het eerst een gedegen en genuanceerde bijdrage aan het dekolonisedebat. Dat niet over alle onderwerpen kon worden gepubliceerd blijkt uit het feit dat Zwitser in *Documenten* niet inging op het gebruik van grensoverschrijdend geweld van Nederlandse militairen en een onderwerp als het optreden van het Depot Speciale Troepen op Zuid-Celebes werd uitbesteed aan een onafhankelijk historicus. Als tussenweg stelde de Sectie alles in het werk om IJzereef zo goed mogelijk te ondersteunen om een zo compleet mogelijke studie te kunnen publiceren. De publicatie van de foto's van soldaat H.C. Kavelaars ging echter te ver. De Sectie durfde het waarschijnlijk niet aan om bij zulke gewelddadige foto's, die ongetwijfeld groots uitgemeten zouden worden in de media, de naam van een Defensie-instelling te zetten. De notie dat Indiëveteranen als Westerling met enige regelmatig op de Sectie verschenen in de jaren zeventig en tachtig maakt de terughoudendheid van de Sectie in het publiceren van gevoelig bronmateriaal beter te begrijpen. In deze jaren was de Sectie nog voornamelijk een militaire dienst die de zienswijze van de Koninklijke Landmacht reflecteerde.

In het begin van de jaren negentig maakte de Sectie een grote sprong voor wat betreft professionalisering en onafhankelijk met de publicatie van de boeken *Mei 1940 en Marsroutes en Dwaalsporen*. Dit waren de eerste publicaties die een volwaardig academisch niveau betroffen. Een resultaat hiervan was echter dat hoewel veteranen nog steeds tot het overgrote deel van het lezerspubliek van de Sectie behoorden, die interesse vanuit de hoek van de veteranen afnam, naarmate de kritische houding van de militair-historici toenam. Met de benoeming van Petra Groen tot bijzonder hoogleraar militaire geschiedenis aan de Universiteit Leiden deed de Sectie Militaire Geschiedenis definitief haar intrede in de wetenschap.

In dit hoofdstuk dient tevens te worden opgemerkt dat het feit dat er in het verleden niet meer kritisch onderzoek is gedaan naar de daden van Nederlandse militairen in Indonesië is natuurlijk afhankelijk is van meer dan doofpot of taboe en de moed om een weerwoord te bieden tegen mondige en agressieve veteranen. Zo speelt de toegankelijkheid van archieven ook een belangrijke rol. We kunnen het ons nu bijna niet meer voorstellen, maar in het pre-internet tijdperk was het een stuk ingewikkelder om erachter te komen wat er überhaupt aan bronnen bestond, laat staan dat het mogelijk was om die in te zien, aangezien het merendeel van het bronmateriaal over de Indonesische dekolonisatieoorlog zeker tot aan eind jaren negentig restricties zaten. De onderzoekers op de Sectie Militaire Geschiedenis waren in dat opzicht in het voordeel: zij konden gebruik maken van archiefmateriaal van Defensie dat voor andere onderzoekers niet toegankelijk was.

Hiernaast moeten we toeval niet uitsluiten als factor. Koloniale geschiedenis was, evenals militaire geschiedenis, geen populair historisch onderwerp in de tweede helft van de twintigste eeuw, waardoor er ook weinig koloniaal historici in Nederland waren, laat staan militair historici met als specialisme koloniale geschiedenis. Alles bij elkaar opgeteld, was het geen gemakkelijke opdracht om zowel een uitgebreid onderzoek te beginnen naar militaire aspecten van de oorlog in Indonesië als wel om er een kritische publicatie over te schrijven. Dit gezegd hebbende, blijft het een feit dat de Sectie Militaire Geschiedenis dit onderwerp toch op de agenda had staan en het, zeker vanaf de jaren tachtig, een significante rol innam in de taken van de Sectie, waarvan dit hoofdstuk getuigt.

Als je al zou kunnen spreken van specifieke momenten waarop de situatie veranderde, in plaats van een proces van verandering, zou je begin jaren negentig als een

belangrijk omslagpunt kunnen beschouwen. De publicatie en ophef rondom de boeken *Mei 1940* in 1990 en *Marsroutes en Dwaalsporen* in 1991 leidden een nieuw tijdperk in op de Sectie van meer onafhankelijkheid, meer wetenschappelijk en gedurfder. De uiteindelijke benoeming van Petra Groen als hoogleraar in Leiden in 1994 is hier zowel een resultaat als een bevestiging van. Hoewel 1987 een nieuwe piek in het publieke debat over de dekoloniatiekwestie vormde, maar uiteindelijk niet leidde tot een doorslag in het denken over de kwestie of een stap in de ontwikkeling van het instituut, was dit wel het resultaat van de bovengenoemde publicaties begin jaren negentig. Kamphuis liet met *Mei 1940* zien welke kant hij, als hoofd, de Sectie op wilde leiden: naar meer onafhankelijkheid en meer wetenschappelijke professionaliteit. Groen prikte vervolgens met haar proefschrift een alom vertegenwoordigde mythe over generaal Spoor en de reden waarom de oorlog was verloren door. Het feit dat zij dit conflict, als eerste, benoemde als een dekolonatieoorlog, maakte de weg vrij voor andere historici om dit ook te doen, én gaf een doorslag in het publieke debat over de kwestie. Het felle verzet van de veteranen op beide boeken gaf aan dat de veteranen weliswaar een steeds sterkere positie in het debat innamen, maar dit leidde (tenminste in het begin van de jaren negentig) niet tot zelfcensuur binnen de Sectie. Je zou zelfs kunnen zeggen dat de Sectie met deze publicaties vooruit liep op de rest van de wetenschappelijk wereld.

Toch bleek in de praktijk dat de jaren tachtig niet een per definitie makkelijker publicatieklimaat met zich meebrachten voor wat betreft de Indonesische dekolonatieoorlog. Dit kwam voornamelijk door de Indiëveteranen die zich mobiliseerden en een steeds sterkere positie in het debat verworven.



## Slotbeschouwing

Deze scriptie heeft de ontwikkeling van de Krijgsgeschiedkundige Sectie van de Landmacht naar het Nederlands Instituut voor Militaire Historie beschreven. Op de vraag ‘welke rol heeft de Sectie Militaire Geschiedenis gespeeld in onderzoek naar de Indonesische dekolonisatieoorlog?’, zijn, met het oog op die ontwikkeling, verschillende antwoorden te geven.

In de eerste drie decennia na de Nederlandse erkenning van de Indonesische onafhankelijkheid werd geschiedschrijving binnen én over de Nederlandse krijgsmacht gezien als een zaak van veteranen, voor veteranen. Inzoomend op de geschiedschrijving over de Indonesische dekolonisatieoorlog heeft deze scriptie uitgewezen dat het binnen de gelederen van de krijgsmacht als vanzelfsprekend werd beschouwd dat deze taak werd verricht door oud-KNIL officieren. Zij zouden er immers het meeste verstand van hebben. Tekenend voor de positie van de Sectie in die jaren was het feit dat omstreden Indiëveteranen als kapitein Westerling weleens de Sectie bezochten om hun zienswijze over de ‘politieonele acties’ tentoon te spreiden.

Wat opvalt in die eerste drie decennia van onderzoek is de ambivalente positie van de Sectie. Vooral het hoofdstuk over de inmenging van de Sectie Krijgsgeschiedenis en het Bureau Maritieme Historie in de totstandkoming van de *Excessennota* wees uit dat de militair-historische diensten van Defensie op de hoogte waren van het bestaan van bronmateriaal dat bewijzen bevatte voor door Nederlandse militairen begane oorlogsmisdaden in Indonesië, maar de positie van de instituten niet sterk en onafhankelijk genoeg was om dit tot uiting te brengen in een publicatie. Dit geeft aan dat de Sectie in die jaren voornamelijk werd beschouwd (door zowel Defensie als de Sectiemedewerkers zelf) als een orgaan binnen het ministerie van Defensie dat de politieke lijn van de Landmacht diende te representeren. Ook de verschillende categorieën publicaties die de Sectie produceerde geeft deze ambivalente positie weer. Het feit dat de Sectie, naast kritische proefschriften voor een wetenschappelijk publiek, ook jubileumboeken voor Defensie bleef vervaardigen, geeft aan dat de Sectie zich dienstbaar naar haar broodheer moest blijven opstellen, wellicht juist om de mogelijkheid voor het doen en publiceren van kritische studies veilig te stellen.

Vanaf eind jaren zeventig zag de Sectie Militaire Geschiedenis, onder leiding van Kees Schulten, in dat het academisch geschoolde historici in dienst moest nemen om mee te tellen in de wetenschappelijke wereld. Dit gebeurde toen Petra Groen werd aangenomen om een studie naar de ‘politieonele acties’ te verrichten. Hans Zwitser voerde als hoofd van het Bureau Auteurs en Research deze institutionalisering verder door, door de medewerkers van de Sectie aan te moedigen een promotieonderzoek uit te voeren. De jaren tachtig kan daarom als een periode van institutionalisering worden gezien, waarin de weg naar verdere ontwikkelingen in de jaren negentig werd vrijgemaakt.

De keuze voor professionalisering in de jaren tachtig leidde tot een belangrijk breekpunt in het begin van de jaren negentig. Onder leiding van Piet Kamphuis publiceerde de Sectie twee studies (*Mei 1940* en *Marsroutes en Dwaalsporen*) die het instituut in één klap zowel bekendheid bezorgde in de wetenschappelijke wereld, als een statement maakte naar de krijgsmacht: een koers naar verdere wetenschappelijke onafhankelijkheid was ingezet. De publicatie van *Marsroutes en Dwaalsporen* van Groen had bovendien nog een ander effect: het verschafte nieuwe inzichten in het Nederlandse militaire optreden tijdens de Indonesische dekolonisatieoorlog. In de jaren negentig droeg de Sectie met de werkzaamheden van Groen bij aan zowel het inzicht in en de erkenning van het Nederlandse

optreden in Indonesië, als het wetenschappelijke onderzoek hiernaar. Hierin was voornamelijk van belang dat Groen voor het eerst sprak over een ‘dekolonisatieoorlog’ in plaats van ‘de politionele acties’ of ‘de Nederlands-Indonesische problematiek’.

Wat opvalt aan de werkwijze van de wetenschappelijk medewerkers van de Sectie in de jaren tachtig en negentig is de indirecte manier waarop ze trachtten bij te dragen aan geschiedschrijving over Indonesië, waar zij, door de gevoeligheid van de onderwerpen en de positie van de Sectie, niet in staat waren dit direct te doen. Dit geeft wederom de ambivalente positie van de Sectie weer. De steun aan Willem IJzereef in zijn studie naar de Zuid-Celebes affaire is hier een tekenend voorbeeld van. Ook Groens meeleestaak van de manuscripten van Loe de Jong kan hiertoe worden gerekend. Hoewel ze nu, dertig jaar later, een ander advies over het gebruik van de term ‘oorlogsmisdrijven’ zou geven, heeft haar commentaar in 1987 bijgedragen aan de maatschappelijk erkenning van de Indonesische dekolonisatieoorlog door bij De Jong aan te dringen op een op bronnen gefundeerde wetenschappelijke vorm van geschiedschrijving. Zelf publiceren over deze onderwerpen werd door de wetenschappelijk medewerkers van de Sectie in de jaren tachtig en negentig als een brug te ver beschouwd. Een verklaring hiervoor draagt Groen in een recent vraaggesprek aan: een gevoel van in de pas te moeten lopen belemmerde haar in een vrije keuze in onderwerpen voor onderzoek. Hoewel niemand binnen Defensie haar ooit expliciet heeft verboden over bepaalde onderwerpen te publiceren, was een vraag om uitleg van de Bevelhebber der Landstrijdkrachten, Hans Couzy, na de publicatie van haar proefschrift, voldoende om die conclusie te trekken. De vraag is of dit gevoel van belemmering terecht was. Zou de Sectie ophef boven het hoofd hebben gehangen wanneer die studie over de Zuid-Celebes affaire in 1984 door de Sectie zou zijn gepubliceerd? Of als Groen in plaats van op het militair-strategische beleid, op de aard en schaal van het Nederlandse militaire geweld zou zijn gepromoveerd? Een antwoord geven op die vragen zou speculatie betekenen. Zeker is in elk geval dat de Sectie in de jaren tachtig een belangrijke ontwikkeling heeft doorgemaakt in wetenschappelijke onafhankelijkheid. En, om met de woorden van Groen te spreken, “zo’n ontwikkelingsgang [is] nodig om te komen waar je nu bent.”<sup>324</sup>

De vraag is nu: hoe verhiel de Sectie Militaire Geschiedenis zich tot de academische wereld? Liep de Sectie, met andere woorden, voor of achter op de onderzoeksmentaliteit die elders werd aangehangen? Hier is een tweeledig antwoord op te geven, afhankelijk van de tijdsperiode van onderzoek. Voordat Groen haar proefschrift publiceerde in 1991, waren er in Nederland drie belangrijke studies over het onderwerp verschenen die, in tegenstelling tot Groens studie, ingingen op de aard van het geweldsgebruik van Nederlandse militairen. *Ontsporing van geweld* (1970) was de eerste studie die hier uitvoerig op in ging. *De Zuid-Celebes Affaire* (1984) kwam tot stand met behulp van de Sectie en vestigde zich op een specifieke *casestudy* van dit geweld die al ruime bekendheid genoot. De derde belangrijke publicatie was het twaalfde deel van *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* van Rijksgeschiedschrijver Loe de Jong, die met het gebruik van de term ‘oorlogsmisdrijven’ tegen de schenen schopte van veel Indiëveteranen. Hoewel de historici van de Sectie het in deze jaren niet mogelijk achtten om soortgelijke studies te publiceren, droegen zij indirect bij aan de totstandkoming van deze werken. Vanaf de jaren negentig haalde de Sectie met *Marsroutes en Dwaalsporen* van Groen haar achterstand in en veroverde langzaam maar zeker een plek in de gevestigde academische wereld door de indirecte werkwijze van de voorgaande jaren om te zetten in een directe uiting van kritische

---

<sup>324</sup> Interview Petra Groen, 6 mei 2019.

geschiedschrijving. De uitgave van Groens proefschrift kan dus als breekpunt worden gezien in de ontwikkeling van het instituut. Vanaf 2012 begon het NIMH zelfs een voorlooppositie aan te nemen, toen het samen met het NIOD en het KITLV aandrong op een groot onderzoek naar de aard en omvang van het Nederlandse militaire optreden in Indonesië tijdens de dekolonisatieoorlog. De uitgave van *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, Limpachs Zwitserse proefschrift, was de laatste stap die deze voorlooppositie tot uiting bracht. Momenteel is er in de wetenschappelijke wereld zodanig veel aandacht voor de Indonesische dekolonisatieoorlog dat er niet meer van een voorlooppositie kan worden gesproken. Wel moet hierbij worden vermeld dat het NIMH binnen in het wetenschappelijke speelveld de meeste militaire kennis en deskundigheid bezit.

Dit brengt ons bij de vraag of de Sectie meer kritische studies had kunnen verrichten naar de Indonesische dekolonisatieoorlog in de periode 1950-2001. Of, anders gesteld: waarom zijn er, naast *Marsroutes en Dwaalsporen*, niet meer kritische publicaties verschenen in de jaren tachtig en negentig over het Nederlandse militaire optreden in Indonesië? Aannemend dat er in de eerste drie decennia na de dekolonisatieoorlog geen ruimte was in de Sectie die werd gedomineerd door oud-KNIL officieren die zich bezighielden met het herdenken van zowel de heldendaden als de slachtofferrol van de Nederlandse militairen in Indonesië. Ten eerste speelden praktische belemmeringen een rol. Een organisatie is gedwongen keuzes te maken als het aankomt op geld en personeel. Een onderzoek naar de 'politioenele acties' zou minder onderzoek naar de Tweede Wereldoorlog betekenen. Bovendien heb je onderzoekers nodig die zich met het onderwerp willen bezighouden. Om met de woorden van Piet Kamphuis te spreken: "Hadden we meer kunnen doen? Ja, als we meer Petra's hadden gehad."<sup>325</sup> Kamphuis had natuurlijk de keuze kunnen maken om naast Groen een tweede onderzoeker aan te nemen om zich met dit onderwerp bezig te houden, ten koste van onderzoek naar andere onderwerpen. Dit is niet de keuze die de Sectie maakte. Aan de andere kant moet ook worden opgemerkt dat het onderwerp 'politioenele acties' vanaf de jaren vijftig steeds op de agenda heeft gestaan en verschillende onderzoekers zich ermee bezighielden. Dat dit uiteindelijk tot maar één kritisch wetenschappelijke publicatie leidde zegt veel over degenen die die opdracht kregen toegewezen. Toch moet ook worden benadrukt dat het geen makkelijke opgave was om onderzoek te doen naar de Indonesische dekolonisatieoorlog in de periode die in deze scriptie centraal staat. Naast het feit dat er weinig interesse was voor het onderwerp in zowel de wetenschappelijke wereld als de samenleving, waren archieven moeilijk toegankelijk; enerzijds omdat het pre-internet tijdperk en chaotische ordening van archieven het zoeken naar bronnen vermoeilijkte en anderzijds omdat de meeste bronnen simpelweg nog niet openbaar toegankelijk waren.

Een tweede reden waarom er niet meer kritische studies werden verricht naar de Indonesische dekolonisatieoorlog is het feit dat er in de jaren tachtig en negentig in toenemende mate aandacht kwam voor de slachtofferrol van Indiëveteranen. In de jaren negentig begon Defensie met het ontwikkelen van een veteranenbeleid, aangezien de zich steeds sterker mobiliserende veteranen niet meer over het hoofd konden worden gezien. In de jaren negentig hadden de veteranen een zodanig stevige positie veroverd in de maatschappij dat zij kritisch onderzoek naar hun optreden in Indonesië nog meer vermoeilijkten. Verrassend genoeg versterkte dit niet de ambivalente positie van de Sectie Militaire Geschiedenis, aangezien het instituut vanaf 1991 de weg naar wetenschappelijke

---

<sup>325</sup> Interview Piet Kamphuis, 10 juni 2019.

onafhankelijkheid was ingeslagen.

Een derde reden is te vinden in een breder fenomeen: er was weinig interesse vanuit de samenleving voor het Nederlandse koloniale verleden. Dat wil zeggen: voor de schaduwkanten ervan. Dit heeft te maken met de traditie van Nederlandse geschiedschrijving. De Tweede Wereldoorlog werd al snel het middelpunt van het Nederlandse collectieve geheugen, waarmee een glashelder verhaal over goed en fout onderdeel werd van de Nederlandse identiteit: de Duitse overheersers waren de schurken in dit verhaal en de Nederlandse 'verzetshelden' namen een glansrol in, waarmee elke Nederlander zich kon en wilde identificeren.<sup>326</sup> Bovendien heeft Nederland nooit een sterke militaire cultuur gekend, zoals in landen als het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten wel het geval was. Nederland presenteerde zichzelf liever als vredelievend en de internationale rechtstaat respecterend, door bijvoorbeeld zijn neutraliteit in de Eerste Wereldoorlog en de 'verdeling van Afrika' in de negentiende eeuw te benadrukken.<sup>327</sup> Samen met de 'tolerantie' naar andersgelovigen, die uit de Gouden Eeuw zou stammen, was er in het Nederlandse collectieve geheugen geen plaats voor imperialisme en koloniaal geweld. Interessant is dat Petra Groen deze redenering al in 1983 optekende in het eerste artikel dat ze voor de Sectie Militaire Geschiedenis schreef.<sup>328</sup> Dit betekent niet dat het kolonialisme geen plaats innam in die collectieve herinnering. Sterker nog, Nederlands-Indië nam een significante rol in dit verhaal in, maar wel maar vanuit een zeer eenzijdig perspectief bezien. Nostalgie voor het leven in Nederlands-Indië in de vorm van fotoboeken, televisieprogramma's, romans, films, restaurants en jaarlijks terugkerende eet- en cultuurevenementen nam al snel na de erkenning van de Indonesische onafhankelijkheid een grote rol in de Nederlandse cultuur in, inclusief een VOC-achtbaan en koloniaal Indisch treinstation in het nationale pretpark de *Efteling*. Het kolonialisme werd en wordt herdacht in termen van *tempo doeloe*: 'die goede oude tijd'.<sup>329</sup> Toch is het koloniale geweld, dat onlosmakelijk aan het kolonialisme was verbonden, niet afwezig geweest in het Nederlandse debat. Al voordat Joop Hueting de aard en omvang van dit koloniale geweld op de nationale televisie 'onthulde', was dit onderwerp al meermaals in de Nederlandse media verschenen, zonder dat het de collectieve herinnering beïnvloedde.<sup>330</sup> Dat het ene wel en het andere niet opgenomen wordt in de collectieve herinnering, heeft volgens Ann Laura Stoler te maken met wat zij 'koloniale afasie' noemt: er lagen geen doofpotpraktijken ten gronde aan het feit dat de voormalige kolonisator zichzelf niet het beeld wilde aanmeten van (ook) een koloniale agressor. Er was simpelweg geen ruimte in het heersende narratief, geen vocabulaire die hierop van toepassing was om nuance aan te brengen in het nationale zelfbeeld.<sup>331</sup> In de woorden van Paul Bijl: we denken vaak dat mensen iets gaan geloven wanneer ze iets zien, maar het geldt ook andersom: mensen gaan iets pas zien als ze erin geloven.<sup>332</sup> De verbeterde discussie rondom het gebruik van de term 'oorlogsmisdrijven' door Loe de Jong bewijst deze theorie. Deze term viel onmogelijk te rijmen met de *tempo doeloe*

---

<sup>326</sup> Scagliola, *Last van de oorlog*, 9.

<sup>327</sup> Groen, 'Koloniale Politiek en militaire geschiedschrijving', 96-97.

<sup>328</sup> Ibidem.

<sup>329</sup> Paul Bijl, 'Colonial memory and forgetting in the Netherlands and Indonesia', *Journal of Genocide Research* (2012) 14(3-2), 441-461, aldaar 445.

<sup>330</sup> Ibid., 446.

<sup>331</sup> Ann Laura Stoler, 'Colonial Aphasia: Race and Disabled Histories in France', *Public Culture* (2012) 23:1, 121-156, aldaar 125; Stoler past haar theorie toe op de Franse situatie, maar deze theorie blijkt tevens bruikbaar voor de Nederlandse casus.

<sup>332</sup> Bijl, 'Colonial memory and forgetting in the Netherlands and Indonesia', 447.

herinnering aan Nederlands-Indië. Het feit dat de kritische studies van Van Doorn en Hendrix in 1970 en IJzereef in 1984 geen gehoor vonden in het publieke debat valt ook te verklaren aan de hand van deze theorie. Ook de opleving van de discussie op verschillende momenten in de afgelopen 75 jaar: in 1969, 1987 en 1995 – en vooral de stilte en apathie jegens de schaduwzijden van het kolonialisme die daarna weer haar intrede deed, bewijzen deze theorie. Als de regering, de historici en de samenleving het hadden gewild, had er na het verschijnen van de *Excessennota* in 1969 al een diepgaand en kritisch onderzoek kunnen plaatshebben naar de aard van het Nederlandse militaire optreden in de Indonesische dekolonisatieoorlog. Pas in 2016 bleek Nederland klaar te zijn voor dit onderzoek.

## Epiloog

Hoe is het in Nederland sinds de eeuwwisseling vergaan met de openheid ten aanzien van de eigen koloniale geschiedenis? Historicus Remco Raben stelde halverwege 2015 in een artikel in de *Groene Amsterdammer* dat “hoewel de koloniale geschiedenis overal sporen heeft achtergelaten, ze nauwelijks in het Nederlandse historische bewustzijn [is] afgedaald.”<sup>333</sup> Er zou dus na de eeuwwisseling weinig veranderd zijn in de Nederlandse omgang met haar koloniale verleden, maar klopt dit ook?

Een aanwijzing voor de juistheid van Rabens these zou kunnen blijken uit het rumoer rondom het huidige onderzoeksproject *Onafhankelijkheid, dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië 1945-1950*, waar deze scriptie deel van uitmaakt. Meerdere kranten- en tijdschriftartikelen die de afgelopen twee jaar in de Nederlandse media voorbij kwamen getuigen hiervan. Zo vonden er verschillende gedachtewisselingen van zowel onderzoekers die verbonden zijn aan het project als tegenstanders van het project plaats in onder andere *De Volkskrant* en het *NRC-Handelsblad*. Ook verscheen in april van dit jaar een artikel in de *Groene Amsterdammer* over de wrijvingen onder de onderzoekers onder de titel ‘Heeft een gedicht niet ook gewicht?’. Niels Mathijssen, de auteur van het stuk, veronderstelde een tweedeling te zien in de denkbeelden van de onderzoekers: de ‘postkoloniale historici’, die “inhoudelijk duidelijk dichter bij de groep critici [staan] dan hun positivistische collega’s dat doen”.<sup>334</sup> De postkoloniale historici zouden meer aandacht hebben voor de ‘Indonesische stem’ in hun onderzoek en dus meer Indonesische bronnen en andersoortige bronnen zoals gedichten, liederen en literatuur in hun onderzoek betrekken, terwijl de positivistische historici hun onderzoek meer vanuit een Nederlands oogpunt, en dus vooral met gebruik van Nederlands bronmateriaal, aan zouden vliegen. Mathijssen stelt in zijn artikel bijvoorbeeld Rémy Limpach (positivistisch historicus) tegenover Anne-Lot Hoek (postkoloniaal historicus). Dit verschil in opvattingen van onderzoek doen leidt meermaals tot wrijving tussen de onderzoekers. Er kan zelfs worden geconcludeerd dat de verschillen tussen de uitgangspunten van de onderzoekers te groot is om onder de noemer van één onderzoek ondergebracht te worden.

Eén van de pijlers van het onderzoek is meerstemmigheid: het tot uiting brengen van zoveel mogelijk perspectieven: van de drie instituten, van de verschillende onderzoekers en ook van Indonesische zijde. Toch blijkt het in de praktijk problematischer om met Indonesische historici samen te werken dan aanvankelijk door de programmaleiding werd gedacht. Ook voor Indonesië geldt dat geschiedschrijving over de dekolonisatieoorlog tot nu toe sterk werd beïnvloed door een politieke beschouwing van de strijd. Voor Indonesische historici die zich hierover kritisch en genuanceerd willen uitlaten is weinig plaats in de hedendaagse Indonesische maatschappij. Degenen die samenwerken met het Nederlandse project, een handjevol historici van de Universitas Gadjah Mada in Yogyakarta, dienen daarom zoveel mogelijk onder de radar te opereren. Daarbij hebben ze zo hun eigen speerpunten en onderzoeksvragen, die vaak niet overeenkomen met de vragen die de Nederlandse historici stellen. Dit hoeft geen probleem te zijn – de onderzoekers zouden elkaar hiermee kunnen aanvullen – maar tot nu toe heeft het ertoe geleid dat er weinig

---

<sup>333</sup> Remco Raben, ‘De knopen van de bevrijding: Zeventig jaar Indonesische onafhankelijkheid’, *Groene Amsterdammer*, nr. 33 (12 augustus 2015).

<sup>334</sup> Niels Mathijssen, ‘Heeft een gedicht niet ook gewicht?’, *Groene Amsterdammer*, nr. 16 (17 april 2019).

sprake is van samenwerking en de Indonesische historici dus los van de Nederlandse onderzoekers opereren.<sup>335</sup>

Hoewel de Indonesische dekolonisatieoorlog dus zowel in Nederland als in Indonesië zeventig jaar na dato onderwerp is van een levendige discussie, is in Nederland rond 2010 een nieuwe ontwikkeling ingezet. Waar voorheen, zoals deze scriptie beschrijft, het 'pro-koloniale kamp' de scepter zwaaide in het kolonialismedebat, heeft het 'antikoloniale kamp' deze positie zo rond 2010 overgenomen. De tendens vandaag de dag is overgeslagen naar de andere kant van het morele spectrum: de veteranen en hun slachtofferrol domineren niet langer het debat, een nieuwe generatie Nederlanders pleit vandaag de dag voor 'dekolonisatie van de publieke ruimte'.<sup>336</sup> De grote vraag is nu: waarom toen wel? Of, om het bij de Sectie Militaire Geschiedenis te houden: waarom was het in 2016 opeens wel mogelijk om Rémy Limpach in dienst te nemen en zijn Duitstalige proefschrift over de aard en omvang van het Nederlandse militaire optreden tijdens de Indonesische dekolonisatieoorlog in het Nederlands uit te geven? Een volledig antwoord op die vraag is (momenteel nog) onmogelijk. Wel zijn er verschillende mogelijke verklaringen aan te wijzen.

De eerste, en meest voor de hand liggende factor is het verstrijken van de tijd. Tijd heelt niet alleen wonden, die zorgt er tevens voor – hoe cru het ook klinkt – dat betrokkenen overlijden. De veteranenlobby die in de jaren tachtig en negentig zo invloedrijk werd dat het in 1995 de dag waarop Koningin Beatrix spechte in Indonesië bepaalde, verloor logischerwijs die invloed met het overlijden van haar leden. Het verstrijken van de tijd bracht ook een nieuwe generatie met zich mee, met een nieuwe kijk op de geschiedenis. Een generatie die verder van de geschiedenis af staat en dus met een frisse blik kan oordelen.

De rechtszaken tegen de Nederlandse staat voor herstelbetalingen aan weduwen in het Javaanse dorp Rawagede, die vanaf 2012 werden gevoerd en nog steeds spelen, vormen ongetwijfeld ook een belangrijke factor. Vooral 14 september 2011 markeert een belangrijk, zo niet het fatale, breekpunt met het 'pro-koloniale' tijdperk, aangezien op die datum de Nederlandse rechtbank de Indonesische weduwen in het gelijk stelde, het argument van 'verjaring' opzij schoof en de Nederlandse staat verantwoordelijk stelde voor de begane misdaden door Nederlandse militairen in het West-Javaanse dorp.<sup>337</sup> De uitspraak van de rechtbank in 2011 voegde een nieuwe, tot dan toe afwezige, stem aan het debat toe: dat van de Indonesische slachtoffers.<sup>338</sup> Je zou dus kunnen zeggen dat de verantwoordelijkheidskloof die volgens historicus Raphaëlle Branche na de dekolonisatieoorlog ontstond, met de uitspraak van de rechtbank in 2011 eindelijk werd gedicht. Het feit dat onderzoekers van het NIMH het historische verificatieonderzoek naar de schadeclaims van de Indonesische aanklagers uitvoeren, is van groot belang voor de ontwikkeling van het instituut.

Buitenlandse ontwikkelingen zouden een derde factor kunnen vormen. Ook andere voormalig kolonistoren, zoals Groot-Brittannië en Frankrijk, begonnen rond 2010 openlijk met de verwerking van hun koloniale verleden. In Groot-Brittannië vonden bijvoorbeeld ook rechtszaken plaats, vergelijkbaar met de Nederlandse Rawagede-rechtszaken, waarbij de Britse staat werd aangeklaagd voor oorlogsmisdaden tegen de Mau Mau in Kenia.<sup>339</sup>

---

<sup>335</sup> Mathijssen, 'Heeft een gedicht niet ook gewicht?'

<sup>336</sup> Gert Oostindie, *Postkoloniale beeldenstormen*, Daendelslezing 2018 (Leiden 2018) 5.

<sup>337</sup> Rechtbank 's-Gravenhage, vonnis van 14 september 2011, zaaknummer 354119 / HA ZA 09-41-71, [www.rechtspraak.nl](http://www.rechtspraak.nl).

<sup>338</sup> Scagliola, 'Cleo's 'unfinished business'', 432.

<sup>339</sup> Branche, 'Political uses of decolonization history', 13.

In dit nieuwe klimaat kon Gert Oostindie een boek over oorlogsmisdaden van Nederlandse militairen uitgeven, kon Rémy Limpach een boek volschrijven over 'Nederlands massageweld' in Indonesië en daarna aangenomen worden als wetenschappelijk medewerker bij het NIMH. In dit klimaat kon ook een voorzet gedaan worden voor een groot, overheidsgefinancierd onderzoek naar het Nederlandse optreden tijdens de Indonesische dekolonisatieoorlog, dat in 2016 werd goedgekeurd en in 2017 van start ging. Zeventig jaar na dato lijkt Nederland voor het eerst klaar om zijn eigen schaduwzijden uit de geschiedenis te erkennen. De conclusie van Raben uit 2015 zou dus enigszins bijgesteld moeten worden: hoewel consensus over de koloniale geschiedenis ver te zoeken is in Nederland, begint de Indonesische dekolonisatieoorlog steeds zichtbaarder vormen aan te nemen in het Nederlandse collectieve bewustzijn. Het dekolonisatieonderzoek dat momenteel wordt uitgevoerd draagt hier zonder twijfel aan bij, aangezien het de discussie op gang houdt terwijl de onderzoeksresultaten meer feiten zullen opleveren over de dekolonisatie van Indonesië en vooral een steviger grond creëren van de feiten over het systematische gebruik van extreem geweld door Nederlandse militairen. Met dit onderzoek is het NIMH tot het kamp van de voorlopers gaan behoren wanneer het gaat om kritische geschiedschrijving. Hoewel critici het NIMH nog steeds bestempelen als een slager die zijn eigen vlees keurt, is deze kritiek niet meer terecht. De deelname van het NIMH aan het dekolonisatieonderzoek samen met het NIOD en het KITLV is niet alleen een getuigenis van de onafhankelijkheid van het instituut, het is bovendien ook een stap richting maatschappelijk engagement. Een ander project dat de huidige positie van het NIMH zal aantonen is het in 2021 te verschijnen Handboek deel 6: oorlogen overzee. Hier zal het militaire en politieke koloniale optreden van Nederland centraal staan. In 2021, met het verschijnen van dit handboek en de publicatie van de onderzoeksresultaten van het dekolonisatieonderzoek zal dus blijken of het NIMH de lijn van wetenschappelijke onafhankelijkheid, die in de jaren tachtig en negentig werd ingezet, zal blijven volgen.



## Tijdslijn

1891	Oprichting Krijgsgeschiedkundig Instituut van de Koninklijke Landmacht.
1916-1924, 1945-1949	Bestaansperiode Afdeling Krijgsgeschiedenis van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger in Bandung, Indonesië.
27 december 1949	De Nederlandse regering tekent de onafhankelijkheidsverklaring van de Republiek Indonesië.
17 januari 1969	Televisie-uitzending <i>Achter het Nieuws</i> met Indiëveteraan Joop Hueting.
Februari-mei 1969	Regeringsonderzoek naar wandaden begaan door Nederlandse militairen in Indonesië, 1945-1949.
2 juni 1969	Presentatie <i>Excessennota</i> in de Tweede Kamer.
1970	Publicatie <i>Ontsporing van geweld: het Nederlands-Indonesisch conflict</i> door Indiëveteranen Jacques van Doorn en Wim Hendrix.
Zomer 1976	Onderzoeksreis Carel Heshusius en Hans Zwitser naar Indonesië.
1984	Publicatie <i>De Zuid-Celebes Affaire: Kapitein Westerling en de standrechtelijk executies</i> van Willem IJzereef.
November 1987	'Tweede excessenaffaire' naar aanleiding van het uitlekken van de concepttekst van hoofdstuk 7 van <i>Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog</i> , geschreven door Loe de Jong.
Februari 1991	Publicatie <i>Marsroutes en Dwaalsporen: het Nederlands militair-strategisch beleid in Indonesië 1945-1950</i> van Petra Groen.
1 september 1994	Aanstelling Petra Groen als eerste vrouwelijke hoogleraar Militaire Geschiedenis, Universiteit Leiden.
September 2001	Kamerbrief over functioneren militair-historische diensten van Defensie. Vanaf dit moment lag de verantwoordelijkheid voor de publicaties bij de diensten en auteurs zelf en niet meer bij de minister van Defensie.

September 2005	Samenvoeging militair-historische diensten van de verschillende krijgsmachtonderdelen tot het Nederlands Instituut voor Militaire Historie.
14 september 2011	Vonnis Rechtbank Den Haag in de zaak Rawagede: de Nederlandse staat moet schadevergoedingen betalen aan Indonesische weduwen wiens echtgenoot op 9 december 1947 zonder vorm van proces werd geëxecuteerd door Nederlandse militairen.
Juni 2012	Open brief in <i>de Volkskrant</i> van de directeuren van het NIOD, KITLV en NIMH waarin zij pleiten voor een overheidssubsidie voor onderzoek naar de aard en omvang van het Nederlandse geweldsgebruik tijdens de Indonesische dekolonisatieoorlog.
29 september 2016	Publicatie <i>De brandende kampongs van Generaal Spoor</i> van Rémy Limpach.
2 december 2016	Toezegging regering van subsidie voor grootschalig onderzoek naar het Nederlandse optreden tijdens de Indonesische dekolonisatieoorlog door NIOD, KITLV en NIMH.
1 september 2017	Start vierjarig onderzoeksproject <i>Onafhankelijkheid, dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië, 1945-1950</i> .
September 2021	Verwachte publicatie onderzoeksresultaten van het 'dekolonisatie-onderzoek'.

# Bibliografie

## Literatuur

Bank, J. Th. M. en Romijn, P. (red), *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 14: reacties, tweede helft ('s-Gravenhage 1991).

Bas, F. de, 'De Krijgsgeschiedkundige Afdeeling van het Nederlandsch-Indisch Leger', *Indisch Militair Tijdschrift*, XLVII (1916-II).

Bank, J., *De Excessennota: nota betreffende het archiefonderzoek naar de gegevens omtrent excessen in Indonesië begaan door Nederlandse militairen in de periode 1945-1950*, ingeleid door Jan Bank (Den Haag 1995).

Bijl, P., 'Colonial memory and forgetting in the Netherlands and Indonesia', *Journal of Genocide Research* (2012) 14(3-2), 441-461.

Bijl P., *Emerging Memory. Photographs of Colonial Atrocity in Dutch Cultural Remembrance* (Amsterdam 2015).

Branche, R., 'Political uses of decolonization history: Comparing the French, Dutch and British cases, keynote speech tijdens de conferentie *Comparing the Wars of Decolonization, 1945-1962*, 20 juni 2019.

Brandon, P., Review 93: Het Staatse Leger, deel IX, de achttiende eeuw, 1713-1795, *BMGN Low Countries Historical Review*, 128:4 (2013).

Cats, B.C., *L.I.B.'s in de tropen: Een overzicht van het verblijf van onze oorlogsvrijwilligers bij de lichte infanteriebataljons in het voormalige Nederlands-Indië 1945-1949* (Maastricht 1961).

Fasseur, C., *Dubbelspoor: Herinneringen* (Amsterdam 2016) 142.

Gerretse, K.H.L., 'Het prille begin', in: Afdeling Maritieme Historie van de Marinestaf, 'Onbevooroordeeld?' *Vijfenzeventig jaar geschiedschrijving bij de Koninklijke Marine 1912-1987* (Den Haag 1987) 12-14.

Groen, P.M.H., 'Koloniaal Politiek en militaire geschiedenis', *Mededelingen van de Sectie Militaire Geschiedenis van de Landmachtstaf*, VI (1983) 93-119.

Groen, P.M.H., *Marsroutes en Dwaalsporen: Het Nederlands militair-strategisch beleid in Indonesië 1945-1950* ('s-Gravenhage 1991).

Hendriks, B., *Verslag betreffende oprichting, bestemming, werkwijze, werkzaamheden, enz. van de "Voorloopige Koloniale Afdeeling" van het Krijgsgeschiedkundig Archief van den Generalen Staf te 's-Gravenhage en van de Krijgsgeschiedkundige Afdeeling van den Generalen Staf te Bandoeng (1913 t/m 1917)* (Batavia 1918).

Heshusius, C.A., *KNIL – Cavalerie 1815-1950. Geschiedenis van de Cavalerie en Pantsertroepen van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger* ('s-Gravenhage 1978).

Heshusius, C.A en Zwitser, H.L., *Verslag omtrent militair-historisch onderzoek in Indonesië over de periode 1945-1949 door een team van de Sectie Krijgsgeschiedenis K.L.* ('s-Gravenhage 1976).

Horn, N. van, 'De Excessennota na een halve eeuw. Een bestandsopname', *Leidschrift*, oktober 2016, 31:3, 79-94.

Kamphuis, P.H., 'Het zusterinstituut: De Sectie Militaire Geschiedenis', in: *Oorlogsdocumentatie '40-'45: Negende jaarboek van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie* (Amsterdam 1998) 228-241.

- Krijger, A. en Elands, M., *Het Korps Commandotroepen 1942-1997* (Den Haag 1997).
- Limpach, R., *De brandende kampons van Generaal Spoor* (Amsterdam 2016) 737-781.
- Locher-Scholten, E.B., 'Een bronnenpublicatie als signaal van koloniaal trauma? Ontstaan en ontvangst van de Officiële bescheiden', *BMGN - Low Countries Historical Review*, 111:4 (1996) 473-492.
- Maalderink, P.G.H., Schulten, C.M. en Kasperink-Taekema B.J., *Korps Commandotroepen 1942-1982* (Zutphen 1982).
- Meijer, R., *Oostindisch doof: Het Nederlandse debat over de dekolonisatie van Indonesië* (Amsterdam 1995) 73.
- Miedema, E.M.F.F., 'Koloniale war diaries. Een analyse van drie krijgsverslagen uit de Atjeh-oorlog', *Militaire Spectator*, 187:4 (2018) 224-237.
- Oostindie, G., *Koloniale beeldenstormen*, Daendelslezing 2018 (Leiden 2018).
- Oostindie, G., *Soldaat in Indonesië 1945-1950. Getuigenissen van een oorlog aan de verkeerde kant van de geschiedenis* (Amsterdam 2015).
- Raatgever, J.G., *Van Heiligerlee tot Korea: Geschiedenis van de Koninklijke Landmacht* (Utrecht 1962).
- Red., 'Krijgsgeschiedenis en militaire geschiedenis', *Militaire Spectator*, CXLV (juni 1976) 287.
- Scagliola, S., 'Cleo's 'unfinished business': coming to terms with Dutch war crimes in Indonesia's war of independence', *Journal of Genocide Research*, (2012) 14:3-4, 419-439.
- Scagliola, S., *Last van de oorlog: de Nederlandse oorlogsmisdaden in Indonesië en hun verwerking* (Amsterdam 2002)
- Schoenmaker, B., 'Clio at arms: military history in the Netherlands', *Mededelingen van de Sectie Militaire Geschiedenis Landmachtstaf*, XIV ('s-Gravenhage 1991) 82-104.
- Schotborgh, L., 'De rol, welke Nederland in Indonesië heeft vervuld, meer in het bijzonder voor wat betreft de periode 1940-1949', *Antirevolutionaire Staatkunde*, VI (1953) 229-239.
- Smits, B., *Loe de Jong 1914-2005: Historicus met een missie* (Amsterdam 2014).
- Stoler, A.L., 'Colonial Aphasia: Race and Disabled Histories in France', *Public Culture* (2012) 23:1, 121-156.
- Veen, F. van der, 'Het optreden van de Nederlandse en de Republikeinse strijdkrachten 17 augustus 1945 – 15 augustus 1949', in: Loe de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 12 ('s-Gravenhage 1988) 1134-1149.
- Veer, P. van 't, *De Atjeh-oorlog* (Amsterdam 1969).
- Wouters, E., 'Ge hebt ons goed geregeerd, maar ge hebt ons geregeerd'. Het conflict zit in dit ene zinnetje van Mohammed Hatta', *Legerkoerier*, 27:2 (1977) 2-6.
- Zwitser, H.L., 'Documenten betreffende de eerste politionele actie', *Bijdragen van de Sectie Militaire Geschiedenis*, nummer 14 (1983).
- Zwitser, H.L. en Heshusius, C.A., *Het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger 1830-1950. Een terugblik* ('s-Gravenhage 1977) 161-170.

## Media

Baanadvertentie van het Ministerie van Defensie in *NRC-Handelsblad*, 07-11-1981.

Boekholt, R., 'Gelezen... Marsroutes en Dwaalsporen', *Moesson*, 35:15, 15 maart 1991.

Folder 'Doorbraak', [www.doorbraak.eu](http://www.doorbraak.eu).

Galen J.J. van, pitch tijdens de kick-off 'Overbodig of hard nodig?' van het onderzoek Dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië, 1945-1950, zie: <<https://dezwiiger.nl/programma/overbodig-of-hard-nodig>, 1:10:00 - 1:15:00.

Goudriaan, H., "Politiek gaf strategie Indonesië uit handen", *Trouw*, 28-02-1991.

Goudriaan, H., 'Wèl excessen, geen systematische terreur', *Trouw*, 08-09-1984.

Heshusius, C.A., recensie 'Marsroutes en Dwaalsporen', *Mars et Historia*, nr. 3 (mei/juni 1991).

Hoek, A. 'Historici, stel je juiste vragen over NL-Indië', *NRC-Handelsblad*, 20 juni 2015.

Kamphuis, P.H., 'Defensie schrijft historici niets voor', *NRC-Handelsblad*, 21-05-1993.

Kas, A., 'Nieuw onderzoek naar dekolonisatie Indië', *NRC-Handelsblad*, 2 december 2016.

Kousbroek, R., 'Le chagrin et la pitié, koloniale versie', *NRC-Handelsblad*. 22-01-1982.

Laprè, S.A., 'Spoor, onze generaal', *Defensiekrant*, 2 juni 1991.

Marlet, G., "Ik beschuldig", over wat gebeurde op de Grebbeberg', *Trouw*, 11 januari 2010.

Mathijssen, N., 'Heeft een gedicht niet ook gewicht?', *Groene Amsterdammer*, nr. 16, 17 april 2019.

Mathijssen, N., "Ik zeg u dat deze meneer liegt", *Groene Amsterdammer*, 9 januari 2019, nr. 1-2.

Nanninga, W., 'Historici kraken werk Lou de Jong', *De Telegraaf*, 18-11-1987.

Nanninga, W., "Excessen niet te vergelijken met Duitse en Japanse", *De Telegraaf*, 20-11-1987.

Oostindie, G., Kamphuis P. en Schwegman, M., 'Onderzoek geweld Nederland in 'Indië', *de Volkskrant*, 19 juni 2012.

Pagee, M. van, 'Het onderzoek naar Nederlands-Indië is gedoemd te mislukken', *HP/De Tijd*, 18 september 2017, <https://www.hpdetijd.nl/2017-09-18/nederlands-indie-onderzoek-gedoemd/>.

Raben, R., 'De knopen van de bevrijding: Zeventig jaar Indonesische onafhankelijkheid', *Groene Amsterdammer*, nr. 33, 12 augustus 2015.

Red., 'Politionele acties: falen van politiek en militair beleid', *Defensiekrant*, nr. 11, 14 maart 1991.

Red., 'Koningin Beatrix laat in tafelrede excuses over late erkenning onafhankelijkheid achterwege', *Trouw*, 22 augustus 1995.

Rechtbank 's-Gravenhage, vonnis van 14 september 2011, zaaknummer 354119 / HA ZA 09-41-71, [www.rechtspraak.nl](http://www.rechtspraak.nl).

Schöttelndreier, M., "Ik wil jonge mensen laten nadenken over oorlog", *de Volkskrant*, 24-09-1994.

Vacature ministerie van Defensie voor historicus die kan worden benoemd tot hoofd van de Sectie Krijgsgeschiedenis, *Telegraaf*, 27-04-1974.

Vanvugt, E., 'Kameraadschap als camouflage', *Volkskrant*, 17-01-1987.

Zwitser, H.L., 'Wat weet Kousbroek er eigenlijk van?', *NRC-Handelsblad*, 22-01-1982.

Zwitser, H.L., 'De Jong parafraseert er op los', *NRC-Handelsblad*, 05-12-1987.

## Bronnen

### Nationaal Archief

Collectie 585 C. Fasseur, 1945-1969, 2.21.281.32.

Legerraad, 1945-1994, 2.13.182.

Ministerie van Defensie: Collectie inzake regeringsonderzoek naar wandaden in Nederlands-Indië in 1945-1949, 2.13.160.

Ministerie van Defensie; Generale Staf/ Staf van de Bevelhebber der Landstrijdkrachten, 2.13.196.

Minister van Oorlog als lid van Directie B-vergaderingen, 1951-1959, de Grote Staf, 1959-1963; Defensieraad 1963-1975 en de Ochtendvergaderingen 1972-1975, 2.13.162.

Ministerie van Justitie: Onderzoek naar excessen in Indonesië (1945-1969), 2.09.95.

Ministerraad, 1923-1993, 2.02.05.02.

P.L. Groen, Inventaris van het archief van de Marine en Leger Inlichtingendienst, The Netherlands Forces Intelligence Service en de Centrale Militaire Inlichtingendienst in Nederlands-Indië, Nationaal Archief, Den Haag 2001, 18-19.

### NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies

Archief 302: Geschiedwerk L. de Jong.

Collectie 700: V – Geschiedwerk.

### Nederlands Instituut voor Militaire Historie

Beleidsvoornemen Vorming Nederlands Instituut voor Militaire Historie, 31 augustus 2004.

Jaarverslagen Sectie Krijgsgeschiedenis en Sectie Militaire Geschiedenis 1950 – 2001.

Schenkingsadministratie Collectie Kavelaars.

057: Losse Stukken.

509: Dekolonisatie van Nederlands-Indië (1945 - 1950).

520: Couvreur.

## Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde

Hueting archief

## Semi-statisch Archief Rijswijk

Archief Politieke Leiding II.

Ministerie van Defensie Directie B-vergaderingen, Grote Staf, Defensiestaf ea, 1951-1975.

## Interviews

Interview Kees Schulten, Den Haag, 15 april 2019.

Interview Petra Groen, Den Haag, 6 mei en 10 juni 2019.

Interview Piet Kamphuis, 11 april en 10 juni 2019.

## Staten van dienst

Staat van dienst Baltus Cornelis Cats, 28.08.13.004.

Staat van dienst Carel Albert Heshusius, 16.04.29.021.